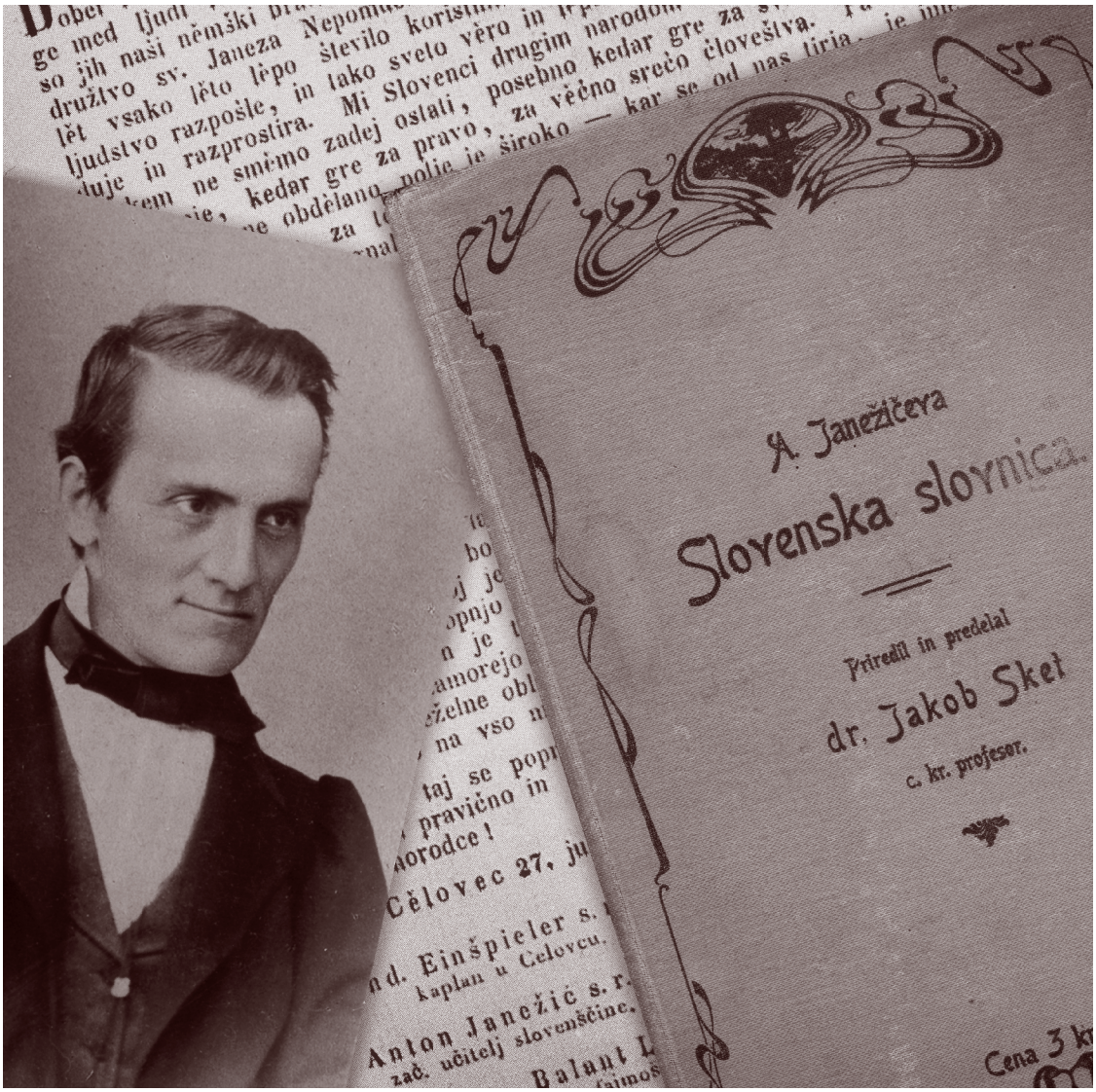
ZVON

1 • 2016

NAJSTAREJŠA SLOVENSKA REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO IN DRUŽBO

UVODNIK • Aleš Maver: **Odsev in popotnica slovenstva**
LEPOSLOVJE • Pintarič • Pišljar • Štirn • Kajzer • Petelinek Hohler
IZ ZGODOVINE ... najstarejše slovenske založbe • **165 let Mohorjeve družbe**
POGOVOR • **Zinka Zorko**
ESEJ • Mateja Gomboc: **V vrtincu hrepenenja in iskanja** (Tolstoj in Lainšček, maturitetna romana)
ESEJ • Edi Kovač: **Podobe in pojem ženskosti pri Friedrichu Nietzscheju**
PORTRET • **Anton Janežič**
PREDBRANJE • **Kapelski pasijon** • **Med smislom in nesmislom trpljenja** • **Nikogaršnja**

VSEBINA

UVODNI ESEJ

3 Dr. Aleš Maver: **Odsev in sopotnica slovenstva**

SMER LITERATURA

6 Miha Pintarič: **Sence spomina**
8 Marko Pišljar, pesmi
10 Slavica Štirn: **Samost**
12 Janez Kajzer: **Skriti zapis preroške ure (3. del)**
19 Tanja P. Hohler: **Na gugalnici**

IZ ZGODOVINE MOHORJEVE DRUŽBE

25 Matija Remše: **Od začetkov do lastne tiskarne**

POGOVOR

31 Ivan Puc: **Dr. Zinka Zorko, Slovenščina je narečno globoko ukoreninjena – to jo bo ohranilo**

ESEJ

40 Mateja Gomboc: **V vrtincu hrepenenja in iskanja**
44 Dr. Edvard Kovač: **Podobe in pojem ženskosti pri Friedrichu Nietzscheju**

PORTRET

51 Cvetka Rezar: **Anton Janežič (1828–1869)**

PREDBRANJE

54 Dr. Matija Ogrin: **Kapelski pasijon**
58 Dr. Sebastjan Kristovič: **Med smislom in nesmislom trpljenja – Dostojevski in Nietzsche**
62 Vanda Šega: **Nikogaršnja**

KNJIŽNE OCENE

67 Alenka Hren Medved, Janja Jedlovčnik: **Stare razglednice Celja** / dr. Marija Počivavšek
68 Danijel Čotar: **Ptičje kvatre** / Majda Cibic Cergol
69 Božidar Radoš: **V objemu zla** / Lev Detela
71 Milček Komelj: **Sv. Ciril in Metod** / dr. Edvard Kovač

KULTURNI ODMEVI

72 Darja Rogelj: **»Življenje je vendar tako lepo«**
74 Tadeja Petrovčič Jerina: **»Habent sua fata libelli« - Brundibar**

ZAPISI

76 **Kulturni bazar 2016**

ZVON

Najstarejša slovenska revija za literaturo, kulturo in družbo

2016, ŠTEVILKA 1, LETNIK XIX

URED NICA
dr. Tanja Ozvatič

UREDNIŠKI ODBOR
Andrej Arko
mag. Hanzi Filipič
Mateja Gomboc
dr. Edvard Kovač
dr. Aleš Maver
dr. Matija Ogrin
Marko Tavčar
Tadeja Petrovčič Jerina

OBLIKOVANJE
Pavla Bonča

LEKTORIRANJE
Špela Zupan

IZDALA IN ZALOŽILA
Društvo Mohorjeva družba in
Celjska Mohorjeva družba, d. o. o.

ZA ZALOŽBO
predsednik Jože Planinšek CM in
ravnateljica dr. Tanja Ozvatič

UREDNIŠTVO
Nazorjeva ul. 1, 1000 Ljubljana
T 01 244 36 70
urednistvo@celjska-mohorjeva.si

MARKETING
Simon Ozvatič
simon@celjska-mohorjeva.si

NAROČNIŠKA SLUŽBA
Lidija Koštomaj
info@celjska-mohorjeva.si
T 03 426 48 00

TISK
Dravski tisk, d. o. o.

NAKLADA
1.500 izvodov

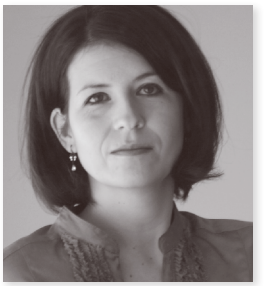
CENA
Posamezna številka
5,40 EUR
Letna naročnina
27 EUR
Letna naročnina za tujino
45 EUR

Revijo sofinancira Javna agencija za knjigo Republike Slovenije

www.mohorjeva.org

NA NASLOVNICI
Anton Janežič;
Janežičeva Slovenska slovnica
(1906, 9. izdaja);
razglas o ustanovitvi Družbe
sv. Mohorja (25. 7. 1851)

ISSN 1408-645X

Dr. Tanja Ozvatič, urednica

Sodobna žlahtnost tradicije …

… tako bi opisala revijo Zvon, ki med bralce prihaja v prenovljeni podobi, s katero poudarjamo njeno več kot 145-letno izročilo uveljavljanja žlahtne pisane besede. Hkrati pa Zvon pozornost posveča tudi aktualnim dogodkom in sodobnim miselnim tokovom v kulturi in družbi. Prostor odpira uveljavljenim avtorjem in tudi povsem svežim literarnim peresom: v tej številki Zvon predstavlja dva pesnika in pesnico, zaključi zapis o skrivnostnem dnevniku in nam da vpogled v preprosti tok misli zapletenega sveta doživljanj *Na gugalnici*.

V tem letniku osrednjo pozornost namenjamo najstarejši slovenski založbi, Mohorjevi družbi, ki letos obeležuje 165 let. Jubilej sicer ni okrogel, a je dovolj častitljiv, da se počasi sprehodimo skozi zgodovino založbe, ki je Slovence naučila brati, pisati, moliti in peti. Z Mohorjevo so bili povezani številni velikani slovenskega družbenega snovanja, tokrat Zvon izpostavlja portret vsestranskega kulturnega delavca in soustanovitelja Mohorjeve Antona Janežiča. Kakšna dragocenost so od vedno bile in ostajajo mohorjevke, pa nam v pogovoru o svojem življenju in delu razgrne tudi akademikinja dr. Zinka Zorko.

Zvon nam tokrat postreže še s posebno poslastico: z velikim baročnim besedilom *Kapelski pasijon;* misli trpljenja pa razgrnemo tudi skozi oči Nietzscheja in Dostojevskega. S tem vam v branje še pred izidom ponujamo odlomke nastajajočih knjižnih del, med njimi tudi ženski roman v pismih. Ženska lika sta osrednja tudi v letošnjih maturitetnih romanih Tolstoja in Lainščka, ki ju predstavljamo v *vrtincu hrepenenja in iskanja;* s tem pa tudi maturantje in profesorji v Zvonu dobivajo svojo stalno rubriko. V vsaki številki vam bomo tudi letos v branje priporočili nekaj knjig, odmevali pa bodo tudi zanimivi družbeni in kulturni dogodki.

Tudi sodobni Zvon torej ponuja izvrstno branje, ki z dostopno ceno gotovo ne bo umanjkalo v nobeni žlahtni skupnosti, organizaciji ali družini. ~

Dr. Aleš Maver

Odsev in sopotnica slovenstva

Vstop v leto 2016 pomeni tudi vstop v obeleževanje stopetinšestdesete obletnice ustanovitve Društva svetega Mohorja kot predhodnika današnje Mohorjeve družbe. Ni moč zanikati, da je bilo o vlogi in pomenu slednje za slovenski kulturni in narodni razvoj prelitega že veliko črnila. Laskave ocene, češ da je prav ona naučila Slovence brati, so svoj odmev našle celo v glavni mašni prošnji godu sv. Mohorja in Fortunata v slovenski izdaji misala. Po drugi strani vse odkrivanje glav pred Mohorjevo kot zgodbo o uspehu ni moglo brez bodic o založbi kot motorju in ohranjevalki »večernične« usmeritve dobršnega dela slovenskega leposlovja. Na prvi pogled se torej vsekakor zastavlja vprašanje, kaj bistveno novega je ob začetku še enega v vrsti jubilejev sploh moč povedati, da ne bi delovalo kot pogrevanje postane juhe.

Sam kanim odgovor poiskati v sovpadanju dosedanje poti v Celovcu ustanovljene ustanove z najobčutljivejšim obdobjem zgodovine Slovencev. Ravno med 1851 in koncem 20. stoletja so bila spisana njena za naš današnji čas odločilna poglavja. Mohorjeva je bila pričevalka zanje, a tudi njihov odsev in sooblikovalka. Premišljevanje o njeni zgodbi more tako na svež način osvetliti tiste mejnike naše skupnostne preteklosti, ki odmevajo v naših dneh in bodo nedvomno sodoločali prihodnost.

Če sprejmemo na prvi pogled gotovo ne zlahka sprejemljivo oceno zgodovinarja Jožeta Dežmana, češ da smo Slovenke in Slovenci kljub vsemu hudemu, kar smo v tem času doživeli in drug drugemu prizadejali, zmagovalci kratkega 20. stoletja, lahko med zmagovalke v tem okviru nedvomno umestimo tudi Mohorjevo družbo. Čeprav se vsaj na začetku utegnejo poroditi dvomi.

Društvo in poznejša Družba sv. Mohorja sta se namreč rodila in delovala kot samoumevna vseslovenska ustanova. Zibelka jima je tekla v krajih »mau čez jizaro«, kjer je bila slovenska jezikovna in kulturna navzočnost pred stopetinšestdesetimi leti nespregledljiva in močna. Danes se zdi, da se je Celovec od vseh štirih Župančičevih mejnikov najbolj razmajal, tako da je šele zadnja odjuga v koroški deželi prižgala vsaj luč na koncu tunela. Pa tudi v kulturnem spominu povprečnega Slovenca je razvejano delovanje Koroščev iz 19. in zgodnjega 20. stoletja, ki je botrovalo tudi vzniku mohorjanske epopeje, potisnjeno precej v ozadje. Seveda se lahko pridušamo in se skoraj moramo pridušati, da je ta spomin nasploh zelo izvotljen, saj se je vanj prebilo komaj nekaj osamelcev iz obdobja pred drugo svetovno vojno. Da ni ob v primerjavi s sosedstvom že tako presenetljivo skromni sliki še slabše, je pač ena velikih zaslug Mohorjeve družbe. A nedvomno Urban

Jarnik ter za mohorjansko zgodbo ključna Andrej Einspieler in Anton Janežič tavajo nekje povsem na robu predstav Slovencev o tvorcih razvitega slovenskega občestva, zlasti na območju slovenske republike. Da je s Slomškom kljub vsemu drugače, spet ni v prvi vrsti povezano z njegovimi zaslugami za Mohorjevo. Kot prvi vprašaj k njeni oznaki »zmagovalke« lahko torej zapišemo očitno dejstvo, da je vsaj skozi večino 20. stoletja ne glede na svojo razvejano dejavnost doživljala po eni strani stalen upad slovenske navzočnosti v toliko opevanem Korotanu, medtem ko po drugi strani niti ni zmogla preprečiti precejšnje erozije zavesti o vlogi svoje koroške zibeli pri vzpostavljanju sodobnega slovenstva.

Še bolj dramatično izstopa neko temeljno navzkrižje med začetnimi desetletji njenega obstoja in glavnino poznejših desetletij. Če je habsburški državni in kulturni okvir očitno pomagal omogočiti Mohorjevi njeno nesluteno ekspanzijo in jo je katapultiral v že zgoraj evocirano poslanstvo učiteljice branja govorcev in govork slovenščine, kjer koli so ti že živeli, pa najsi bo to v Porabju ali onstran današnje slovensko-hrvaške meje, jo je razplet vélike vojne z nastankom »zaželene dežele« ali kar »zaželenih dežel« postavil pri opravljanju omenjene naloge pred težko premostljive ovire. V času, ko je vse bliže obeleževanje stote obletnice konca prve svetovne vojne in velikih sprememb evropskega zemljevida, bo veliko priložnosti za širši premislek, ali ni bil razvoj po prvi svetovni vojni v primerjavi z že doseženim kljub vsemu predvsem korakanje nazaj, od boljšega, ki je nekoč že bilo na razpolago, k slabšemu, pred katerim so ljudje nekoč že in pozneje ponovno bežali. Seveda se zavedam, da je prav ta razvoj tudi v slovenskem prostoru omenjenemu razmišljanju že zgodaj podelil značaj herezije, kar v veliki meri velja še dandanašnji. Toda ob pogledu na Mohorjevo je presoja razmeroma enostavna. Položaj, v katerem se je znašla po razpadu črno-žolte monarhije, je bil bistveno manj ugoden kot prej. Namesto ene same družbe za vse Slovenke in Slovence so morale nastati tri ločene. Danes tega prisilnega razhoda sicer ni treba več ne vem kako objokovati, saj v dobi sodobne tehnologije ločenost občutimo mnogo manj, kot so jo občutili v prvi polovici 20. stoletja.

Pa tudi sicer se je »troedinost« družbe izkazala za skoraj previdnost. Ne toliko v času do druge svetovne vojne kot po njej. Takrat sta se namreč v jedrni Sloveniji začela ob vseh ostalih družbenih poskusih radikalno loščenje in prilagajanje kulturnega spomina Slovenk in Slovencev »novi stvarnosti« in novo oblikovani kulturno-politični mitologiji, ki se je do leta 1990 izjemno uspešno zažrla v vse pore družbenega življenja na sončni strani Alp. Mohorjeva družba, s preselitvijo v Celje že med vojnama spet postavljena na trdne temelje v matici, je pri tem nerazveseljivem procesu, katerega posledice bomo očitno občutili in odpravljali še dolgo, opravila izjemno pomembno blažilno poslanstvo. Pustimo ob strani dejstvo, da je bila kot vse življenje Cerkve na Slovenskem ukalupljena v izredno ozke okvirje, odvisne od dobre volje režima, slednji pa je prav katoliškemu življenju pod Alpami gledal pod prste ne le bolj kot v večini drugih delov Jugoslavije, marveč se njegove proticerkvene ihte ne bi sramoval niti kakšen med bolj zagnanimi vzhodnoevropskimi trdorokci. Pustimo ob strani tudi, da se današnji bralec

z odprtimi usti čudi prenekateremu članku iz Mohorjevega koledarja v povojnem obdobju, če ga ni vsaj ob nekaterih nekrologih celo pošteno sram, tako da je potrebna kar precejšnja doza seznanjanja s splošnim kontekstom, da vsaj približno pride k sebi. Ne glede na to so celjski mohorjani ob vseh omejitvah pri ohranjanju spomina na teptane in zaničevane komponente razvoja slovenstva opravili velikansko delo. Brez njih bi bila, kot rečeno, zakladnica védenja o tem, kdo smo in kam gremo, še strahotno bolj osiromašena. Verjetno celo ne bi več zadostovala za ohranjanje Slovencev kot sodobne narodne skupnosti pri resnem kulturnem življenju.

Vloga sestrskih družb je bila v istem obdobju drugačna, a ne manj pomembna. Celovška matica je seveda pridobila glede na svoje prejšnje naloge žalostno poslanstvo gasilke upadanja moči svoje osnovne skupnosti, koroškega slovenstva. Toda sočasno je skupaj z goriško družbo lahko nastavljala sodobnikom v matični Sloveniji zrcalo. Zrcalo njune izdaje kažejo (in bodo verjetno vedno bolj kazale) tudi nam. Opominjajo nas, da je bilo mogoče življenje slovenske kulture v demokratičnem okolju, ki ni doživelo revolucionarnega kulturnega barbarstva, marveč je zmoglo ohraniti kontinuiteto z izviri, medtem ko se jih je tostran Karavank domala sistematično zasipavalo, v oholi in sočasno naivni veri, da je šele revolucija ustvarila sodobno slovenstvo, h kateri se še danes mnogi zatekajo.

Ozirati se na sto petinšestdeset let Mohorjeve pomeni torej ozirati se na vijugasto pot, ki se zgodaj razvije v pristno epopejo in se po hudih preizkušnjah 20. stoletja izteče v nekakšnem začasnem pristanu, ko lahko rečemo, da troglava družba vsaj za silo spet opravlja tisto poslanstvo, ki so ji ga začrtali ustanovitelji in ki ga je s tolikšnim uspehom vršila v ključnih desetletjih narodnega uveljavljanja Slovencev. Premislek o njeni poti pa neizogibno pomeni ne vedno prijetno soočanje z angeli in demoni odisejade Slovenk in Slovencev v času njenega obstoja v celoti. Upam, da nas bo Mohorjeva v prihodnje k omenjenemu nujnemu soočanju vabila enako vztrajno kot doslej. ~

Miha Pintarič

Sence spomina

V 6. številki XVIII. letnika Zvona (2015) smo pomotoma napačno podpisali avtorja objavljenih pesmi. Pesnikoma in bralcem se za napako opravičujemo. Ponovno objavljamo pesmi dr. Mihe Pintariča in predstavljamo poezijo Marka Pišljarja.

Jesen iz globočin

Pri nas ves čas jesensko sonce sije,
kot da v zenit več ne more in ne zna,
Phaeton v vozičku pa s poti zavije,
v invalidsko, ker ima alzheimerja.
Ponoči pa večni čas se ustavi
in kot bi šepetala iz globočin,
hlepeč po zenitu in stari slavi,
dementni Phaeton in njegov nori sin.

Gospodar časa

Preteklosti ni.
Je sedanjost,
v njej sreča, praznina,
žalost spomina.
Minula radost boli.
Je odsotnost, amputirani čas,
votlo srce, pozabljeni jaz.
Preteklosti ni.

Rojstvo

Sedaj si tam,
jaz tu ostajam,
vedno bolj sam,
ves čas odhajam,
kot se beseda,
ki izzveneva,
v tišino seseda
in znova rojeva.

S poti

Leto se obrne,
življenje se utrne,
kje so, kam so šli,
ti, ki jih več ni?

Čas vsakogar zagrne,
nihče se ne vrne
s samotne poti,
ki z vetrom beži.

Jesenski realizem – interaktivna verzija

Poldne zvoni.
Konec oktobra je, meglen delavni dan.
Sedim pred gostilno na Rožniku,
sam.
Nobenega razloga ni za sentimentalnost,
kaj šele za patetiko.

To … dan za poezijo.

Namesto tropičja vstavi:
a) ni *ali b)* je.

Znamenje

Rojen sem bil na svet,
da bi rojeval.
Od malega sem ljubljen,
da bi ljubil.
Zaznamovan sem s skrivnostjo,
da bi zaznamoval,
z melodijo čustev,
z barvami domišljije,
z besedo razumevanja
in delom rok.

Drugi tam v Mongoliji z galopom konjev.

Jutranji žarek

V neskončnost se prelivajo valovi po zasneženi strugi,
zlomljeni trsi se nagibajo v ledeno kopel,
ivje prekriva osamele trave,
štrleče iz zamegljene močvare,
led nemo oklepa pripognjeno vejevje.

Z vzhoda jutranji žarek zažari čez ledeno plan,
v odblesku topline razklepa lepoto življenja,
naznanjuje bližino upanja,
izgubljenega v osami noči.

Škrlatna zarja

Mrzel zimski večer,
zardela zarja objema oblake
potujoče proti zahodu minevanja.
V otožni tihoti modrega starca
dih pojema v bližajoči se noči
skrivnostne neskončnosti
zvezd upanja.

Nagni se k nama

Takrat so najini dotiki
postali obljuba
mehkoba pogledov je
nagibala najini srci drugo k drugemu.

Danes so se solze zažrle v brazde
najinega zaupanja
smrt še nerojenega
vihar je požiral sanje.
Zastala je v grlu beseda
otopela misel ni več našla dneva.

Tedaj si se nagnil k meni
zopet se me je dotaknila beseda.

Trpečemu prijatelju

Bolezen je ukradla moč desnici,
dušeči dih spremlja korak.
Zmaličen obraz toži o bolečini
in iskanju prilagajanja.
Utrujen pogled nemo govori
iz globine čaše trpljenja.

Le najini pogledi iščejo drug drugega.
Besede odzvanjajo v duši,
trpka žalost, prepolna vprašanj
o strahu
in nemoči bivanja.

Zunaj pa veseli glasovi otrok
ne poznajo izgube.
Ptič se razpira nebu,
daljave dihajo osvežujoč,
zimski veter.

Slavica Štirn

Samost

Jutro v gozdu

Zelene oči se razpro;
kaplje vztrepetajo
in padajo v svetlobo dneva.

Obliznejo tla
— porasla z mahom —
in potonejo v vlažno temo.

Kopičijo se,
plazijo v podrastju
in s strastjo družno
planejo na dan.

Čakam …

Je to resnična pomlad,
ki se širi preko polj in gozdov?
Je to le njeno ime?

Ledeni veter se zaganja
v napete brste, ki se ne odpro.

V meni je mrzla puščava.
Ogenj ugaša v telesu.
Nagnjena sem
kot staro drevo.

Čakam na pomladno skrivnost —
morda se na novo zravnam.
Med zelenim biljem

Med zelenim biljem
tkejo rože vonjave.
Imam vse — kot drevo —
ko se sprehajam
in pijem luč potoka.

Ure bežijo.
V meglo zaviti mrak me boža
in veter poljublja;
a vame se je ugnezdila tesnoba.
Upognem se —
kot zreli klas.

Čuden čas

V utrujenosti poletnega dneva
bi najraje odšla in se v vročem zraku
raztopila do nespoznavnosti.

Trave so nedoločljivih barv,
metulji brezglavo iščejo nektar,
rastline so obžrle gosenice.
Vse je ovenelo —
tudi ljudje.

Gledam, kako pust je vrt,
še plevel se je posušil.
Ena samcata praznina —
kamorkoli se ozrem.

Vrane krakajo kot poblaznele,
groteskno poskakujejo in odlete.
Zdi se mi, da gredo iskat
vodo in zelenje.

Noče se zmračiti.
Ubijajoča rumena svetloba se bohoti.
Znojni hrbti se blešče in mrčes
uživa v krvi.

Ko pade mrak, ptice oneme.
Črički zateglo zapojejo žalostinko
suhim travam.
Priplazi se nenavaden mir.

Dež prši

Dež prši.
Padajoči listi so brez šuma.
Srečujem molčečnost.
Kot da sem umrla
in bivam v preteklosti
z nalogo, da se prebijem
skozi mučna leta.

Moram se sestaviti,
oditi na goro —
v svetlobo.

V daljavo

so spolzele misli.
V meni je ostala praznina.
Potikam se po opusteli krajini.
Dvigam prah in plašim ptice.

Prispem do samotnega Križanega.
Le kdo ga je postavil
in pustil pozabi?

Vdano si naložim svoj križ
in odtavam dalje ...

Janez Kajzer

Skriti zapis preroške ure

(3. del)

Profesor psihologije Videčnik je pred pol stoletja pred svojimi dijaki slikovito razgrnil svoje kritične poglede na tedanjo družbo. Eden izmed dijakov, zdaj prvoosebni pripovedovalec naše zgodbe, si je profesorjevo razglabljanje sproti skrbno zapisal v zvezek, nato pa zapiske premišljeno skril na podstrešju domače hiše. Do skritega zapisa so se neuspešno poskušali dokopati tajni organi. Profesor je kmalu zatem pristal v priporu, obdolžen, da je napovedal propad ljudske oblasti in da je tudi sicer vzdrževal stike s sovražno emigracijo. Časopisi so poudarjali, da dijaki sovražnemu profesorju niso šli na led. Med ogorčenimi dijaki je zavrelo. Spraševali so se, kdo izmed njih je profesorja ovadil. Bo nekdanje dogajanje razjasnil zvezek, 50 let skrbno skrit v reži strešnega trama?

Trditev, da mu nismo šli na led, nas je, lahko bi rekel, kolektivno zabolela. Verjeli smo, da je vse, kar je izrekel profesor, izrekel dobronamerno. Verjeli smo tudi v njegov način razmišljanja in v njegove teoretične teze, zasnovane na statistiki. Bili smo mu nekako hvaležni, da nas je prebudil iz naših statičnih (nespremenljivih) predstav o družbi, v katero vstopamo. V njegovih tezah nismo videli nobenega sovraštva, cinizma, nerganja ali česar koli negativnega. Vendar smo se nekateri med nami, vključno z mano, zdrznili, ko smo prebirali o njegovih sovražnih povezavah. Nekako nas je spreletelo, ko smo prebirali o emigrantski literaturi v njegovem stanovanju. Sami pri sebi smo ga branili, češ da je šlo zgolj za radovednost, za raziskovanje drugačnosti, manjšinskosti; a se pri tem spraševali, ali ni šel predaleč, ali mu ne bi za njegove ustvarjalne teze zadoščali legalni podatki, ki so mu bili na voljo doma.

• • •

V šoli smo se pogovarjali samo še o tem, ne samo med odmori, tudi pri urah smo hitro zdrsnili na temo, ki nas je peklila. Profesorji, ki smo jih vznemirjali s svojimi vprašanji, so nas tolažili, se izgovarjali, se nam izmikali … Končno sta ravnatelj in razredničarka napovedala pogovor z nami. Govor je tekel o naši družbeni ureditvi, ki temelji na vrednotah narodnoosvobodilnega boja, in ki da nam jo nekateri v zahodnih državah zavidajo; o naši emigraciji, ki nas želi ovirati na naši poti k napredku … A je zvenelo medlo. Govorili so o tem, naj bi politične teme ostale zunaj šole, zlasti naj bi se tega držali profesorji. Onadva da ne razumeta,

zakaj se tega naš profesor ni držal, zakaj je kršil nenapisan dogovor, da se v šoli obravnava samo učno snov. Toda ko sta nam dala besedo, so postali naši ugovori vse bolj obtožujoči. Naposled smo, vsaj nekateri bolj gobčni, menili, da bi se moral profesorski zbor zavzeti za svojega kolego, ne pa ga na milost in nemilost prepustiti policiji in sodstvu. Odgovorjeno nam je bilo, naj bi odločitev o tem, kaj bi moral ukreniti profesorski zbor, prepustili samemu profesorskemu zboru, ki zmore dovolj znanja in modrosti ter ima na voljo tudi zadosti izkustev, sami pa da bomo lahko odločali potem, ko bomo dobili volilno pravico (torej čez kakšno leto).

Če dotlej med profesorji in nami ni bilo konfliktov, smo jih sedaj nenadoma začeli opazovati kritično. V vsem, kar so nam rekli, smo iskali neprijazen namen.

Drug drugemu sumljivi

Sami med sabo pa smo ugibali, kako je šla stvar »ven«. Se je Videčnik kje postavil s svojim posebnim predavanjem? Tega mu ne bi pripisali. So ga v resnici zalotili pri prenosu prepovedane literature in od tamkaj prišli na sled njegovemu predavanju? Bržkone ne. Torej smo se začeli razgledovati okrog sebe oziroma so se drugi razgledovali tudi okrog mene; že zato, ker sem bil prvi na udaru in sem o tem molčal. Benedikt, s katerim si nisva bila ravno dobra in je bilo o njem znano, da so bili njegovi starši pred vojno lastniki mlina in solastniki majhne tovarne, me je nekega dne preprosto vprašal, komu pravzaprav nosim vse te svoje zapiske. Čeprav ga to ni zadevalo, mu nisem povedal, kje tiči moj zapis, ampak sem mu naložil, tako kot tajnemu policistu, da je zgorel v očetovi peči, da ga torej nisem ne pokazal ne odnesel nikomur. Sicer pa sem v tisti ogenj že sam skoraj verjel. Toda sum je bil spočet. V naslednjih dneh sem v prenekaterih očeh prebral, da so se pridružili Benediktovemu sumu. Drugi sošolec, Avgust, katerega očeta, visokega mestnega uradnika, je v neznanih okoliščinah pogoltnila zadnja vojna, me je z nekoliko stisnjenimi zobmi vprašal, koliko dobim za takšen zapis. V trenutku sem presodil, da bi bil kakršen koli ljubezniv odgovor brez haska, zato sem z vso silo mahnil po njem, da se mu je iz nosa silovito ulila kri. Sošolci so naju hiteli miriti, Miranda, ki sem jo od vseh najraje videl, čeprav ji tega nikoli nisem razodel, pa mu je z mokrim robcem hitela ustavljati kri in z jeznimi očmi bliskati po meni. Mnogo pozneje sem zvedel, da so bile neznane okoliščine smrti Avgustovega očeta znane: revolucionarne oblasti so ga zaradi njegove poprejšnje visoke uradniške funkcije, morebitnega kolaborantstva in nenaklonjenosti novi oblasti takoj po vojni likvidirale brez sodnega postopka in brez možnosti obrambe. Njegovo jezo sem razumel.

Čez čas so se zadeve umirile. Obtožujoči pogledi so splahneli. Se pravi: niso splahneli, le da so se preusmerili, tokrat na sošolko Ljerko. Bila je postavno, odločno, opazno dekle, z razločnim mnenjem o vsaki stvari, a ni bila nepriljudna. Ko so se pogovarjali z njo in je pogovor nanesel na Videčnika, je menda izrazila mnenje, da je profesor omalovaževal pridobitve narodnoosvobodilnega boja. Njeni skrbniki, o katerih nismo vedeli nič (bila je obojestranska partizanska sirota, čeprav

o tem ni nikoli govorila), so jo potem, ko jim je doma povedala o profesorjevih vizijah, poučili, da se Videčnikova prerokba o zmanjševanju pomena revolucionarnih sprememb po drugi svetovni vojni nikakor ne bo uresničila, vsaj še kmalu ne, prav nasprotno: pomen teh sprememb se bo vse bolj večal; če je bilo dotlej objavljenih o revolucionarnem času le nekaj knjig (te je omenjal Videčnik), jih bo poslej še stotero in stotero. Nihče da ne bo preprosto odpisal časov, ki smo si jih tako krvavo priborili. Očitno je bilo, da so bili tudi njeni skrbniki udeleženci partizanskega boja. Ljerka ni rekla, da je istih misli kot njena skrbnika, poročala nam je pač o tem, kaj si mislita onadva.

Ali je mogoče, da so prav ti skrbniki, ki jim je morda čisto nedolžno poročala o Videčnikovih primerjavah in napovedih, slišano nesli v kakšno ustrezno visoko pisarno? Nekateri sošolci, med katerimi sta bila Benedikt in Avgust, so ji zastavili prav to vprašanje. In vprašali so jo še, zakaj se je doma sploh razklepetala o nečem, kar zadeva samo profesorja in nas. Na prvo vprašanje je odkimala, na drugo je obmolknila. Tedaj jo je Avgust menda stisnil k zidu, jo prijel za vrat in jo začel daviti, da je v obraz povsem pomodrela. Benedikt pa jo je sunil pod rebra. Podivjana sošolca so pomirili šele drugi sošolci in sošolke, ki so bojujočo se trojico obstopili. Vidno sesuto Ljerko, na kateri ni od njene odločnosti ostalo nič, so dekleta vso v solzah odvlekla k umivalniku, da bi ji z mrzlo vodo pregnale fizične bolečine.

O surovem dejanju obeh sošolcev smo molčali, molčala pa je tudi Ljerka, očitno tudi doma ni povedala ničesar. Umirilo se je tudi dotedanje razpravljanje o krivdi ali nekrivdi očeta. Začeli smo se držati vsak zase, vsak s svojimi mislimi ob iztekajočem se šolskem letu. Profesor Videčnik je bil skrbno spravljen v zaporu, o njem ni preniknila nobena novica. Afera pa le še ni bila čisto pospravljena. Nekega dne je eden izmed nas prihitel v šolo s časopisom, ki je v kratki zgražajoči se glosi poročal o Benediktovem in Avgustovem znašanju nad Ljerko. Ni bilo zapisano nobeno ime, tudi žrtvino ne, glosator je zapisal le, kako daljnosežne in uničujoče posledice je imelo profesorjevo dejanje na nedolžno mladino, ki bi ji moral vlivati optimizem, ne pa med njo sejati strupenega semena predsodkov. Glosatorja je v poanti zaskrbelo, kakšne posledice vse še lahko pričakujemo, o protagonistu zdaj že razvpite afere pa je menil, da ga bo streznilo dolgoletno ždenje za rešetkami.

• • •

Leto pozneje smo maturirali in se razkropili po fakultetah in službah. Poroke, ločitve, žene, otroci, najrazličnejše skrbi … Profesorja Videčnika se skoraj nismo spomnili. Ko sem več let zatem slišal ali morda prebral, da je bil po prestani polovici odmerjene kazni pogojno izpuščen na prostost, sem se zdrznil: šele sedaj, toliko časa je presedel? Še pozneje sem slišal, da jo je mahnil čez mejo, ilegalno, ker mu potnega lista niso dali. Ne, zunaj ni uveljavljal svojih intelektualnih darov, menda si je tam nekje v Nemčiji ali morda v Belgiji služil kruh kot gradbeni delavec. Vsak ima svojo usodo, brigajmo se za svojo, ki tudi ni najboljša.

Skriti zapis po 50 letih na plan

O čemer sem poročal, se je dogajalo konec petdesetih let. O čemer bom poročal poslej, pa se dogaja ta hip, torej obsežnih petdeset let pozneje; že dolgo ne več v veliki federativni Jugoslaviji, ampak v osamosvojeni mali republiki Sloveniji; dosmrtni predsednik, vidni simbol nekdanje skupne države, je že dolgo mrtev in zgolj še predmet spominskih in zgodovinskih obravnav; namesto ene revolucionarne stranke z jasnim pogledom v prihodnost jih zdaj brbota vsaj petnajst, vsaka s svojim pogledom na sedanjost in prihodnost. O našem nekdanjem profesorju Videčniku ni sledi. Morda je že umrl. Morda živi tam nekje v Skandinaviji. Morda se je vrnil in tiho živi nekje, ne da bi koga vznemirjal s svojimi vizijami.

Nekdanji sošolci in sošolke se bomo nocoj sestali na petdesetletnici (!) mature. Ko se duševno pripravljam na srečanje, razmišljam, kaj se nam je pripetilo. Čeprav ta hip nimam natanko v spominu, kaj nam je nekoč davno o naši prihodnosti povedal profesor Videčnik, ugotavljam, da so se njegove napovedi približno uresničile. Med nami sta dva zdravnika. Šest inženirjev, štirje so bili direktorji, eden direktor enega največjih naših podjetij. Dva sta končala na najvišjih mestih v državni upravi. Tri sošolke so postale srednješolske profesorice, vse tri so že upokojene. Dva sošolca sta postala znanstvenika in univerzitetna profesorja, eden celo dekan fakultete. Naš odličnjak, Daniel, ki nam je bil nenehoma za vzor, je po napovedi našega profesorja diplomiral prvi, prvi je odslužil vojaščino, se zaposlil, prvi je postal direktor, najprej majhne, nato velike tovarne.

Z njim sem nekako prijateljeval; prijateljsko mi je iz dneva v dan dovoljeval, da sem prepisal njegove zgledno napisane domače naloge. Ko sem mnoga leta pozneje neke s snegom bogate zime navsezgodaj zjutraj kidal sneg z dostopa do mojega doma, se je ob cesti ustavil avto, ki se je komaj prebijal po nespluženi cesti. Možakar, ki je izstopil, me je ogovoril in me vprašal, ali imam na zalogi kozarček žganice.

Seveda jo imam, sem odvrnil, in mu hkrati razložil, da ga pravzaprav ne prepoznam.

Daniel sem, mi je pojasnil.

Res je, v zdelanem, razoranem obrazu sem prepoznal nežne poteze nekdanjega Daniela. Ko sem mu prinesel žganje, ga je hlastno izpil, in nato še enega. Rekel je, da ga stresa od mraza in da mu žganje dobro dene. Nato je z avtom odbrzel. Morda je bil prvi izmed nas, ki je imel avto, jaz ga takrat še nisem imel. Kakšno leto pozneje sem bil na njegovem pogrebu. Prvi izmed nas se je poslovil. V pogrebnem sprevodu smo bili skoraj vsi njegovi nekdanji sošolci, tam so bili tudi vsi uslužbenci in delavci tovarne, katere direktor je bil. Govori, nešteto vencev, osmrtnice, nekrolog v lokalnem časopisu … Rečeno je bilo, da je imel nekakšno prirojeno napako v ožilju, zaradi tistega da je umrl; z druge strani sem slišal, da se je že dolgo čezmerno opijal in da so ga izdala jetra …

Seznam pokojnikov je bil zdaj že daljši.

Tudi tisto o spremenljivosti razmer, o čemer nam je govoril Videčnik, se je

uresničilo. Uresničila se je njegova napoved, da se bo spremenila celo družbena ureditev, da ni nič večnega, statičnega. Uresničila se je njegova napoved, da bodo nekoč padle neprepustno zaprte državne meje. In se je, sem pomislil, uresničila njegova drobna napoved, da bodo v neki razvidni prihodnosti (no, res v prihodnosti) visoki obelisk, postavljen v čast kongresu tedanje elitne in edine stranke, Zveze komunistov, uporabili kot obešalnik komercialnih reklam. Takrat se je zdela napoved kot dobra šala, sam sem jo preiskovalcu, ki je v tem videl skrunjenje spoštljivega spomenika, označil kot pesniško metaforo, že zato, da bi profesorja, ki sem mu bil naklonjen, vsaj nekoliko odrešil kakršne koli krivde. Izkazalo se je, da je bil Videčnik res videc.

• • •

Za nocojšnji večer sem načrtoval posebno presenečenje. Preživelim sošolcem sem želel pokazati svoj nekdanji zvezek z zapisom o zdaj že znameniti Videčnikovi uri. Če povem po pravici, se vse od takrat nisem spomnil nanj. Preprosto sem pozabil, da že petdeset let tiči zataknjen v režo strešnega trama. Kakor sem bil v kritičnem času v mislih vedno pri njem, tako sem ga pozneje povsem izrinil iz glave. V hiši, ki je bila nekoč moj dom, je zdaj živela družina mojega nečaka, torej mi je bil dostop na nekdanje podstrešje omogočen. Ko sem nečakovi ženi razložil, kaj bi rad, se je sicer začudila, a mi je takoj prinesla lestev, da bi lahko odprl loputo in se povzpel na znano podstrešje. Vse je bilo še kot nekdaj, nedotaknjeno. Le da so med špirovce pritrdili plasti izolacije, ki naj bi hišo varovala pred mrazom.

S pogledom sem poromal k mojemu špirovcu, nekako sem si zapomnil, da je tretji po vrsti od dimnika. Bil je počrnel od prahu. Stranica špirovca ni razkrila ničesar. Otip z roko mi je razkril trsko, s katero sem nekoč zatlačil režo. Ko sem jo zdaj skušal izvleči, se mi je sproti spreminjala v drobne iveri. Zatem sem iz ozke temne reže skušal izvleči nekdanji zvezek. V njem imam skrbno zabeležene vse profesorjeve napovedi, vse njegove primerjave, vse njegove vizije. Zvečer bomo ob veselem omizju lahko pretresali en zapisek za drugim, če bom le uspel razbrati svojo težko čitljivo pisavo. Z očmi sem že tipal po zaprašeni naslovnici z nekoč razločnim kaligrafsko izpisanim naslovom FUTURUM ANTE PORTAS. Še malo in že sem lahko zgrabil zvezek. Papirna gmota je zmehčana, kot se po petih desetletjih spodobi. Robovi razjedeni, papir preperel, vse skupaj bolj podobno strohneli cunji kot zvezku, toda po toliko letih je bil spet v mojih rokah. Pogledal sem na naslovnico, da bi po vsem tem času ugledal nekdanji kaligrafsko izpisan naslov. V medli podstrešni svetlobi sem ga komaj lahko prebral. Ko pa sem preostanek zvezka podržal čisto k očem, sem lahko razločil: FUTURUM ANTE PORTAS. V pričakovanju, kakšne bodo videti moje nekdanje čačke in kako se bo njihova vsebina prilegala tistemu, kar sem ohranil v spominu, ali pa se razlikovala od moje spominovine, sem zvezek odprl. Izbuljil sem oči, si podržal zvezek čisto od blizu in nisem mogel verjeti. Prva stran je bila prazna, brez ene same zapisane besede. Zalistal sem po zvezku: vame so gledale same prazne, nepopisane strani. Pred tolikimi leti sem pisal z nalivnikom, torej s črnilom, ki se je trdno odtisnilo na papirju.

Pričakoval bi, da bo črnilo zbledelo, da bo dolgoletna izpostavljenost vlagi vzela pisavi pol njene nekdanje razločnosti. Toda na papirju ni bilo prav nobene sledi. Še enkrat sem pogledal platnice: bile so prave, pisava več kot obledela, toda moja. Nekaj nekdanje vihravosti v pisavi sem ohranil do sedaj, zlahka sem v njej prepoznal svojo roko. S tem zvezkom se je moralo na dan, ko sem ga uporabljal, nekaj zgoditi! Toda kaj, in kdo bi lahko to storil, in kakšni nameni so ga vodili pri tem?

V hipu sem se zavedel, da bi bilo dejanje lahko namensko, skrbno načrtovano, in da je prava vsebina mojih zapiskov pristala v rokah mojega zasliševalca. Toda kako bi lahko kdo takšno dejanje načrtoval, ko pa do same Videčnikove ure nismo vedeli, o čem bo tekla beseda, saj nam je o tistem povedal šele, ko je stopil v razred. In če bi moji zapiski res pristali v rokah preiskovalcev, potem me ne bi o njih ničesar spraševali, ne bi vrtali vame, ampak bi jih preprosto uporabili kot dokazno gradivo proti Videčniku. Jaz bi moral samo potrditi, da je zvezek moj, da sem zapiske napisal prav jaz, in morda še, da so avtentični, kar najbližji tistemu, kar je Videčnik razlagal. Torej sem to možnost izključil.

Skušal sem razgrniti potek dogodkov. Ko je bilo Videčnikove ure konec, zvezka nisem pustil na mizi, ampak sem ga samodejno pospravil na polico (odprt predal) pod klopjo. Naslednjo uro smo imeli telovadbo, po telovadbi je bilo pouka konec in smo odšli domov. Zvezek z mojimi zapisi je torej pod klopjo sameval eno šolsko uro, denimo petdeset minut. Po končani telovadbi sem ga, ne da bi ga odprl, pospravil v aktovko, doma pa sem ga po kratkem oklevanju za petdeset let pospravil v režo podstrešnega trama; tudi pri tem opravilu me ni premagala radovednost, da bi še enkrat pogledal, kaj sem si zapisal. Prvič je bilo na podstrešju precej temno in ne bi kaj dosti videl, drugič pa sem imel vse še v svežem spominu in bi bil takšen pogled povsem brez haska.

Kar se je zgodilo, se je torej zgodilo v tistih kratki uri. Kaj pa se je sploh zgodilo? V tistem času je nekdo, ki je imel zvezek z mojimi zapiski na očeh in ki ga je to zanimalo, notranji, popisani del mojega zvezka zamenjal z nerabljenim, praznim zvezkom. Vrstni red njegovega opravila je moral potekati nekako takole:

v verjetno izpraznjeni učilnici je potegnil zvezek z mojimi zapiski izpod moje klopi in se prepričal, da je pravi;

odnesel ga je v svojo klop (predvidevam, da je šlo za sošolca ali za sošolko) in tam previdno razklenil ter izvlekel kovinski sponki, s katerima je bil zvezek spet;

zatem je v platnice mojih zapiskov vstavil notranji del praznega zvezka in oboje previdno povezal s poprej razklenjenima in odstranjenima sponkama. Za to opravilo si je lahko vzel kar nekaj časa, saj je zahtevalo natančnost in mirno roko. Nato pa je goljufivi zvezek s pravimi platnicami položil na polico pod mojo klop. Pri vsem tem je moral bistroumno predvidevati, da zvezka sploh ne bom odprl, kar se je res zgodilo.

• • •

Kazalo je torej, da je bil na opravilo, kdor koli je že bil, dobro pripravljen. S seboj je moral namreč prinesti prazen zvezek, katerega notranji del je zamenjal

z notranjim delom mojega popisanega. Toda kako bi bil lahko kdo pripravljen na takšno opravilo, ko pa do začetka Videčnikove ure sploh nismo vedeli, da bomo slišali nekaj posebnega? In kako bi lahko kdo predvideval, da si bo nekdo (jaz) tisto zapisoval? Torej je moral imeti pri sebi nov zvezek čisto po naključju.

Običajen zvezek je nekoč štel 32 ali 48 strani. Previdno sem se lotil štetja sprhnelih praznih listov pred mano. Naštel sem jih 14, kar je ustrezalo 28 stranem. Takoj mi je bilo jasno, kaj se je zgodilo. Meni neznana oseba je za svoje opravilo uporabila rabljen zvezek, vendar komaj rabljen, saj mu je bilo treba iztrgati le štiri strani. No, takšna razlaga bi bila smiselna.

Kdo pa bi lahko to naredil?

Vsekakor nekdo od sošolcev, ki je tisto uro izostal od telovadbe. Telovadba je takrat potekala ločeno po spolih: deklice posebej, dečki posebej. Praviloma je v učilnici ostalo kakšno dekle, z izgovorom, da se slabo počuti. Torej bi bila storilka lahko ena od mojih sošolk. Je bila to Ljerka? Je moje zapiske odnesla svojim skrbnikom, ti pa so jih odnesli pred prave oči? Nemogoče, tudi v tem primeru bi zapiski služili kot dokazno gradivo, pa niso.

Sprijaznil sem se z dejstvom, da si je zapiske o FUTURUM ANTE PORTAS nekdo sposodil kar tako, za hec, morda iz radovednosti, morda celo z namenom, da bi mi ponagajal; morda je imel celo namen vrniti jih; ko pa so se stvari zaostrile, se je temu odpovedal in jih že kam skril. Vsekakor so bili zapiski skriti dosti bolje, kot sem mislil.

Nekdanje napovedi uresničene, preteklost obledela

Razmišljal sem, da bi goljufivi prepereli zvezek s pravimi platnicami odnesel na praznovanje obletnice mature in prosil neznanega storilca(ko), naj mi vrne pravo vsebino. Gotovo bi bilo to osrednje presenečenje srečanja. Toda - ali bi se kdo javil? Najbrž ne, povrhu je lahko storilec(ka) eden od že pokojnih. In zakaj bi to sploh storil? Ostareli, komaj prepoznavni obrazi, ki jih bom videl sedeti za dolgo gostilniško mizo, so moji znanci samo po priimkih in komaj še resničnih spominih, v resnici so tujci, ki so svoje življenjske karakteristike pridobili v letih po našem druženju. Nekateri plavajo na valovih svojih poklicnih in siceršnjih uspehov (gospodarstveniki, znanstveniki, visoki upravni delavci, vsi z gesli v biografskih leksikonih), nekateri se grizejo zaradi dozdevnih krivic, ki so jih bili deležni (pripisujejo jih dejstvu, da izvirajo iz družin, ki jih je spoštoval predvojni režim), tretji preprosto preživljajo tretje obdobje svojega življenja (mirno, spokojno, daleč od oči javnosti in slave). Zakaj bi vse te ljudi sploh zanimala nekdanja razburljiva zgodba? Videčnikove prerokbe, naj so se zdele takrat še tako iluzorne in neverjetne, so se vse uresničile. Vključno s tisto o morebitnem reklamnem panoju na spoštljivem spominskem obelisku. Škoda bi bilo tratiti čas z razglabljanjem o njih. ~

Na gugalnici

»Pa kdo že spet zvoni,« se je vznejevoljil, medtem, ko je iskal ključ. Ne enega. Šop ključev, ki mu jih je nekdo izmaknil, skril ali ukradel, kdo bi vedel. Bili so v vratih, zdaj, ko jih je nujno potreboval, pa jih ni bilo. Hodil je po stanovanju, ali bolje, vrtel se je v začaranem krogu – iz kuhinje v vežo, v sobo, na balkon, dva koraka levo in nazaj v sobo, v vežo, v kopalnico, v kuhinjo in znova po isti poti. Ni vedel, kolikokrat se je krog že zavrtel, ko je pozvonilo, prepričan pa je bil, da ključev ni sam založil.

»Nekdo hodi v moje stanovanje! Vem, da hodi!« se je jezil, vmes pa premetaval, kar mu je prišlo pod roke. Ves vznemirjen je na balkonu odkril zeleno plastično vrečko z velikim reklamnim napisom, v njej pa nekaj koruznih strokov. Ni se spomnil, kdaj jo je prinesel v stanovanje v desetem nadstropju, niti razloga, zakaj, a v hipu se mu je zazdelo, da je to rešitev. Edina rešitev, da utihnejo, da prenehajo vreščati. Pograbil je vrečko, jo odnesel v sobo, sedel na posteljo, potem pa iz nje sesipal vsebino. Stroki so bili vlažni, še vedno oviti v plesnive liste, s povešenimi čopki na koncih. Spomnili so ga na čope dekliških las, na njihov vonj, na brhkost, ki je dišala po vznemirjenju. Malce jih je pogladil, pihnil vanje, nato pa se brez pomislekov lotil ličkanja. Ni šlo, kot bi moralo, listi se niso gladko luščili, niso frčali naokrog, kot v otroških prigodah na vasi, ob vikendih, prežetih s pobalinskimi podvigi. Po nekaj poskusih je na tleh ležalo par golih skupkov rumenega zrnja in za hip se mu je zazdelo, da mora pohiteti, da mora takoj nakrmiti lačne gosi. Babica je rekla, da je treba pozimi dobro skrbeti zanje, sploh, kadar ne morejo do trave. Zdaj je začel z luščenjem, ki mu je povzročalo še več preglavic, saj se zrnje ni in ni hotelo ločiti od sredice, njegove dlani pa niso bile vajene podobnih opravil. Ni dolgo vztrajal, saj ga je gnalo naprej. Nešteto opravil ga je še čakalo, veliko pomembnejšega dela.

»Ja, seveda bom, takoj bom. Ne vreščite. Evo, tu imate! Tu!« je po tleh razbrcal zrnje, ki se mu je nabralo pod nogami.

Spet je pozvonilo. Tokrat bolj odločno, da je brž pohitel k vhodnim vratom. Šele ko je prijel za kljuko in se vrata niso odprla, je znova ugotovil, da nima ključev, da mu jih je tisti nekdo, ki hodi po njegovem stanovanju, gotovo izmaknil. Že nekaj časa je bil prepričan, da ni sam. Dogajale so se mu čudne reči, ki jih ni bilo mogoče razložiti drugače kot tako, da ima nekdo njegove ključe in skrivaj vstopa v stanovanje, premika stvari, jih skriva, spet nastavi, samo da bi mu nagajal, ga zmedel, odvrnil od pomembnih opravil, od njegovega poslanstva.

»Kdo si? Kaj bi rad?« je glasno vprašal in se, ne da bi počakal odgovor, obrnil proti kuhinji.

»Kavo, kavo potrebujem,« si je rekel in v koritu poiskal džezvo, jo oplaknil in pristavil vodo, medtem pa ga je kot strela z jasnega prešinilo, da je že skrajni čas, da posodobi svoje gospodinjstvo.

»Jaa, zdaj sem se spomnil. V naši trgovini imajo točno tak kavomat, kot ga hočem,« se je glasno razveselil, vmes pa pozabil na zvonjenje, na koruzo in ključe.

Saj res, kako sem lahko pozabil, ko pa sem ga še včeraj videl, je pomislil.

»Takoj moram ponj, da ga prej ne prodajo. Eh, denar, to že uredim,« je zamomljal in v lonček, ki ga je vzel s kupa nepomite posode, nalil kavo. Po dveh požirkih, ki sta mu opekla jezik, da je glasno zaklel, je s stola pograbil jakno in potipal za denarnico. Izvlekel jo je iz notranjega žepa in jo prestavil v žep kavbojk, ob tem pa v njem našel šop ključev.

»Pa saj ni res. Zdaj mi pa že po žepih stika,« se je za hip zgrozil in že odklepal vrata.

Zdrvel je po stopnicah, saj se mu ni zdelo smiselno izgubljati časa s čakanjem dvigala. Pred vhodom je srečal soseda iz svojega nadstropja in mu zdaj že veselo razložil, da gre po nakupih. Sivolasi gospod ga je malce nejeverno pogledal, potem pa le zmajal z glavo in šel svojo pot, ne da bi se zmenil za Bojtov vihravi pozdrav.

»Pa srečno, gospod Čuk. Srečo je treba deliti in jaz sem srečen, bodite tudi vi,« je še prijazno govoril za njim, potem pa se obrnil in odšel proti parkirišču. Audi, ki ga je pred dobrim mesecem kupil od znanca, je čakal nanj. Zloščen in obsijan z opoldanskim soncem se mu je na skoraj praznem dvorišču zdel prav veličasten. Črna barva ga je delala še večjega, kot je bil v resnici, in udrtina na desnem boku je bila v bleščavi dobrega razpoloženja prav neznatna. Ni mu omajala veselja in prav nič več se mu ni zdelo nujno, da svoje popolno vozilo odpelje h kleparju. Bil je to najboljši avto, avto, v katerem se je nekoč vozil sam predsednik in takale neznatna poškodba mu res ne more do živega, si je, prepričan v svoj prav, rekel, ko je obrnil ključ. Motor je kot prileten gospod najprej spoštljivo pokašljal, potem glasno zahropel in po nekaj spodletelih poskusih le ujel pravi ritem. Da je pri obračanju podrgnil ob steber dvoriščne svetilke, sploh ni bilo pomembno.

»Samo, da imam cilj,« se je nasmehnil sam pri sebi, ko je speljal na cesto, ki vodi proti trgovskemu centru, in rdeča luč, ki je zasvetila na semaforju, ni veljala zanj. On je bil na prednostni vožnji, saj se je vozil v predsedniškem avtu, ne glede na to, da ga je hotel še pred mesecem dni bivši lastnik razstaviti in prodati po delih, ker je menil, da je kot celota že davno odslužil svojemu namenu. Prišel je zadnji čas in ga kupil, pa čeprav si je moral denar izposoditi. Bo že vrnil, in to kmalu, saj se mu je obetala dobra služba. V dveh tednih bo kot zavarovalniški agent zaslužil dvakrat toliko, kot mu je babica posodila. Zanj je bil to sanjski avto in odkar ga je imel v lasti, sta bila nerazdružljiva. Razmišljal je celo, da bi prodal stanovanje in se z avtom odpravil na pot po Evropi.

Iz zvočnikov je donel eden zadnjih hitov in Bojt je ob njem glasno prepeval. Vibracije pozitivne energije in dobrega počutja je čutil po vsem telesu in zaželel si je, da bi lahko te dobre občutke delil z drugimi.

»Danes je moj srečen dan,« je ponavljal, ko je skoraj odplesal proti vhodu v trgovino. Avto je parkiral v stilu, kot si je rekel sam pri sebi, ne da bi se oziral na druge, ki jim je s tem onemogočil izvoz.

Med veselim pozdravljanjem levo in desno je zavil proti trgovini, vzel nakupovalni voziček in se odpravil na oddelek z malimi gospodinjskimi aparati. Na polici, kjer bi

moral biti kavni avtomat, tako je bil prepričan, so ponujali čisto nekaj drugega, zato je brez oklevanja poiskal prodajalko. Ta ga je prijazno odpeljala k drugi polici in se trudila z razlago razlik med dvema različnima tipoma.

»Seveda, gospodična, tako je, kot pravite. Tega bom vzel, ker je najboljši. Videl sem reklamo. To bo najboljša kava na svetu,« se je široko zasmejal in škatlo položil v voziček.

»Vas povabim na kavico, ko ste tako prijazni. Res, jaz ne prelomim obljube. A ja, seveda, zdaj ste v službi. Pa kaj potem? Kje je vaš šef? Z njim že jaz uredim, pa greva,« je zagotavljal, ona pa ga je samo gledala, začudeno in skoraj malo prestrašeno; ko se je izgubil med policami, pa je bruhnila v smeh.

»Kakšen tepec.«

Pri blagajni je spet prijazno pozdravil in prodajalki razložil, da kupuje najboljši avtomat, ker je že skrajni čas, da ljudje prenehamo piti brozgo od kave, ker je čas za spremembe, na bolje, seveda. Ko mu je prodajalka po treh poskusih vrnila bančno kartico, ker na njej ni bilo kritja, se je enako zavzeto, kot je prej pozdravljal, zdaj razjezil in brž pozabil na mladenko in njenega šefa.

»Nemogoče! To je zloraba! Nekdo mi krade denar ali pa so mi zamenjali kartico,« je bentil, za njim pa se je nabirala vrsta neučakanih kupcev. K njemu je pristopil varnostnik in ga nič kaj prijazno pospremil od blagajne. Bojt ni videl, ne kdaj ne od kod se je vzel, in ni niti slučajno slutil, da ga je možakar opazoval že, odkar je stopil v trgovino. Nekoliko zadržano mu je prigovarjal, naj se mirno odpove nakupu in odide, saj je več kot očitno, da želenega ne more plačati, ali pa bo primoran za posredovanje zaprositi policijo.

»Kar poklič jih, pa naj raziščejo, kdo mi krade denar. Krade! Razumeš? Ja, zahtevam, da jih pokličeš! Takoj zdaj zahtevam preiskavo! Takoj!« je povzdignil glas. Bil je močno vznemirjen in jezilo ga je, ker je imel občutek, da ga uniformiranec ne jemlje resno.

»Samo delaš se, da ti je mar. No, zakaj ne pokličeš policije? Si mi ti to naredil? Jaa, zdaj mi je jasno. Ti si bil! Pa v mojem stanovanju tudi! Lopovi! Vsi ste povezani,« je vpil, ko je zdrvel iz veže.

»Vam že pokažem, barabe! Lopovi! Nikomur več ne moreš zaupati,« je dvignil pest in divje speljal s parkirišča, pri tem pa butnil v zabojnik, postavljen na vogalu. Spet je zaklel, prepričan, da je kovinska škatla tam postavljena samo zaradi njega.

»Pa kaj imajo od tega, da ljudi provocirajo. Ah, kaj, plačani so za to, da me onemogočijo. Prepameten sem, samo to je,« se je med bučanje iz zvočnikov razpiral glasen monolog.

Odpeljal je. Nič več vesel in razigran, kot je prišel, temveč razburjen in jezav. Za piščlih sto evrov so mu pokvarili dan. Kaj pa je sto evrov. Zaslužil jih bo v enem dnevu. Zdaj gre naravnost na banko, pa naj ugotovijo, kakor vedo in znajo, kdo mu krade denar.

Le za hip se mu je zazdelo, da ga misli prehitevajo, da jim ne more slediti, in dogajanje ga je spet potegnilo s seboj, v vrtinec neustavljivih idej.

»Poklical jih bom, da vse pripravijo. Nimam časa čakati in poslušati njihovih izgovorov,« je glasno načrtoval, ko je ustavil pred križiščem. Segel je v žep, kjer je običajno

nosil mobilca, a ga ni bilo. Ko je brskal po ostalih žepih, je voznik za njim že hupal in mu mahal. Sunkovito je spustil sklopko, da je star audi poskočil kot zavaljen mačkon, takoj za tem pa spet s stisnjeno pestjo požugal nekomu za seboj. Na poti do banke je ob cesti zagledal reklamno tablo z napisom *Enostavno najceneje,* ob napisu pa je videl še lepotico z mobilnikom v desnici.

»Ja, jo že imam. Rešitev po navadi pride sama, ko jo nehaš iskati,« se je brž razveselil in že je ustavljal pred novozgrajeno poslovno stavbo.

»Krasen dan želim, lepa gospodična. Telefon bi kupil. Tistega iz reklame. Bi se mi prav podal. Pa pohitite. Zelo se mi mudi.«

»Dober dan. A tega?« je vprašala prodajalka in mu ponudila letak.

»Tega, ja. Točno takega hočem,« je pohitel z odgovorom.

»Vaše podatke, prosim. Pogoj za to ceno je vezava naročnine za dve leti,« ga je seznanila, on pa je v prešernem razpoloženju dodal:

»Seveda, kar za štiri lahko naredite, če hočete. Kaj pa je dve leti proti večnosti,« je smeje odgovarjal in si ogledoval čedno prodajalko. Na prvi pogled mu je bila všeč in v mislih sta si že izmenjala telefonski številki, sprejela je povabilo na kavo, pa na kosilo, ki mu je sledila svečana večerja in nato ples. Odkar je pomnil, je rad plesal. Dva plesna tečaja je imel za seboj, vsakega povezanega z nenavadno ljubezensko zgodbo, a plesati je le znal. Ko si je predstavljal tango z dekletom, ki si je na drugi strani mize ogledovalo njegove dokumente in pripravljalo dokumentacijo za sklenitev naročniškega razmerja z operaterjem, se je glasno zasmejal, ona pa ga je le začudeno pogledala in nadaljevala.

Vrtela sta se in vrtela, se približevala in oddaljevala, a ves čas je bila njegova, z zanesljivimi koraki jo je vodil po parketu in vonj njenega razgretega telesa ga je močno vzburjal. Od prekipevajočega veselja se je vzravnal, iztegnil levico in se v plesni drži zavrtel pred pultom. Šele zdaj je dekle zares dvignilo pogled od ekrana in se za trenutek zastrmelo v kupca. Ko sta se s pogledi srečala, se je nehote glasno zasmejala.

»Tako sem vesel. Srečen sem, da sem te spoznal, saj te lahko tikam, kajne, Bojt sem,« je rekel in ji podal desnico.

»Ana,« je malce nelagodno rekla in v mislih sestavljala vprašanje, nekaj kot *a je vse v redu, gospod,* a ga ni izgovorila, ker jo je prehitel.

»Imel bom najboljši telefon in spoznal sem pravo lepotico in od danes naprej bo vse drugače! Povem ti, da bo vse drugače. Jaz že vem, zakaj. Dobro se z dobrim vrača. Dober sem bil kot kruh, pa mi niso verjeli. Posebne sposobnosti imam. Samo dobro privlačim. Dobre ljudi. Dobro energijo. Dobra karma,« ji je zagotavljal, ona pa je razmišljala, kaj naj naredi, saj je končno dojela, da nekaj ni, kot bi moralo biti.

»Ti si poštena punca, jaz to čutim. A že lahko vzamem telefon? Aja, napolniti baterijo. Ja, seveda, bom. Kje je pa drugi? Kar dva bom kupil, ah, ne kupil, na račun policije jih piši. Sam jih bom razkrinkal, tatove, lopove,« je rekel, ko jo je gledal in se že videl, kako ji podarja škatlico. Ko ona zardi, je reši zadrege z blagim nasmehom in objemom prek ramen.

»Dobra duša si, to se čuti, in zaslužiš si nekaj lepega, jaz že vem. Energijo čutim. Tu jo čutim. Pozitivno. Od danes, ko si me spoznala, se ti bo godilo samo še dobro.

Čudeži se dogajajo, razumeš. Čudeži,« je hitel, ko je ona olajšano pogledala proti vratom. Ni videl dveh uniformiranih policistov, ki sta vstopila, za trenutek postala in si ogledovala situacijo. Prepričan, da mora priti na sled lopovom, ki mu kradejo denar in ga hočejo na vsak način onemogočiti, mu preprečiti, da bi bil srečen, in že naslednji hip zagledan v dekle, ki mu prodaja telefon, je pozabil, da je pred desetimi minutami ob vzvratnem parkiranju napačno ocenil razdaljo in treščil v vozilo za seboj. Ni mislil na to, da ga policisti v malem mestu dobro poznajo, da so v podobnih situacijah že nekajkrat poklicali urgenco, ga v podobnem stanju že večkrat pospremili do dvorca v sosednjem kraju. Ni mislil na tedne, ki so morali zmeraj znova miniti, da je zmogel za silo razumeti, zakaj so ga ustavili na poti k oblakom, na poti k uresničitvi neštetih idej, zakaj so mu morali spet in spet spodmakniti lestev, mu odvzeti svobodo. Bil je srečen in čutil je, da mora to prekipevajočo radost deliti, da mora osrečevati ljudi, ki jih srečuje, da mora delati dobro. Vse drugo so bile samo nevšečnosti, drobne nevšečnosti, ki jih bo hipoma razrešil, je tlesknil s prsti in se nasmehnil. Tudi kavni avtomat in banka sta bila že preteklost.

Zazdelo se mu je, da sedi na veliki gugalnici, ki jo poganja njegova prekipevajoča energija, da ga nič in nihče ne more ustaviti, da je osrečevanje drugih njegovo poslanstvo. Misli so prehitevale druga drugo, se prekrivale, izpodrivale in s seboj prinašale pravo, neustavljivo vrvežavost. Že tretji dan je počenjal nešteto stvari hkrati, brez prestanka, brez spanca, na eni strani prepričan v svojo posebno moč, na drugi vznemirjen in tu in tam celo prestrašen zaradi nenavadnih pripetljajev.

• • •

Ležal je v postelji, pokrit do vratu, in se prepričeval, da mora vstati. Ko bi ne čutil silne potrebe po nikotinu, bi se samo obrnil in se zagledal v steno. Tisto steno, ki jo je pred skoraj pol leta, v navalu silne energije, v nespečih nočeh polepil s časopisnimi izrezki. S povsem vsakdanjimi članki, ki so se mu takrat zdeli prava mala odkritja, in z nekaj golimi lepoticami, ki so mu burile domišljijo in krajšale noči.

S težavo se je spravil pokonci, samo toliko, da je dosegel cigaretno škatlico in vžigalnik. Noč je bila dolga, predolga. Samo po manjkajočih cigaretah in zadimljenem stanovanju je približno vedel, koliko je pokadil. Podnevi je kadil na balkonu, v hladu noči pa se je spravil le do kuhinje. Zapleten v turobne misli, ki so se počasi plazile skozi oblačke izdihanega dima, je znova in znova računal, koliko denarja mu še ostane do dvajsetega. Ko se mu je že zdelo, da je sestavil načrt za nujne izdatke, ga je spet pozabil. Ko je sešteval in odšteval, so mu misli nehote odplavale drugam. K babici, ki se je mučila z leti in z njim pripadajočimi boleznimi, ki je v zadnjem letu močno opešala, a se ga je kljub temu zmeraj znova razveselila. Stisnilo ga je v prsih, pri duši, bi rekel, ko je pomislil, da je vsaj dva meseca ni obiskal. Nikogar drugega ni imel in tudi ona ne, a kadar je bil popolnoma na tleh, je ni hotel obremenjevati, ji ni mogel pogledati v oči in priznati, da je ves izposojen in težko privarčevan denar pognal v enem dnevu. Ni in ni ji smel povedati, da ga je zapil, največkrat z znanci, ki jih je imel za najboljše prijatelje, ali pa ga je potrošil za popolnoma nespametne in nepotrebne nakupe. Prijatelji – kdo pa je moj prijatelj, se je vprašal, ko je v misli nanizal nekaj znanih obrazov. Nobenega

od njih že dolgo ni videl. Eni so se z leti sami umaknili, druge je v maniji odgnal, ker so ga poskušali ustaviti, ga obvarovati pred neumnostmi, ki jih je počel. Med vozlanjem očitkov samemu sebi in prepletanjem brezizhodne praznine dni in noči, ki so se med seboj razlikovali le po intenziteti sivine, je pozabil otresti pepel. Padel je na preprogo ob postelji, zguljeno in zapackano rjavo preprogo, na katero je takrat zluščil koruzo, da bi z njo nahranil goske. Tiste glasne, vreščeče, kakršne je kot otrok podil po babičinem dvorišču. Tiste, ki jih je v nekem trenutku ustvarila njegova domišljija, da so bile kot zares, da so vreščale in z močnimi kljuni pobirale zlatorumeno zrnje; in kakor so nastale, so tudi izginile. Da so bile, je po vrnitvi iz bolnice vedel le po oluščenih koruznih strokih, po zrnju, raztresenem po stanovanju, in po drobcih, ki so kot razcefrani papirnati lističi razpršeno plavali v njegovem spominu.

Ugasnil je ogorek in s počasnimi koraki oddrsal v kuhinjo, džezvo z vodo postavil na štedilnik in ga prižgal, potem pa se odpravil v kopalnico. Ko je opravil najnujnejše, se je za hip ozrl v ogledalo. Videl je tujca z upadlim obrazom, s temnimi podočnjaki, neobritega in skuštranega. Nekaj minut je, z rokami oprt na umivalnik, slonel pred njim in si poskušal predstavljati, kakšna usoda ga čaka, kolikokrat se bo krog še zavrtel, koliko up in down faz bo še moral preživeti, kaj mu bodo prinesle. Zdelo se mu je, da se pogreza v temo, v nekakšno brezno brez dna, da hoče zadihati, pa mu tista silna teža v prsih onemogoča, da bi razširil pljuča, zdelo se mu je, da je mrtev, da ničesar več ne čuti, da se kot voščena lutka premika po stanovanju. Ko je spet dvignil pogled in se srečal s seboj, se mu je prikazala babica, ki ga je nagovarjala, naj ostane dober in pošten, naj verjame, da se dobro vrača z dobrim, in naj se v stiski le še obrne nanjo.

Iz očitkov njemu, ki ga je gledal, ga je zdramil nenavaden vonj. Obrnil se je od ogledala, od neprepoznavnega tujca v njem, in odšel v kuhinjo. Kava, kavo sem kuhal, se je spomnil, ko je zagledal razbeljeno električno ploščo in na njej prazno posodo, od katere se je širil smrad. Obrnil je stikalo in utrujeno, kot bi pravkar opravil težaško delo, sedel na stol. Zagledal se je v belo plastično škatlico s sedemkrat štirimi predalčki in z dnevi, zapisanimi z velikimi, modrimi črkami. Še dobro, da jo imam, če ne sploh ne bi vedel, da je nedelja, je pomislil, počasi vstal, si natočil kozarec vode in iz zgornjega predalčka z drobnim napisom zjutraj v dlan stresel sedem tablet. Po barvi in obliki jih je ločil med seboj, vedel, kako učinkujejo, vedel, zaradi katere je upočasnjen, zaradi katere izginejo goske in podobne reči, vedel, katera naj bi mu pomagala vzdrževati ravnovesje razpoloženja, katera mu bo pomagala zlesti iz črne luknje. Vanjo je padal počasi, kot bi tonil pod morsko gladino, in kljub temu, da je iz prejšnjih izkušenj vedel, kaj se mu dogaja, tega ni ne znal ne zmogel preprečiti. Če je tablete vrgel proč, ga je izstrelilo v višave, k megalomanskim idejam, daleč nad realnost in njene možnosti, če jih je jemal po natančnih navodilih, pa je bilo tako težko prenašati tisto vmesno stanje, zmeraj malo turobno, silno drugačno od onega, ko je vsaj malo lebdel nad tlemi. Pa je kombiniral, malo po svoje, malo po njihovo, zmeraj v upanju, da bi našel ustrezno kombinacijo, ki bi mu omogočala znosno življenje. Vedel je, da se ne eni ne drugi fazi, tudi z zmagovalnimi dozami, ne more povsem izogniti, in vedel je, da bi raje umrl kot pa za zmeraj ostal na dnu, v sivini, ki mu je danes stalila ročaj edine posode, v kateri je kuhal kavo. ~

Od začetkov do lastne tiskarne

Ob sto petinšestdeset letih obstajanja najstarejše slovenske knjižne založbe naj se v letošnjem letniku Zvona v petih slikah kratko sprehodimo skozi njeno življenje in delovanje in omenimo nekatere njene imenitne sodelavce in dosežke. To je v duhu družbinega izročila, saj je ob različnih obletnicah v koledarskih člankih ali v priložnostnih publikacijah vedno skrbela za zaokrožene poglede na svoje bitje in žitje.

Začetke Mohorjeve najizčrpneje obravnava v dveh svojih knjižnih delih (*Iz zdravih korenin močno drevo*, Celje 1952/1953, in *Mohorska bibliografija*, Celje 1957) urednik, prevajalec in pisatelj, profesor **Janko Moder**. O njih je pisal **dr. Jože Pogačnik** (*Iz zgodovine Mohorjeve družbe*, Celje, 1936), poznejši ljubljanski nadškof. Leta 1972 sta **prof. Jože Dolenc** in **dr. Rado Bordon** uredila zbornik *120 let Mohorjeve družbe* (Celje 1972). *Oris zgodovine Mohorjeve družbe* s podnaslovom *Ob stoštiridesetletnici* je leta 1992 pripravil **dr. Marijan Smolik**, dolgoletni tajnik Celjske Mohorjeve, profesor na Teološki fakulteti v Ljubljani in skrbnik Semeniške knjižnice. Pred dvajsetimi leti pa je izšla knjiga *Družba sv. Mohorja*, ki ima daljši pojasnjevalni podnaslov *Celovška, Celjska in Goriška Mohorjeva družba v slovenskem kulturnem prostoru (1851-1995)* (Celje, Celovec, Gorica 1969). Podnaslov postavlja pred nas podobo zdravega drevesa s tremi vrhovi, ki je skozi viharje časov zraslo iz drobnega, sredi devetnajstega stoletja v Celovcu zasejanega semena. Kako je prišlo do te trojnosti, bomo še opisali. Sestrski družbi v Gorici in Celovcu sta se ob svojih jubilejih tudi ozirali v zgodovino in opisovali svoje delovanje. Pozneje bomo navedli in upoštevali tudi njune tovrstne izdaje.

Anton Martin Slomšek je, kot zapiše Jože Pogačnik, pravi oče Družbe svetega Mohorja. Že enaindvajset let star je kot bogoslovec prvoletnik začel poučevati v celovškem bogoslovju svoje tovariše v slovenščini. *»Glejte, ena luč Slovencem gor gre: vidim majhno, pa prebrisano trumico mladih učenikov, ki so se zbrali eden drugemu roke podati, ki so se odločili Slovencem luč prižgati, da bodo veselo enkrat Slovencem svetili z besedo in z dejanjem, ne po nemško temveč po slovensko! Da, jaz upam in upam, da bo tudi iz naše srede lep sad Slovencem izzorel, lep sad učenosti, od katerega se bo mladi rod slovenski oživil. /.../ Že dolgo bo črna zemlja naša trupla krila, daleč v dolgo večnost bomo stopili, in še bo naš trud slovenščini žlahtni sad prinašal.«* Tako je napovedal takrat svoj življenjski program, ki mu je zvesto sledil. Vedel je, da je treba oblikovati mlade ljudi in da tudi preprostega kmečkega človeka žeja po znanju in boljšem življenju. Že kot župnik v Vuzenici je sklenil ustanoviti za Slovence

Anton Martin Slomšek (1800-1862), duhovnik in škof, pisatelj, pesnik, pedagog

družbo za izdajanje knjig v slovenščini, ki bi ustrezale tem potrebam. Pred očmi je imel 1830. leta na Dunaju ustanovljeno mehitaristovsko družbo za širjenje dobrih krščanskih knjig med revnejšimi sloji prebivalstva, pa tudi na Češkem, Moravskem in drugod v habsburških deželah so obstajala podobna društva. V samozaložbi je izdajal lastna dela (npr. *Blaže in Nežica v nedeljski šoli, Krščansko devištvo, Molitve za žensko mladost, Kratkočasne pravljice, Prijetne pripovedi za otroke*).

Leta 1835 je povabil spoštovane gospode dušne pastirje, učitelje, prijatelje šol in mladine, naj bi širili dobre in kar najcenejše slovenske ljudske in mladinske spise. Omenil je svojo namero, *»da bi vsako šolsko leto izdal za kar najnižjo ceno do tri ali še več del, če se bo trdno obvezalo zadostno število prijateljev ljudske omike, da bodo vsako leto kupili nekaj knjig za svojo ali za javno rabo, in s tem poravnali stroške za natis in vezavo.*« Takrat je ostalo le pri načrtu.

Januarja 1845. leta, ko je bil že kanonik v Šent Andražu in škofijski vrhovni šolski nadzornik, je na gubernij v Ljubljani preko lavantinskega knezoškofijskega ordinariata vložil prošnjo za ustanovitev družbe z udi, katerih naloga bi bila »*spisovati koristne, spodbudne knjige za ljudstvo in za šolska darila, jih dajati v tisk in jih širiti med ljudmi po kar najnižji ceni.*« Slovenska javnost je Slomškovo dejanje z odobravanjem pozdravila (npr. Oroslav Caf v Bleiweisovih *Novicah*). Marca je študijska dvorna komisija na Dunaju prošnjo zavrnila in aprila jo je na tej podlagi zavrnila tudi gubernijska oblast. Slomška je zavrnitev prizadela, vendar je pri nameri vztrajal. »*Meni je s tem* (z odklonitvijo) *težko breme odvzeto, pa tudi dobri stvari dno izbito. Posamezni preženemo svoje moči in obnemoremo. To vidijo sovražne moči in ustavljajo vse dobro z domišljijami vsake vrste. Vendar me to ne bo nikakor zadrževalo delati v višjo čast božjo in v blagor tistega ljudstva, med katerega me je previdnost božja postavila. Naše vodilo bodi: malo govoriti, veliko delati, vse trpeti*.« Tako je pisal Andreju Einspielerju. V tem času je začel izdajati *Drobtinice*, vzgojno knjigo, ki je več let zapored razveseljevala otroke, starše in učitelje.

Sredi vsestransko razgibanega devetnajstega stoletja, po revolucionarnih spremembah leta 1948, med obema absolutizmoma, Metternichovim in Bachovim, ko je bil že lavantinski škof in se je ukvarjal z veliko zamislijo o prenosu škofijskega sedeža iz Šent Andraža v Maribor, je Slomšek svoj načrt za ljudsko založbo, ki jo je nameraval poimenovati po oglejskem mučencu in oznanjevalcu evangeljskega izročila Slovencem, **sv. Mohorju** (nad njim se je navdušil ob popotovanju v Oglej, ko je bil še spiritual v Celovcu), leta 1850 zaupal in izročil v skrb celovškemu stolnemu kaplanu **Andreju Einspielerju**, poznejšemu velikemu voditelju koroških Slovencev, pa **Antonu Janežiču**, uredniku leposlovnega lista

Slovenska Bčela, pisatelju, jezikoslovcu in prevajalcu. Ta je v prvi Bčeli leta 1851 objavil navdušen poziv, »*naj se ustanovi društvo za izdavanje dobrih slovenskih knjig, katerega namen naj bo: preprosto ljudstvo izobraževati, domače slovstvo povzdigovati, pisatelje podpirati ter jih k novim činom izpodbujati.*«

Družtvo,

ktero bode dobre bukve za Slovence izdajalo in jih med njimi razširjevalo.

Dober in žlahten je sad, ki ga družtva donašajo s tim, da dobre knjige med ljudi razširjajo. Nočemo tukej imenovati vse tiste družtva, ki so jih naši němški brati u te namèn napravili. Mi le pokažemo totej na družtvo sv. Janeza Nepomucenskega na Českem. To družtvo že dolgo lèt vsako lèto lèpo število koristnih knjig prav dober kup med česko ljudstvo razpošle, in tako sveto vèro in lèpo zaderžanje obvarje, poterduje in razprostira. Mi Slovenci drugim narodom in svojim bratom na Českem ne smèmo zadej ostati, posebno kedar gre za sv. vèro in lèpo zaderžanje, kedar gre za pravo, za vèčno srečo človeštva. Pa vendar naše dolgo ne obdèlano polje je široko — kar se od nas tirja, je imenitno in težko: za to je nam trèba več dèlavcov in sdruženih sil in moči. To je nas gnalo, družtvo osnovati za izdajanje in razširjevanje dobrih bukev za Slovence. Postave tega družtva mi podpisani u imenu in po volji mnogih prijateljev tukej oznanimo in vse lèpo povabimo k temu družtvu pristopiti. Zarès! Namèn tega družtva je lèp in žlahten. Družtvo ima skerbèti, da se kerščanski in pobožni duh, zavolj kterega slavjanski narod povsod in že odnèkdaj slovi, ob varje in poterdi, — družtvo imà skerbèti, da se ljudem, ki se bodo u šolah mnogo lèpih rèči naučili in potem taj radi bral, dobre in koristne bukve u roke dajo, da jim ne bode trèba po slabih in prepovèdanih knjigah prašati in segati, družtvo imà učenim Slovencem, kterih veliko štejemo, priložnost dati, da svoje književne dèla gotovo in saj brez svoje lastne zgube med ljudi spravijo, — družtvo bode po tem vsim pa tudi pripomagalo, da mi svojo književnost in svoj jezik olèpšamo in obogatimo in tako tudi slovenski narod na višjo stopnjo prave kerščanske omike in izobraženosti povzdignemo. Te namèn je tako obširen in težaven, da ga le sdružene sile in moči doseči zamorejo, — je pa tudi tako lèp in žlahten, da ga bodo duhovne in deželne oblastnije, vsi prijatelji človeškega roda in vsi domorodci gotovo na vso moč podpirali.

Zato taj se poprimimo tega svetega dèla s terdnim zaupanjem na Boga, na pravično in žlahtno rèč, na ljudi dobrega serca in na slovenske domorodce!

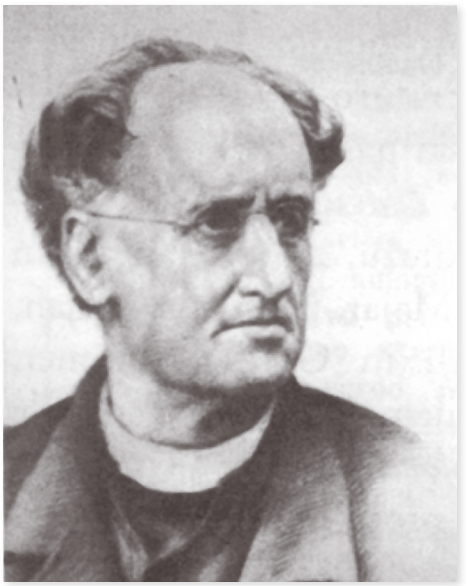
Čělovec 27. julija 1851.

And. Einšpieler s. r. kaplan u Celovcu.
Franjo Zorčič s. r. špiritual u Celovcu.
Jožef Rozman s. r. korar u št. Andražu.

Anton Janežič s. r. zač. učitelj slovenščine.
Dragotin Robida s. r. c. k. zač. učitelj.
Matija Majar s. r. izvol. faj. u Gorjah.

Balant Lesjak s. r. fajmošter u Dvoru.
Gregor Somer s. r. učitelj u Borovljah.

Razglas, ki je napovedal rojstvo Mohorjeve družbe

Andrej Einspieler (1813-1888), politik, duhovnik in publicist

27. julija 1851 je izšel oglas za ustanovitev. Jeseni ga je natisnila tudi Janežičeva *Slovenska Bčela*. Objavili so pravila društva, ki med drugim določajo: »*Društvo ima skrbeti, da se krščanski duh in pobožni duh, zaradi česar slovenski narod povsod in že od nekdaj slovi, obvaruje in utrjuje; društvo ima skrbeti, da se ljudem, ki se bodo v šolah mnogo lepih reči naučili in potem tudi radi čitali, dobre in koristne knjige v roke dajejo, da jim ne bo treba po slabih in prepovedanih knjigah povpraševati in segati; društvo ima učenim Slovencem, katerih hvala Bogu že veliko štejemo, priložnost nuditi, da svoja književna dela gotovo in brez svoje lastne zgube med ljudi spravijo; društvo bode po vsem tem pa tudi pomagalo, da mi svojo književnost in jezik svoj olepšamo in obogatimo in tako tudi slovenski narod na višjo stopnjo krščanske omike in prave sreče in časti povzdignemo.*«

Društvena pravila so značilno podpirala slovensko narodno zavednost, saj so določala odbor, sestavljen iz trinajstih odbornikov iz goriške, lavantinske, ljubljanske, sekovske in tržaške škofije po dva, iz krške pa po tri, od katerih se enega izvoli za vodjo društva. To je izrazito vseslovenski odbor, ki sega na vsa ozemlja, kjer so tedaj na strjenem območju prebivali Slovenci (med prvimi odborniki sta bila npr. tudi **dr. Janez Bleiweis**, živinozdravnik iz Ljubljane, in **Ivan Vesel Koseski**, denarstveni svetovalec iz Trsta). Slomšek je novo društvo pozdravil in mu v letu 1852 naklonil 500 goldinarjev podpore. Tega leta so izšle tudi prve knjige.

Deželne oblasti pa so društvena pravila potrdile 28. avgusta 1853. Udnina (članarina) je znašala 3 goldinarje. Učitelji in učenci so plačevali le 1 goldinar in 30 krajcarjev udnine, posebej za vpis pa še 30 krajcarjev. Visoka cena je zožila krog članov društva večinoma na duhovnike, učitelje in premožnejše ljudi. Prvo leto je bilo udov 758, naslednja leta je število zraslo do 978 udov leta 1854, nato pa padalo do 263 udov leta 1859. Med udi prvotnega društva je bilo okrog 70 % duhovnikov, 14 % uradnikov, 4,5 % kmetov, 4,5 % dijakov, 3,3 % obrtnikov in 3,7 % raznih ustanov. Jože Pogačnik pripisuje upadanje previsoki udnini, pomanjkljivi organiziranosti in premajhni delavnosti odbornikov. Nekaj pa je najbrž prispevalo tudi politično in narodnostno kulturno moreče ozračje novega absolutizma. Janko Moder ugotavlja, da so bile knjige društva za preproste ljudi premalo razumljive in predrage, za duhovščino pa zaradi slabšega tiska in neuglajenega jezika manj vabljive od istovrstnih knjig v nemščini. O tedanji slovenski literarni revščini, zlasti v knjigah za ljudstvo, zelo zgovorno priča znamenito Levstikovo *Popotovanje od Litije do Čateža*. Vse to je tudi pripomoglo, da je društvo izgubljalo tla pod nogami. Nevarno je bilo, da bi umrlo. Da bi društvo rešila, sta Andrej Einspieler v *Slovenskem Prijatelju* in Anton Janežič v *Slovenskem Glasniku* leta 1859 predlagala:

Namen društva naj ostane, ustanova pa naj se prestavi na cerkvena tla. Ustanovi naj se družba ali bratovščina z istim namenom. (Pred očmi jima je bil zgled bratov-

ščin sv. Janeza Nepomuka v Pragi in Sv. Cirila in Metoda v Brnu.) *Letnina naj se zniža, da bodo lahko pristopili tudi manj premožni in preprosti ljudje. Da pa bi lahko kljub vsemu izdajali tehtne in pomembne knjige, naj se ustanovi matica (glavnica) tako, da pristopijo rodoljubi, ki so pripravljeni plačati dosmrtno udnino. Duhovščino in rodoljube je treba prositi, naj pomagajo društvo rešiti.*

Na njuno prošnjo je krški škof **Valentin Wiery** ustanovil cerkveno bratovščino, Družbo sv. Mohorja, ki jo je papež **Pij IX. 18. maja 1860** potrdil in ji podelil duhovne darove (odpustke). Škof Wiery je istega leta v posebnem pastirskem pismu razglasil pravila in bratovščino priporočil. Družba je bila zdaj organizirana po škofijah in po župnijah. Udnino so pobirali vnaprej in je letna znašala 1 goldinar, dosmrtna pa 15 goldinarjev (kako je to povečalo dostopnost, kaže dejstvo, da je med prvimi dosmrtnimi udi, ki jih navaja A. Einspieler v *Koledarju* za leto 1878, zapisana tudi Mica Šternjak, dekla v Švabeku).

S prestavitvijo na cerkvena tla se je v namenu družbenih izdaj izraziteje izpostavilo ohranjanje katoliške vere in podpiranje pobožnega in lepega vedenja med ljudstvom. Vodstvo se je iz prejšnjega vseslovenskega zbora odbornikov zožilo na devet v Celovcu bivajočih odbornikov. »*Družba se je namenila izdajati letno dvoje slovenskih večernic za kmečke ljudi, ki bodo obsegale mične povesti, čedne pesmice, zanimive obraze iz življenja mnogoterih narodov, poduke o naravoznanskih resnicah in druge reči za poduk in kratek čas. Poleg tega še družbin Koledarček z imenikom udov, z Družbinimi računi in krajšimi nravnopodučnimi spisi za mladost in za odraščene ljudi. Kolikor bodo gmotne razmere dopuščale pa še kake druge bukve, preprostemu kmetu v požlahtnjevanje in častiti duhovščini v koristno rabo. Vsi spisi, ki jih misli Družba na svetlo dati, morajo pa v čisti, lahko umevni slovenščini zloženi biti in po kakem visokočastitem škofijstvu potrjeni biti.*«

S strokovnimi knjigami je Mohorjeva vzgajala trdne gospodarje, z leposlovjem pa budila smisel za slovensko besedo in kulturo ter pri tem tudi versko in moralno usmerjala.

Program je bil torej po eni strani namenjen duhovščini, poverjenikom kot organizacijski hrbtenici Družbe, po drugi pa večinsko kmečkemu prebivalstvu. S strokovnimi knjigami je Mohorjeva vzgajala trdne gospodarje, z leposlovjem pa budila smisel za slovensko besedo in kulturo ter pri tem tudi versko in moralno usmerjala.

Družba se je finančno utrdila in postala največja matica slovenske ljudske prosvete za dolga desetletja. V drugem desetletju obstoja je število udov zraslo s 1.620 leta 1862 na 17.395 leta 1871.

Porazi Avstrije v Italiji so omilili absolutizem in djakovski škof Juraj Strossmayer je v parlamentu zahteval: »*Enake dolžnosti, enaka bremena, enake pravice!*« Einspieler pa je izjavil: »*Dajte Slovencem enakopravnost v šolah, v srenjah, pri uradih in v deželnem zboru. V tem je naša narodna smrt ali naše narodno življenje.*« Olajšanje je bilo čutiti v večji tiskovni svobodi, na taborih in v čitalnicah. Tudi program Mohorjeve se je poživil, pravi Janko Moder v kratkem orisu drugega

desetletja Mohorjeve v svoji *Mohorski bibliografiji*. Več je bilo zlasti izvirnega leposlovja, več tudi domačih poučnih gospodarskih del. Poudarja spodbudne razpise daril (nagrad) za izvirno leposlovje. Prvi nagrajenci za večernice so bili **Janez Cigler** za *Deteljico*, **Josip Jurčič** za *Jurija Kozjaka* (100 goldinarjev), **Fran Erjavec** za *Hudo brezno* (50 goldinarjev), **Jože Podmilšak** za *Žalost in veselje* in drugi. Pojavil se je tip večerniške povesti, ki je v svojem času opravila koristno nalogo, saj je množice pritegnila k branju. Program se je odločno prevesil na izvirno, domačo plat. V prvem desetletju je razmerje med domačimi in tujimi deli 2:7, v drugem pa že 6:3. 24. septembra 1862 je v Mariboru umrl škof Anton Martin Slomšek.

Med mohorjevkami za leto 1865 je bil tudi *Cvetnik*, branje za slovensko mladino s prispevki 136 pisateljev in pesnikov in je bil potrjen kot berilo za nižje razrede realk in gimnazij.

Z izdajo druge, izboljšane izdaje Janežičeve Slovenske slovnice (1863) je tako Mohorjeva ustvarila dva pomembna temelja pouku slovenskega jezika in slovstva v srednjih šolah.

Leta 1866 je predsednik celovške *Slovenske čitalnice* **Bernard C. Rossbacher** prosil za pravico, da si napravi novo tiskarno, a mu je bila prošnja zavrnjena, češ da tretja tiskarna v Celovcu ni potrebna. Čitalničarji in mohorjani pa po tem neuspehu niso obupali.

1869. leta je 18. septembra umrl Anton Janežič, slovničar in književni organizator, dolgoletni tajnik in urednik Mohorjeve in resnično njena duša. Tajnikoval je brezplačno. Skrbel je, da so bili Koledarji in Slovenske večernice založeni z dobrimi rokopisi. Sodeloval je z najboljšimi sodobnimi pesniki in pisatelji: **Erjavcem, Tuškom, Mencingerjem, Jenkom** (umrl 16. oktobra 1869), **Jurčičem, Mandelcem, Podmilšakom, Ciglerjem** (tudi ta je umrl istega leta) in drugimi. Z njim je Družba izgubila delovnega, literarno razgledanega in umetniško dovzetnega človeka.

Veliko število udov je omogočilo Družbi, da je razpisovala mikavne nagrade za nova dela: za povest 200 goldinarjev, za gospodarsko delo 150, za krajše povesti in gospodarska dela 120 goldinarjev.

Na odborovih sejah leta 1870 so razpravljali o ustanovitvi lastne tiskarne, ki je bila nujna glede na obseg in količino izdaj. 7. aprila so deželnemu glavarju baronu Češkemu sporočili zahtevo in prošnjo za ustanovitev lastne tiskarne. Ponovno prošnjo, ki so jo podpisali vsi odborniki, so vložili na deželnem glavarstvu 21. marca 1871. Z odločbo deželne vlade **19. maja 1871** je bila tiskarna dovoljena in 1. decembra je pričela delati na strojih iz Siglove tovarne v Ljubljani. Njena glavna naloga je bila sicer tiskanje mohorskih knjig, a kapacitete so dopuščale izpolnjevanje še drugih želja in naročil, zlasti slovenskih in slovanskih, saj so imeli tudi cirilske črke. Tako je tudi tiskarna pomagala utrjevati Družbin gospodarski temelj.

(Se nadaljuje.) ~

Slovenščina je narečno globoko ukoreninjena – to jo bo ohranilo

Pogovarjal se je **Ivan Puc**

»Na svetu je okoli sedem tisoč jezikov. Če Zemlja ne bo doživela katastrofe, jih bo preživelo le kakih dvesto. Slovenščina bo med njimi. Ne le zato, ker imamo svojo državo, ampak tudi zaradi tega, ker je narečno tako globoko ukoreninjena. Kjer so korenine, je tudi drevo. Ni jih mogoče zlahka izruvati,« pravi jezikoslovka in dialektologinja dr. Zinka Zorko, redna članica Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Te dni – rojena je bila 24. februarja 1936 na Spodnji Kapli na Kozjaku – praznuje življenjski jubilej, osemdesetletnico. Zaslužna profesorica Univerze v Mariboru in dobitnica Zoisove nagrade za življenjsko delo je preučevala govore v koroški, štajerski in panonski narečni skupini. Prva je, denimo, celostno predstavila haloško narečje. V pogovoru nam je med drugim pripovedovala, kako je na domačiji dedka in babice prebirala Mohorjeve knjige in se tako (osnovna šola je bil nemška) naučila knjižne slovenščine. S pokojnim možem, arhitektom, sta si zgradila dom v Selnici ob Dravi, kjer so živeli tudi njeni starši. Na obletnico očetove smrti se tu vsako leto zbere vsa družina. Zinka Zorko je bila nekaj mandatov tudi članica upravnega odbora Mohorjeve družbe.

Akademikinja profesorica dr. Zinka Zorko, dialektologinja

V imenu sodelavcev Zvona vam najprej čestitam k jubileju. Kako ga boste praznovali?

Najprej na vasi. Sem prva častna občanka občine Selnica ob Dravi. Pripravili bodo pogovor z menoj in predvajali film o narečjih, ki ga prav zdaj montirajo. Jubileju bo posvečen dialektološki zbornik, ki bo najprej predstavljen na mariborski univerzi. Tja so povabljeni moji sodelavci s Pedagoške fakultete in z drugih fakultet, s katerimi sem tudi kot prorektorica veliko sodelovala. Povabljeni so kajpada tudi moji sorodniki. Z zgodovinarjem slovenskega jezika profesorjem Markom Jesenškom bova že naslednjega dne odpotovala na Dunaj, kjer bo na slavističnem inštitutu profesorjem in študentom dunajske in graške univerze predstavljeno moje delo, spregovorila pa bom seveda tudi sama. Na rojstni dan me bo sprejel predsednik Slovenske akademije znanosti in umetnosti Tadej Bajd, poleg bodo moji kolegi iz razreda za filološke in literarne vede. Tudi ob tej priložnosti bomo predstavili omenjeni zbornik. Kar naporno bo.

Marsikdo se hvali s tem, koliko jezikov govori. Koliko narečij govorite vi? Sem vprašanje morda postavil narobe?

Nič ne de. Vsakdo govori le svoje narečje. Kar govorim iz sebe, je moja materinščina. Drugo narečje znam brati, če je napisano, ko ga slišim, vem, kam spada. Narečja se ne da toliko naučiti, da bi ga govorili globinsko pristno. Tako na glasoslovni kot oblikoslovni in besedni ravni si v narečju vraščen v trden jezikovni sistem. Sama govorim koroško narečje. Nikoli nisem niti poskušala govoriti štajersko, zato sva se z možem pogovarjala vsak v svojem narečju.

Za ljudi, ki v družinah govorijo različne jezike, pravijo, da spontano preklapljajo med njimi. Za narečja to ne velja?

Ne. Jezikov se učimo s pomočjo učbenikov, jih gradimo od glasoslovja, oblikoslovja, skladnje do besedja. Zlasti glasoslovje je težko posnemati. Mož je, denimo, dejal *svejt* in *moust*, jaz pa po koroško *sviet* in *muost*. Otroka, ki sta odraščala tudi v Mariboru, sta sprejela mestno govorico, ki je blizu knjižnega jezika. Ne govorita ne štajersko in ne koroško. Včasih le skušam posnemati tukajšnji selniški govor in se tudi tako približati ljudem, a ti dobro vedo, da to ni moj jezik. Moja globinska materinščina je vzhodna podjunska koroščina, knjižnega jezika pa sem se naučila. Dobro je, da imamo Slovenci tako dobro razvit knjižni jezik, v katerem se lahko najdemo vsi. Rezijani, denimo, so v kar hudi zadregi s knjižnim jezikom. Rezijanščina je najbolj arhaično slovensko narečje, beneška slovenščina, ki jo govorijo nižje od Rezije, je le nekoliko bližje primorskim narečjem.

Dokler bodo ohranjena narečja, bo tudi slovenski jezik. Zakaj ste o tem prepričani?

Slovenski jezik je narečno med vsemi slovanskimi jeziki najbolj razčlenjen. Ruščino govori okoli sto milijonov ljudi, a ima le okoli 25 narečij, ki se ne razlikujejo tako izrazito kot pri nas sedem narečnih skupin. Rusi so ostali stalno naseljeni, medtem ko so se naši predniki selili iz različnih naselitvenih jeder, saj so pripadali več plemenom in v sebi nosili klice posebnega jezika. V naše kraje sta se naselila dva tokova: zahodni se je usmeril proti Koroški,

Gorenjski in Primorski, drugi pa krenil ob Savi in Dravi navzgor, to je na Dolenjsko, Štajersko in Panonsko. Razlog selitev so bile največkrat vojne, ne vemo pa, zakaj so se slovanska plemena selila v tolikšnem številu. Držala so se skupaj, se naselila in opredelila slovenski prostor. Plemena koroških Slovencev so bila zelo močna, kar sklepamo po tem, kako trdno so se oklepali svojega jezika.

Kaj pa jezik staroselcev, o katerih se zadnje čase veliko piše in govori v zvezi z etnogenezo Slovencev?

Priseljencev je bilo tako veliko, da so se staroselci, kolikor so priseljevanja preživeli, morali prilagoditi. Od keltščine, venetščine in ilirščine se je v slovenskem jeziku ohranilo razmeroma malo.

Da imamo v Sloveniji toliko narečij, ni le nekaj lepega, eksotičnega, folklornega ...

Seveda ne. Narečja, v katera se rodimo, so globinski materni jezik, če živiš v istem okolju, se jezik v njem le še utrjuje, kar krepi pripadnost, narodno zavest in ne nazadnje tudi ponos. Seveda so na to vplivale tudi politične in družbene razmere, države, v okviru katerih smo živeli. Šele po prvi svetovni vojni, na primer, so Prekmurci postali del Slovenije, čeprav so jezikovno dolga stoletja ohranjali jezikovne značilnosti. Razvili so celo svoj (vzporedni) slovenski knjižni jezik. V Prlekiji so znani pisatelji in pesniki, ki so pisali v narečju, v Prekmurju je še danes kar nekaj literature napisane v prekmurščini.

Pred časom sem se pogovarjal z etimologom Markom Snojem. Bil je zadržan do zgodnjega poučevanja angleščine. *»Če bomo otroke že zelo zgodaj poučevali angleščino, bomo težavo samo zmanjšali, ne pa tudi odpravili, hkrati pa odprli novo, saj utegnemo s tem razrahljati že tako krhko narodno zavest, ki jo že od nekdaj povezujemo z jezikom, in na naše stroške vzgojili strokovnjake, ki si bodo drugje našli boljšo prihodnost.«* Kaj menite o tem svarilu vašega kolega akademika?

Zaradi lažjega sporazumevanja se danes ves svet uči angleščine. V otroškem in mladinskem žargonu mrgoli angleških besed, toda ko jih preštejmo, lahko ugotovimo, da jih je le okoli dvajset ali morda malo več. Že jezik običajne komunikacije premore dva ali tri tisoč besed. Mladostniški govor je tudi stvar mode, pa ne le otrok in mladine, tudi kakšna ženica reče »okej«, ker se ji to zdi bolj mladostno in fino. A ves ta »ful kul« ostaja le na površju.

Zaradi tega torej ni treba biti plati zvona?

Ne, to ne ogroža slovenščine. Na svetu je okoli sedem tisoč jezikov. Če Zemlja ne bo doživela katastrofe, jih bo preživelo le kakih dvesto. Slovenščina bo med njimi. Ne le zato, ker imamo svojo državo, ampak tudi zaradi tega, ker je narečno tako globoko ukoreninjena. Kjer so korenine, je tudi drevo. Ni jih mogoče zlahka izruvati. Slovenščina se ne bo izgubila v globalizaciji, o tem sem prepričana. Knjižni jezik je v stalnem gibanju, nenehno se razvija in prilagaja stvarnemu in miselnemu svetu njegovih govorcev. Z narečjem je nekoliko drugače, čeprav se tudi v njem zaradi lažjega sporazumevanja vse bolj uporabljajo knjižne besede. Narečja so tista, ki nas

bodo ohranila – če seveda, kot rečeno, prej ne pobere celega sveta.

Radi rečete, da je narečje naš materni jezik, knjižnega jezika pa se je treba naučiti. Kakšen pomen pri učenju knjižnega jezika so imele v vaši družini mohorjevke?

»*Sveta vera bodi vam luč, materin jezik pa ključ do zveličavne in narodne omike,*« je zapisal Anton Martin Slomšek, pobudnik ustanovitve Mohorjeve družbe. Od leta 1851 je tudi z izdajanjem knjig krepila slovensko narodno zavest. Vse tri Mohorjeve družbe s sedeži v Celovcu, Gorici in Celju nadaljujejo to poslanstvo. Knjige so širili predvsem duhovniki po župnijah, ljudje so jih radi brali, na primer večernice in Mohorjeve koledarje, z njimi so otroci pridobili bralne navade. Letošnja redna zbirka me je navdušila.

Učitelji tu na severu Slovenije so bili izredno strogi. Le s pomočjo mohorjevk sem se lahko naučila knjižne slovenščine. Dedek mi je zelo rad dolgo v večer ob petrolejki bral večerniške povesti. Rasla sem ob starih starših, z njima poganjala korenine v jezik, domačijske zgodbe, ki so me pritegnile, pa so v meni budile domišljijo.

Ne čudim se, da ima še vedno razmeroma veliko naročnikov – več kot tri tisoč jih je. (Zinka Zorko lista po knjigah iz redne zbirke, ki jih je imela na mizi, in vsako nekoliko pokomentira, op. a.)

Moja mama je bila doma v vasi Kapla na Kozjaku. Na njeni domačiji sta bila naročnika na Mohorjeve knjige dedek in babica. Hranila sta jih na podstrešju, po nemški okupaciji pa sta jih skrila v kaščo pod žitno zrno. Po letu 1941 sem ju večkrat obiskovala dve ure hoda iz Ožbalta, kjer smo stanovali. Komaj sem čakala, da bosta izpod žita potegnila knjige! V prvem razredu nemške osnovne šole nisem smela spregovoriti niti ene slovenske besede. Zaradi tega sem bila kaznovana s šibo ali klečanjem v kotu. Učitelji tu na severu Slovenije so bili izredno strogi. Le s pomočjo mohorjevk sem se lahko naučila knjižne slovenščine. Dedek mi je zelo rad dolgo v večer ob petrolejki bral večerniške povesti. Rasla sem ob starih starših, z njima poganjala korenine v jezik, domačijske zgodbe, ki so me pritegnile, pa so v meni budile domišljijo.

Kako je bilo po vojni?

Oče in mati sta se takoj naročila na Mohorjevo zbirko, kasneje sta jo za vsakega otroka – bilo nas je deset, enajst se jih je rodilo. Doma je ostala samo ena od sester, ki se je pri mami izučila za šiviljo, in eden od bratov, ki je prevzel očetovo mizarsko delavnico. Vsi drugi imamo akademsko izobrazbo. Še v časih, ko smo morali prikrivati svojo vero, smo se na sveti večer vsako leto zbrali tu v Selnici ob Dravi. Sem smo se priselili iz Ožbalta, ker so hišo porušili zaradi gradnje hidroelektrarne. Vsi otroci smo takrat prejeli zbirko Mohorjevih knjig. To nam je bilo tako sveto, da se še zdaj – mama je umrla leta 1990, oče deset let pozneje, star 98 let – držimo te tradicije, ki nas je zelo zbliževala. Z bratom, profesorjem matematike na Tehniški fakulteti v Mariboru, sva se v spomin na to, kako nam je oče še zadnjič podelil zbirke, odločila, da po njegovi smrti odslej midva za brate in sestre naročava knjige. Osem nas je še živih, ne dobivamo se več za sveti večer,

saj imamo vsi družine, vnuke in pravnuke, temveč se zberemo na obletnico očetove smrti vsakega desetega januarja. Tri dni se je poslavljal, zbirali smo se pri njem in povedal nam je še kako podrobnost iz svojega življenja. Od tega, kako je šel kot pastirček služit k bogatemu kmetu, do težav, ki jih je moral premagati, preden je postal mizarski mojster, pa o tem, kako se je razveselil vsakega našega rojstva. Želel je znova slišati nekatere posnetke, ko je za mariborski radio pripovedoval o svojem življenju in mladosti. Ko je bil zadnji večer že precej onemogel, je še zadnjič vsakomur stisnil roko. Tako smo se poslovili. Spomin na očeta mi daje moč, da tudi jaz vedro prenašam svoja leta. Ne nazadnje, zdaj jaz posojam knjige družinama hčerke in sina.

Po diplomi ste deset let poučevali na Ravnah. Zakaj niste ostali v Ljubljani?

V diplomski nalogi sem analizirala govor Kaple na Kozjaku in zanjo prejela Prešernovo nagrado. Dialektolog profesor Tine Logar (1911–2002) me je povabil za asistentko. Lotila naj bi se manj raziskanih narečij štajerske, panonske in koroške narečne skupine. Profesor je opravil ogromno delo, sam je zapisal 200 govorov, tudi odročne primorske. V Reziji in Beneški Sloveniji je imel za petami tudi karabinjerje. Občudovala sem ga tudi kot človeka. Med vojno so ga preganjali Italijani, po njej pa ga je nova oblast internirala na Goli otok. Ker me je dialektologija zelo pritegnila, sem si želela ostati v Ljubljani. Malo pred zagovorom diplome sem se poročila, zato sem se morala seveda o profesorjevem vabilu pogovoriti z možem, ki je bil takrat pri koncu študija arhitekture. Prestolnica se mu ni usedla v srce. *»V Ljubljani ne bom pustil niti slike, kaj šele, da bi ostal še jaz.«* O profesorjevem predlogu torej ni imelo smisla več razmišljati. Železarna Ravne mi je ponudila stanovanje, ker so potrebovali učitelja slovenskega jezika v Šolskem centru. Saj veste, za mlado družino je stanovanje zelo pomembno. Tudi mož je dobil v Dravogradu delo arhitekta v gradbenem podjetju.

Še v časih, ko smo morali prikrivati svojo vero, smo se na sveti večer vsako leto zbrali tu v Selnici ob Dravi. Vsi otroci smo takrat prejeli zbirko Mohorjevih knjig. To nam je bilo tako sveto, da se še zdaj držimo te tradicije, ki nas je zelo zbliževala. Z bratom, profesorjem matematike na Tehniški fakulteti v Mariboru, sva se v spomin na to, kako nam je oče še zadnjič podelil zbirke, odločila, da po njegovi smrti odslej midva za brate in sestre naročava knjige.

Koliko je slovenščina pomenila vašim dijakom oziroma vajencem?

Slovenščina je bila videti za ključavničarje, strugarje, metalurge … manj pomemben predmet. Fantom sem jo skušala približati zlasti prek literature, Prežihovega Voranca, denimo, tako so v njej začutili domačnost, njeno vsebinsko in jezikovno bližino. Dovolila sem jim, da so govorne nastope opravili v svojem narečju. Čeprav je bila moja naloga pou-

Dovolila sem jim, da so govorne nastope opravili v svojem narečju. Čeprav je bila moja naloga poučevanje knjižnega jezika, sem jih seznanila tudi z bogastvom slovenskih narečij.

čevanje knjižnega jezika, sem jih seznanila tudi z bogastvom slovenskih narečij. Ni šlo za učence, ki ne bi bili sposobni gimnazijskega pouka. Izhajali so iz vrst delavcev, železarna in mežiški rudnik sta jim podelila štipendije, vedeli so, kakšno delo jih čaka. Veliko se jih je nato šolalo v večerni mojstrski šoli. Še vedno se dobivajo in pripovedujejo, kako jim je bila, čeprav je šlo šoli za izobraževanje železarskih poklicev, prav slovenščina najljubši predmet.

V gimnaziji sem kot diplomirana rusistka učila tudi ruščino. V Zagrebu sem nakupila plošče za fonolaboratorij, da bi dijaki lahko prisluhnili govorcem ruskega jezika. Po štirih letih učenja so ga tako dobro obvladali, da je predsednik maturitetne komisije, ki je prišla iz Ljubljane preverjat znanje na maturi, njenim članom dejal, naj prisluhnejo, kako znajo dijaki celo bolje rusko kot angleško, čeprav so se angleščine učili osem let. Spominjajo se, denimo igralec Ivo Ban, koliko so se takrat naučili in kako so ruščino s pridom uporabljali v karieri.

Zakaj niste vztrajali na Ravnah?

Ko je ravnatelj izobraževalnega centra leta 1971 odhajal v pokoj, me je direktor Železarne Ravne poklical v pisarno in mi ponudil mesto ravnateljice. Poleg njega je že sedel neki tovariš in mi ga je predstavil: *»Z menoj je partijski sekretar, ki vas bo že danes sprejel v Zvezo komunistov.«* Prepričan je bil, da je zaradi moje ambicioznosti članstvo v partiji le še formalnost. *»Prej se moram pogovoriti z možem,«* sem mu takoj odgovorila. Počakala sem, da se je vrnil iz službe. *»Odloči se. Jaz ali partija!«* Zmagal je seveda »jaz«.

»Z menoj je partijski sekretar, ki vas bo že danes sprejel v Zvezo komunistov.« Prepričan je bil, da je zaradi moje ambicioznosti članstvo v partiji le še formalnost. »Prej se moram pogovoriti z možem,« sem mu takoj odgovorila. Počakala sem, da se je vrnil iz službe. »Odloči se. Jaz ali partija!« Zmagal je seveda »jaz«.

Mož ni veliko razmišljal?

Prav nič. Ni bil kak velik vernik, politika pa mu je bila tuja, želel je imeti svoj mir – predvsem pa svobodo. Ko si enkrat organiziran, je svobode nekaj manj. Odločati se je treba s srcem, po svojem prepričanju, ker pa sem imela družino, sem se z možem vedno posvetovala. Kot arhitekt je veliko delal po naročilu, še posebej načrte za kmečke hiše. Vozil me je denimo v Haloze – bila sem prva, ki sem jih docela raziskala od gradu Borl do Žetal – in medtem ko sem jaz zapisovala in snemala haloški govor, je on risal načrte. Najmanj šestkrat se je treba vrniti k hiši, da se lahko opiše celotno narečje po obsežni vprašalnici za Slovenski lingvistični atlas, on pa si je že našel kakšno delo in pomagal ljudem, ki so obnavljali hleve in skednje. Bila sva dober tandem. Pri mojem raziskovalnem delu mi je ves čas dajal spodbudo in bil v oporo. Čeprav je že osemnajst let pokojni, mi je spomin nanj še vedno spodbuda. Vzdržati moram!

Zakaj nisem ostala na Ravnah? Moj brat, ki je na višji tehniški šoli predaval matematiko (na Ravnah pa tudi izrednim študentom), mi je dejal, da na Pedagoški akademiji poizvedujejo o meni, ker potrebujejo jezikoslovca. Imela sem dvoje otrok in stanovanje, zato nisem mogla na vrat na nos v Maribor. Čez dva meseca so mi sporočili, da so zame v Ma-

riboru kupili novo stanovanje. Postala sem asistentka za slovenski jezik in vpisala magistrski študij. Po desetih letih od diplome se je tako začela moja znanstvena pot. Med mojimi sodelavci na Pedagoški akademiji ni bilo ne doktorjev in ne magistrov, takrat je bilo mogoče predavati tudi brez znanstvenih nazivov.

Kaj je na to porekel vaš mentor, ki vas je pred tem neuspešno vabil za asistentko v Ljubljano?

Presrečen je bil, da sem se vrnila. Z ženo me je obiskal v Mariboru. Diplomirala sem iz govora Kaple na Kozjaku, od koder je bila moja mati, magistrirala pa iz koroškega govora Lovrenca na Pohorju, rojstnega kraja mojega očeta, do govora Vuzenice. Kmalu potem sem na Logarjevo pobudo vpisala tudi doktorski študij, saj v Ljubljani ni imel naslednika. Študij sem nadaljevala predvsem zaradi znanstvenih zahtev Pedagoške akademije. Vedela sem, da bo, kar se je tudi kmalu zgodilo, prerasla v fakulteto. V doktoratu, zagovarjala sem ga leta 1986, sem raziskala levi breg Drave do meje in še čeznjo, to je koroško narečje od Ojstrice do Duha na Ostrem vrhu.

Vaša akademska kariera se je nato zelo hitro vzpenjala. V sedemnajstih letih ste prehodili pot od docentke za slovenski jezik do izredne članice Slovenske akademije znanosti in umetnosti.

Že profesor Logar, ki je, kot ste gotovo opazili, usmerjal moje dialektološko raziskovanje, je razmišljal, da bi postala članica akademije. Oceno mojega dela je nato kmalu po njegovi smrti napisal profesor Jože Toporišič, ki sicer ni bil dialektolog, a je bil velik jezikoslovec, predan profesor in iskren prijatelj. Ocena je bila tako odlična, da sem bila izvoljena s prepričljivo večino. Takrat sem bila peta ženska v akademiji, tudi zdaj nas je le sedem.

Le kdor tudi veliko raziskuje, je lahko dober predavatelj.

Ko profesor Logar ni smel več predavati, ker je bil star več kot sedemdeset let (podobno je zdaj po uveljavitvi varčevalnega zakona ZUJF), sem med letoma 1986 in 1996 vsako sredo poleg obveznosti v Mariboru šest ur predavala še na ljubljanski Filozofski fakulteti. Bilo je naporno, a rekla sem si, da si prizadevni študentje zaslužijo sodoben študij dialektologije. Prav je bilo, da so tako tudi tisti, ki niso bili iz severne in vzhodne Slovenije, slišali kaj več o štajerskih, koroških in panonskih govorih.

Omenili ste, da je v akademiji samo sedem žensk. Menda niso zato krivi moški člani?

Tega ne bi naprtila le njim. Za članstvo v SAZU so odločilni znanstveni dosežki. Takih žensk, ki bi, če nekoliko pretiravam, dale življenje za znanost, ni veliko. No, akademije se drži tudi tradicija, v njej je bilo žensk vedno res malo.

Kako ste usklajevali predavanja in raziskovanje? Je bistvo oziroma, bolje rečeno, temelj vendarle raziskovanje?

Bo kar držalo. Le kdor tudi veliko raziskuje, je lahko dober predavatelj. Tudi študentje si morajo v seminarskih in diplomskih nalogah nabrati nekaj raziskovalnih izkušenj. V sebi nosim pedagoški klic, vedno sem imela rada štu-

dente, jih pritegnila k raziskovalnemu delu, zato je bilo iz dialektologije napisanih 130 diplomskih nalog. S študenti sem odšla tudi na teren, ko se je komu kaj zataknilo.

Ste tudi sami imeli težave pri terenskem delu?

Trudila sem se pokriti bele lise v dialektologiji, zlasti v severovzhodni Sloveniji, koroška narečja, ob meji in čez mejo z Avstrijo. Naši cariniki so zelo natančno pregledovali snemalne naprave. Pozneje, ko je z menoj hodil tudi tehnik snemat filme, smo se raje napovedali, da je bilo manj zapletov. Nekatere informatorje, koroške Slovence, ki so živeli čez mejo, smo povabili na snemanje na našo stran, večkrat so prišli čez mejo kar na črno. No, večjih težav ni bilo, saj so me dobro poznali. Tudi ko sem raziskovala porabski govor, so me temeljito vzeli v pretres. Zanimivo, madžarski stražniki in cariniki so nas prijazno sprejemali.

Kako ste kot Korošica za svoje vzeli porabske Slovence?

Porabski učitelji na osnovnih šolah so vsako leto prihajali na dvotedenske seminarje, ki smo jih pripravili v Mariboru. Povabili so me v Monošter in nato v osnovne šole. V Števanovcih in na Zgornjem Seniku sem lahko snemala v razredu, čeprav je bilo sicer prepovedano opravljati raziskovalne naloge med učenci. Od vasi do vasi sem spoznavala domačine, pridobivala informatorje. Stike s porabskimi Slovenci imam tako že od leta 1972. Ko sem bila še članica glavnega odbora Mohorjeve družbe, sem redno zbirko vsako leto podarila knjižnici v Monoštru. Še posebej večernice so učitelji s pridom uporabljali. Pa ne le oni, tudi župniki. Žal na Zgornjem Seniku po smrti prejšnjega ni več slovenskega župnika, imajo le slovenske maše, ki jih v porabskih naseljih darujejo prekmurski duhovniki.

Ko sem bila še članica glavnega odbora Mohorjeve družbe, sem redno zbirko vsako leto podarila knjižnici v Monoštru. Še posebej večernice so učitelji s pridom uporabljali.

Prizadevate si, da slovenščina v Porabju ne bi izumrla. Kako gledate na njeno prihodnost? Kdo je predvsem odgovoren za ohranjanje slovenskega narečja na Madžarskem?

Naša država naredi kar veliko, predvsem za učenje slovenščine v osnovnih šolah. Tako kot pri nas se tudi tam zmanjšuje število otrok v družinah. Dve ali največ štiri ure slovenskega jezika je premalo, saj doma ne govorijo več narečja, temveč madžarsko, predvsem zaradi možnosti zaposlitve. Kot vidim po zagnanosti učiteljev v osnovnih šolah pa tudi otrok, ki jih obiščem, še zlasti na Gornjem Seniku in v Števanovcih, se mi zdi, da bo slovensko narečje v Porabju v sedmih vaseh med slovensko državno mejo in Monoštrom ohranjeno. Vsaka hiša v teh krajih tedensko prejme časnik *Porabje*. (Zinka Zorko polista po njem in se ustavi pri njegovih sodelavcih. Kar nekaj jih piše v narečju. Ta besedila zanjo predstavljajo vzorec števanovskega in seniškega govora, op. a.)

Madžari časnika ne zavračajo?

Ne, čedalje bolj tolerantni so, čeprav se še pozna skozi zgodovino oblikovan ob-

čutek večvrednosti. Tudi zato, ker so bili bolje situirani. No, zdaj se tudi pri njih pozna kriza, v Monoštru obratuje le še ena večja tovarna. Starejše generacije se držijo narečja, mlajše pa se ga učijo.

Je prihodnost dialektologije v varnih rokah?

Moja naslednica profesorica Mihaela Koletnik z mariborske Filozofske fakultete je dobra dialektologinja. Pri meni je doktoriralo še nekaj drugih raziskovalcev. V bolonjskih programih je ur narečjeslovja nekaj manj, čeprav gre za petletni študij. Tako pri nas kot v Ljubljani je lahko zaposlen le en dialektolog. Na tem predmetu temelji preučevanje knjižnega jezika, združuje narečno različno govoreče študente, ki s tem ohranjajo zavest pripadnosti svoji identiteti. Pri mladih ljudeh je to zelo pomembno.

Ali kdo pripravlja učbenik za slovensko narečjeslovje? Pred leti ste dejali, da ga potrebujemo.

Sodobnega učbenika, kot sta ga svoj čas napisala Fran Ramovš in za njim Tine Logar, res nimamo. Imamo pa več zbornikov razprav z dialektoloških simpozijev, veliko je zbranega gradiva posameznih raziskav, tako da študentje ne potrebujejo učbenika za študij in raziskovalno delo. Njegovo pisanje bi bil kar zahteven podvig. Sprašujem se, ali bi ga ljudje brali in ali bi ga lahko, denimo, s pridom uporabili za seminarsko poučevanje na srednjih šolah. Morda se bo kdo kdaj v prihodnosti lotil poljudnejše sinteze oziroma predstavitve bogastva narečij.

Spomnil bi vas rad še na vaše načrte glede narečnega slovarja Dravske doline. Kako mu kaže?

Za slovar mojega narečja je zbranega že veliko gradiva. Upam, da mi bo z mlajšimi pomočniki uspelo. V Gradcu in Celovcu pripravljajo podoben slovar koroškega jezika. Delo je nekoliko zastalo in upam, da ga bodo dokončali. To bi bilo zelo pomembno za ohranitev narečja na avstrijski strani. Tudi če se bodo posamezne narečne besede izgubile, bomo zaradi zapisa vseeno vedeli zanje.

Še nabirate moči in se sproščate na njivi in v sadovnjaku? Zemlja sicer zdaj počiva …

Nekaj počitka sem si privoščila tudi jaz. Čaka me operacija kolka. Upam, da bom potem lahko delala tudi na zemlji, zdaj sem priklenjena bolj za delovno mizo. Hvala Bogu, da imam tako delo, ki me privlači. Jeseni bom v soavtorstvu objavila daljšo razpravo o štajerskih narečjih. Izšla bo v zborniku, ki bo posvečen pred dobrim letom preminulemu anglistu profesorju Janezu Stanoniku, ki je imel zelo rad štajerščino. Sama sem obdelala mislinjski govor, ki je na karti narečij napačno označen kot koroško mežiško narečje, jaz pa sem dokazala, da spada k južnopohorskemu štajerskemu narečju. Raziskala sem tudi Strmec pri Rogatcu, kjer se čuti velik vpliv haloškega narečja, in Šentrupert nad Laškim, kjer se pozna vpliv dolenjskega govora. Že vrsto let sodelujem z Literarnim klubom upokojencev Slovenije (LIKUS), ki je izdal že 26 zbornikov. V zadnjem sem napisala prispevek o življenju mojega profesorja Tineta Logarja, za naslednji zbornik pa pripravljam poljudno razpravo oziroma poročilo o slovenskih narečjih in njihovi vrednosti. ~

Mateja Gomboc

V vrtincu hrepenenja in iskanja

Romana letošnjega maturitetnega sklopa, sodobni slovenski roman Ferija Lainščka Ločil bom peno od valov (2003) in realistični Tolstojev roman Ana Karenina (1873–1877), v ospredje postavljata iskanje in vrednotenje družinske sreče.

»V se srečne družine so si podobne, vsaka nesrečna družina pa je nesrečna po svoje.«

Znamenita misel velikega ruskega pisatelja, Leva Nikolajeviča Tolstoja, ki daje uvodni akord romanu Ana Karenina, nas povede v svet, iz katerega nismo izločeni. Je del nas, kajti vsakogar od nas zaznamuje najintimnejše okolje, iz katerega izhajamo – družina. Zato nas njegove besede tudi nagovorijo, vznemirijo in želijo našega odziva.

Romana letošnjega maturitetnega sklopa, sodobni slovenski roman Ferija Lainščka *Ločil bom peno od valov* (2003) in realistični Tolstojev roman *Ana Karenina* (1873–1877), v ospredje postavljata prav iskanje in vrednotenje družinske sreče. Oba pisatelja govorita o svetu, ki jima je atavistično poznan. Zato je prav, da prepoznamo okolji, iz katerih izhajata.

Lainščkovo Prekmurje diha iz romana v sleherni besedi. Uvodne besede Juliana Spranskega, že odraslega sina Elice Sreš in Ivana Spranskega, nas povedejo k njemu sveti reki, v občudovanje *Müre*, ki mu bo kot inženirju rezala kruh in mu je, po njegovem prepričanju, vzela mater, ko je bil še majhen otrok. Že sam naslov nas usmerja v željo po (skoraj nemogočem) človekovem posegu v Murine valove – ločiti peno od valov, vendar v povsem drugi konotaciji, kar izvemo šele na koncu. V romanu spoznamo pristno, prvinsko podeželje okoli Beltincev in malomeščansko okolje Sóbote, ki ga od daleč, le deloma od blizu zaznamuje čas prve svetovne vojne.

Tolstojev svet je razpet med mestno okolje, Moskvo in St. Peterburg aristokratskega sloja, in pisatelju ljubo podeželje, kar na nekaj mestih v romanu diha tudi iz avtorjeve izbire besed in vrednotenja družbe. Višji sloj meščanske Rusije zadnjih desetletij 19. stoletja, iz kakršnega je izhajal tudi sam, se nam razgalja v vsej notranji plitvosti in zunanji zlaganosti, hkrati pa prizna svojim likom željo po pristnosti, zlasti v povezanosti s prvinsko naklonjenostjo preprostemu življenju.

Lainščkov roman je napisan iz perspektive Elice, glavne junakinje. Čeprav je pripovedovalec tretjeosebni, doživljamo bralci svet skozi njene oči. Preprosto vaško dekle rado v samoti na panju pod svojo tepko sanja o polnem, notranje bogatem življenju. Obkroža jo drugačen svet in Elica mnogokrat čuti, da vanj ne spa-

da. Mati, s katero sta ostali sami in v sožitju skupaj molčita, želi svojo hčer čim prej omožiti, zaradi česar prideta marsikdaj v konflikt, tudi ob pogrebu grofične Zichy, ko naj bi Elica v sprevodu počastila Teodorino velikodušnost, a bila hkrati na ogled na »sejmu devic«. Elica se materi po morastih sanjah ukloni, a zgodi se prav to, kar si je mati želela: Elica na sebi začuti pogled modrih oči, ki se ne umakne in jasno izraža svoj namen. Ko se ob njej ustavi kočija, dobijo oči lastnika: to je Ivan Spransky, »uslužbenec radgonske vodne uprave«, kot se ji predstavi. In kaj taki veličastni predstavitvi v zameno lahko izreče Elica? Da je »hčerka rajnkega Sreša, beltinskega hlevskega hlapca«.

To je temeljna razlika, na kateri je zgrajen roman. Kajti v ospredju Ivanove predstavitve je navidezni svet uglajenosti, gosposkega sveta, v resnici pa mnogo laži in etično vprašljivih potez, ki mu prek sumljivih poslov pomagajo po vrednostni lestvici njega in večine ljudi, ki Elico obkrožajo: nakopičiti si čim več bogastva, biti opažen v družbi in si privoščiti sleherno razkošje. Na tej poti mu manjka samo še nedotaknjena devica, ki mu bo rodila sina in bo hvaležna za nove šolne, mestnega krojača in hišo, ki jo je izbral zanjo, da bo v njej rastel njegov potomec.

Postopoma se nam v romanu izriše, kaj vse stoji za Eličino skromno predstavitvijo. Ko se Ivan prvič zaustavi ob njej, je drugačen od zabavljivih sovrstnikov, zaradi česar zbudi v njej upanje, da ji zmore nuditi tisto, po čemer hrepeni. Nekaj časa je ob njem celo srečna in mirna ter si spretno utira pot med soboško gospodo. Vendar čuti, da je od njih drugačna. Kajti od bivanja želi več kot le zlata in pameti, zato »potrebujeva le še srce,« reče Ivanu že kmalu po poroki. Ta je začuden, ker mu je to tuje, saj je njegov svet grajen na vzpenjanju po družbeni lestvici in je na svoje uspehe ponosen. Elica, zdaj gospa Spransky, in že po nekaj mesecih rojeni sin Julian sta kamna v mozaiku zunanjega bližča nove soboške rodbine.

Ano Arkadjevno, ženo visokega državnega uradnika Karenina, že na začetku romana spoznamo kot ugledno peterburško damo, ki se zna dostojanstveno in uglajeno vesti v visoki družbi. Prvič jo srečamo, ko pride v Moskvo reševat neprijetno zagato svojega brata Stive Oblonskega, saj ga je žena Dolly zasačila v prešuštvu s francosko vzgojiteljico. Svojo svakinjo prepriča, da možu odpusti, saj jo spomni na pravo ljubezen, ki »vse prenaša, vse veruje, vse upa, vse prestane.« Tudi pogovor s Kitty, ki se zaljubljena veseli plesa z grofom Vronskim, utrdi podobo plemenite razumevajoče ženske, ki stoji trdno za svojimi načeli, čeprav je iz njenih besed čutiti obžalovanje, ker plesi zanjo niso več zabavni, saj nima več kaj pričakovati.

Je ironična usoda ali lažna morala, da se na istem plesu, ki ga je Kitty tako čakala, Ana preda osvajanju grofa in s tem deklico onesreči? In da je vznemirjena, ker na vlaku domov v Peterburg ponovno naleti na Vronskega, čeprav to ni naključje? In da kmalu za tem postane njegova ljubica, čeprav je vedela že za bratovo prešuštvo? Kaj jo vodi?

Kmalu se nam izriše Anino hrepenenje po drugačnem, polnejšem življenju. Zakonska zveza z dvajset let starejšim Aleksejem Kareninom ji tega ni omogoča-

la, saj zakon ni bil sklenjen iz ljubezni, temveč iz preračunljivih namenov za oba: ohraniti dobro ime in si zagotoviti mesto v družbi. Karenin ima do žene spoštljiv, tu in tam pa ironičen odnos. Zato Ana vso svojo neizpolnjeno ljubezen usmeri v sina Serjožo, na katerega je zelo navezana.

Tedaj vstopi v njeno življenje grof Vronski, ki je ravno tako romantična duša kot ona, le da precej lahkotnejši in brez obveznosti, znani obiskovalec salonov in ljubljenec žensk. V Ani vidi drugačno žensko, kot so ga obletavale doslej: žensko zrele lepote, plemenitega značaja in prefinjenih kretenj. Morda ga vznemiri tudi njena doslej trdna zakonska zveza, kajti za plehko salonsko družbo je imeti razmerje s poročeno žensko prava trofeja. Vanjo se zaljubi in jo uspešno osvaja, saj mu po prvih navideznih zavračanjih Ana začne vračati ljubezen in se mu navsezadnje preda.

Kaj je Elico gnalo, da je nekega jutra odšla k Andiju, sinovemu in svojemu telesnemu stražarju? Moževo hinavstvo, ker ob neznanki zamahne z roko, češ da to ni njegova prva žena, ki jo je zaradi jalovosti zavrgel? Njegovo nerazumevanje, ker je Elica sočustvovala z Gitino žalostjo ob moževem odhodu v vojno in bila z njo v kavarni? Njegova grobost, s katero jo je privlekel domov? Ali Andijeve besede, potem ko jo je videl golo stopiti iz Müre: »Vedel bom, kako ste lepi, in to mi ne bo dalo miru«? Ali vse to, vsako po malem? Kajti po tistem »bo moralo biti vse tako, kot je bilo«, kot je Andiju na njegove besede rekla Elica in se očitno odločila, da bo vzela usodo v svoje roke. Odslej bo vsako jutro, ko bo Ivan odšel po opravkih, šla k ljubimcu po poljube, objeme in preproste, a ljubeče besede. In bo Andiju radovoljno dovolila v svojo družbo ob doslej samotnih ježah na svoji kobili Pusti po prekmurskih ravnicah.

Kaj sta iskali Elica in Ana? Pravo, veliko ljubezen. Ljubezen, ki splete skupaj vse niti življenja, ki preseže vsako trpljenje, ljubezen, ki je gibalo vsega.

Vseeno pa pri obeh ženskah neusmiljeno bode v oči presenetljiv, neobičajen odnos do lastnih otrok. Otrokoma, ki sta porojena v ljubezenskem zanosu, ne Elica ne Ana ne izkazujeta skrbne, materinske ljubezni. Tako Julian kot mala Ana nista deležna toplega družinskega gnezda, zanju skrbijo varuške, za Ano celo prevarani Karenin, čeprav ji ni oče. Toliko bolj krčevito pa je Anino hrepenenje po sinu Serjoži, ki je ostal pri očetu. Zdi se, da ji je ljubljen predvsem zato, ker je nedosegljiv. Tako kot njeno hrepenenje po ljubezni, ki je ni.

Iskali sta ljubezen in srečo, zato sta obe zapustili moža in družinsko okolje, ker v njem tega nista našli. Je torej sploh mogoče govoriti o srečnih družinah, če pa sta v ospredju obeh romanov dve nesrečni intimni zvezi?

Elica je v Ivanovo življenje stopila na pogrebu Teodore, hčere iz srečnega Zichyjevega zakona. Iz njegovega življenja je izstopila ob žalostnem slovesu ljubezenskega para, Gite in Simona Lenhardta. Srečne družine prerastejo v Lainščkovem romanu bližino smrti, kajti »močna kakor smrt je ljubezen«.

Če tistega usodnega večera Ana ne bi odplesala večine plesov z Vronskim, Kitty ne bi bila nesrečna. Morda bi bila veliko pozneje, ko bi kot žena Vronskega, salonskega leva, prevarana občutila podobno usodo kot njena sestra Dolly. Tako

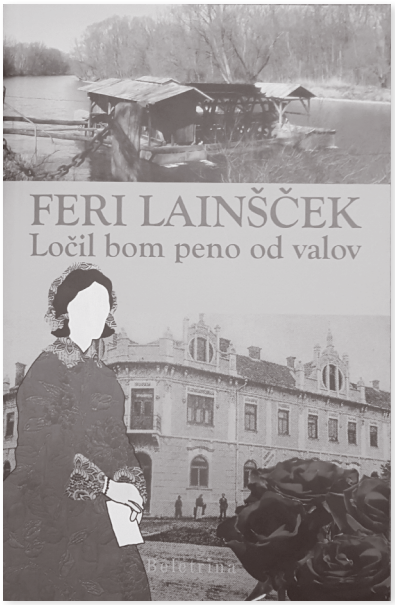
pa je spoznala, da jo Levin resnično ljubi in da ji je sposoben dati ljubezen, ki prerašča sleherne meje in omogoča prepletanje passia – strasti in trpljenja. Da, iskanju ljubezni, ki smo mu priča pri vseh treh ženskah, je bil kos edino Kittyjin Levin. Pošten, odgovoren, tog in neroden, a neskončno ljubeč. Edini mislec v obeh romanih. Iskreno prinese pred svojo ljubljeno Kitty vse svoje grehote iz preteklosti, pripravljen zavreči vse slabo in začeti znova. Razumeta in prepleteta se intuitivno, brez velikih besed. Kitty se z enako predanostjo vrže v življenje z Levinom kot tudi v materinstvo, kajti njuna ljubezen je uglašena in izpolnjena.

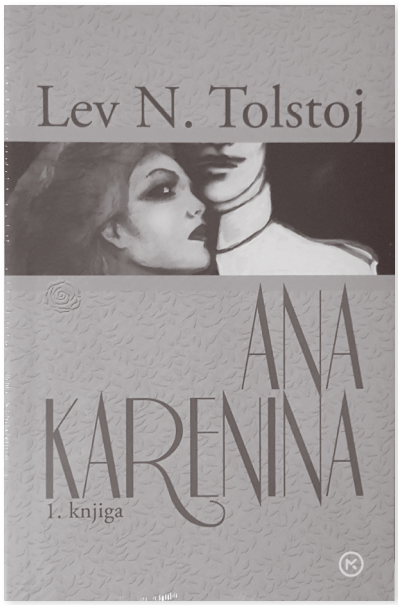
Ločil bom peno od valov. To je Andijeva odločitev, da bo Elico odrešil bremena zadušljivega zakona. Ločiti peno od valov? Da se iz pene rodi nova Venera? Nemogoče. To poskušajo romantične duše, kakršni so vsi štirje liki, obe ženski in oba zakonolomna moška.

Kako naj se torej zaključita njuni življenjski zgodbi? Elica neko nedeljo na Mürinem bregu pusti kobilo in čevlje. Za njo izgine vsaka sled, kar Ivana strezni in onesreči, otroku pa odvzame mater. Kam je izginila, spregovori druga zgodba trilogije, Muriša. Romantični bralec jo sam vidi v srečnem objemu Andija, prozaičnega pa njen odhod ni prepričal.

Anin odhod je krut. Samomor pod prihajajočim vlakom je posledica čustvenega zloma, psihične strtosti in izločenosti iz družbe, s sinovim gnevom nad seboj, predvsem pa prepričanjem, da je ne ljubi niti Vronski, zaradi katerega je vse zapustila. Aninemu hrepenenju ni kos nihče na svetu.

Zato nas Tolstojev roman nagovarja in vznemirja. Spomni nas na mojo, tvojo, vsakršno družino, na moje, tvoje, vsakršno iskanje ljubezni. Tiste ljubezni, ki nikoli ne mine. ~

ESEJ

Dr. Edvard Kovač

Podobe in pojem ženskosti pri Friedrichu Nietzscheju

Značilnost filozofije je, da se rada vrača k svojim začetkom. To je še posebej res, kadar se v neki smeri izčrpa ali tudi takrat, ko njeni miselna ustvarjalnost in logika pojme izvedeta do konca. V tistem trenutku se filozofija vrne k svojim začetkom. Prav to pa je značilnost današnje filozofije, ki je izčrpala heglovski pojem, se naveličala razčlenjevati zakonitosti svojega jezika in postala razočarana nad vsemi ideologijami, ki jih je pojasnjevala. V tem svojem ponovnem začetku je ugotovila, da je sprva še kot modrost sobivala z literaturo in duhovnostjo. Tako npr. so poezija in miti še vedno navdihovali Platonovo refleksijo in dialoge, iz njih je črpal, ko je ustvarjal svoje ideje in pojme. Da bi filozofija bila zopet učiteljica življenja in modrosti, da bi pomenila veselje in tolažbo, se danes ponovno ozira po literaturi. Vzgled takšnega vračanja k začetku sta dva misleca. Prvi je Friedrich Nietzsche, ki je postal že pregovoren s svojimi literarnimi izrazi, drugi pa je Emmanuel Levinas, ki je vzel judovsko Biblijo kot literaturo *par excellence* in je njeno modrost začel izražati z zelo uporabno Husserlovo fenomenološko metodo. Oba pa sta filozofski jezik obogatila z novimi izrazi, prispodobami, predvsem pa s pojmi. Eden takšnih njunih ključnih pojmov, ki danes vzbuja posebno pozornost, je tudi pojem ženskosti, ki je izšel iz ideje o ženski.

Po Gilles Deleuzu se nam Nietzschejevi izrazi, ki zvenijo najprej kot nekaj literarnega ali pesniškega, razkrijejo kot besede, ki so veliko več kakor lepe prispodobe. Deleuzu ni težko pritrditi, saj takoj vidimo, da je Nietzsche ustvaril pojme iz imen grških bogov. Toda bodimo pozorni, pri Nietzscheju vendar ne gre za abstraktne pojme, ampak za novo pojmovnost ali za pojme posebno vrste. Pomenskost Nietzschejevih besed je tako velika, da tudi njegovi pojmi dobijo novo bogastvo, obdarjeni so z osebnostjo. Vemo, da pojem s svojo širino in vsesplošnostjo izgublja vsebino. To pomeni, čim bolj je splošen po vsebini, tem bolj postaja siromašen. Pri Nietzscheju pa gre za obraten proces: pojem s svojo širino pridobiva vsebino in svojo enkratnost. Zato tudi potrebuje, kot bomo videli, novo logiko, logiko paradoksa.

Tukaj moramo takoj opozoriti na veliko razliko med prispodobo ali metaforo na eni strani in miselnim pojmom na drugi strani. Prispodobo lahko uporabljamo precej svobodno in tudi po svoje. Če rečem: »Oblaki prihajajo,« lahko stavek najprej razumem zelo realistično kot napoved dežja. Lahko ga sprejemam zgodovinsko družbeno kot napoved težkih časov. Možno je tudi, da ta ugotovitev izraža

moje psihološko stanje, ki je precej užaloščeno, ali pa stavek vzamem kot izpoved svoje duhovnosti, ki napoveduje novo skrivnostno doživetje. Vsi ti pomeni: realističen, sociološki, psihološki in pa duhovni se mi ponujajo in zahtevajo od mene odločitev, katero njihovo interpretacijo bom izbral.

Pri pojmu pa je obratno. Pojem me ne pusti čisto svobodnega, ko ga razlagam, saj zahteva od mene, da prejmem njegovo logiko. Razlika med metaforo in pojmom se potemtakem predstavi v novi luči, na obzorju neizprosne logike, v svetlobi obvezujočega mišljenja. Pomen pojma nas obvezuje z razliko od pomena metafore, ki nas vabi k lastni svobodni razlagi, kot to stori vsaka pesem s svojimi slikovitimi prispodobami.

V tej luči bomo zdaj skušali razumeti vprašanje ženske in ženskosti pri Nietzscheju. V obzorju razumevanja Nietzschejevega jezika, kot smo ga nakazali, nemški mislec izstopa zgolj iz horizonta poetičnosti, saj zapušča jezik izključnega pesništva. Zato bosta pojma ženske in ženskosti od nas zahtevala velik intelektualni napor, da bi ju razumeli.

Najprej bomo pogledali besedo »ženska« kot pojem, ki razlaga osebnost boginje. To pomeni, da bomo najprej osvetlili osebnostni pojem Ariadne. Ariadna za nas ne bo samo prispodoba ženskosti, ampak bo tudi pojem. To bo pojem, ki bo imel svojo osebnost s svojo logiko. Potem bomo govorili o pojmu ženske kot o pojmu resnice. Ženskost je namreč za Nietzscheja pojem, ki izraža najglobljo danost in se približuje skrivnosti. In končno bomo skušali razumeti skupaj z Nietzschejem ženskost in pojem ženskosti kot razkritje pristne človeškosti.

Ženska in ženskost pri Friedrichu Nietzscheju

Nietzsche je prešel od lepote svetlobe, ki jo ponazarja grški bog Apolon, k enkratnosti in h globini, ki je sicer zakrita in ki jo razodeva drugo grško božanstvo, Dioniz.

Tako imamo dve razsežnosti Nietzschejeve misli. Na eni strani je lepota apoliničnosti, njena svetloba, jasnost in splošnost. In na drugi strani je globina, so čisto nove oblike življenja, je enkratnost v dionizičnem. Bog Apolon potemtakem predstavlja razumevanje in jasnost, mir in sozvočje, stanje, kjer se duša odpočije. Njegovo lepoto najlepše ponazarja sozvočje zvoka ali harmonija glasbe. Zanj Apolon ostaja miselna konstrukcija, zelo lepo urejen sistem, kjer so ideje v soglasju in vse lepo teče, ker je v apoliničnosti doma razumevanje ali »udomačeno življenje«. In obratno, Dioniz je »divje mišljenje«, kjer se vse na novo rojeva, kjer še ni sistema, tudi še ne razumevanja. Vse je šele v nastajanju, znotraj čutnosti in doživljanju enkratnosti. Takšna je npr. moderna umetnost, ki pomeni iskanje in ustvarjanje enkratnosti. Zato v njej še ni ubrane podobe, ampak razkrivanje občutkov v viharju, v pretresih in disonanci. Zato tudi govorimo o dionizični glasbi.

Nietzsche je kasneje ugotovil, da za prehod iz apoliničnosti v dionizičnost potrebuje vmesno stopnjo in ta most, ki povezuje harmonijo in disonanco, sistem in enkratno neponovljivost je poimenoval po grški boginji Ariadni.

Ženskost kot boginja Ariadna

Friedrich Nietzsche je bil izjemen poznavalec ter hkrati nepozabni predavatelj grške kulture in grškega klasičnega mišljenja. Njemu ni primanjkovalo zgodovinskega znanja. Od kod potem neko zgodovinsko nerazumevanje pri pojasnjevanju pojmov, ki izhajajo iz imen grških božanstev? Njegovo razumevanje zgodovine je pospremljeno z ustvarjalnostjo in s poetičnostjo.

Zato njegovo pojmovanje Ariadne nosi tudi njegov osebni podpis. Ariadna mu pomeni zelo zapleteno mišljenje, ki je hkrati zanimivo in enigmatično. Pri Nietzscheju moramo ločiti, kaj je enigmatično, zapleteno, še nerazrešeno, rekli bi ugankarsko, in kaj je prava skrivnost, ki še ni razodeta in razumljena, ki ostaja že po svoji naravi zakrita in ki jo lahko imenujemo tudi misterij. Uganko lahko z bistrovidnostjo razvozlamo, misterija ali skrivnosti ni mogoče. Uganka ima res zapleteno logiko, a še vedno je to formalna logika, ki jo je mogoče razumeti in razrešiti. Toda enigmatičnost ne prinaša le Aristotelove logike, ki jo je gojila tudi srednjeveška sholastika. Nietzsche s pojmom Ariadne vnaša v filozofijo tudi logiko paradoksa, ki jo nato še stopnjuje.

Zato bo tudi znotraj filozofije uporabljal laž v psihološkem pomenu. Laž namreč ni samo prikrivanje resnice, ki bi jo lahko zaznale naše oči. Laž mu pomeni tudi globlje razkrivanje resnice, saj preko nje spregovorimo o skritih težnjah svoje duše in srca. Gre za resnico o osebnem doživljanju, hrepenenju in trpljenju. Zato bo Nietzsche dejal, da vsak pravi mislec ne govori resnice – misli pač resnico o zunanjih dogodkih – ampak, da laže, kar pomeni, da razkriva svoje skrite težnje. V tem smislu bo tudi umetniški portret, ki je morda zgodovinsko, fizionomistično ali barvno netočen, razkril več o osebnosti, kot pa neka dokumentarna fotografija. Podobno zgodovinski roman, kjer sta marsikatera oseba in dogodek fiktivna, razkrije globljo zgodovino kot pa samo zgodovinopisje.

Nietzsche bo vseskozi izvajal ta paradoks umetnosti, ki ga razume kot ženskost, vendar bo priznal, da mu ženska še ne pomeni misterija, se pravi prave skrivnosti. Enigmatičnost ali zagonetnost bo od njega sicer zahtevala vso bistrost, ki jo bo premogel, ob skrivnosti pa bo moral tudi sam v nekem trenutku onemeti.

Zato se tudi psihoanalitiki radi sklicujejo na Nietzscheja in v obzorju njegove misli tudi histerične značaje jemljejo resno ter njihove zaigrane prizore razumejo kot zagonetno sporočilo globinskih teženj in pristnih čustvenih razpoloženj življenja. V tem smislu Nietzsche ni nasprotnik prosvetljenstva, prav obratno, svetlobo razuma in razumevanja prinaša tja, kjer ju doslej še ni bilo. Zanimivo pa je, da mu pot do tega novega razuma ali da mu vrata tega novega razumevanja predstavlja ženskost, boginja Ariadna.

Sozvočna lepota, ki je sinhronično uglasbena in sistematično urejena, v katero nas popelje Apolon, se Nietzscheju zdi dolgočasna. Zato je prepričan, da enostavnost in preglednost ne kažeta nič drugega kot zgolj površinskost človeške izkušnje in prav tako le zunanje ter plitko razmišljanje.

V nekem obdobju je tudi Nietzsche želel biti znanstvenik, ki bi združil kemijo in

psihologijo s filozofijo. Toda kmalu je ugotovil, da znanost govori le o zunanjih pojavih, njega pa je zanimala globina. Lahko je na zunaj vse lepo in prav, toda v notranjosti človeške duše ostaja vihar. Francoski filozof Gabriel Marcel, ki je bral Nietzscheja, je pod njegovim vplivom dejal, da je znanost le naivnost druge stopnje. In nemški filozof Martin Heidegger bo šel še dlje, ko bo dejal, da znanost ne misli. Tudi če znanost počasi le razkriva zapletenost življenja, se njegove skrivnosti, ki jo že naznanja ženska, ne more lotiti.

Ker je življenje kot tako zelo zapleteno in kompleksno, ima svet intelektualno potrebo po mišljenju, ki bo razvozlalo različne parametre našega življenja in naše eksistence.

Toda ali je eksistenca tudi naš obstoj? Vsekakor in še mnogo več. Bivamo lahko namreč tudi brezglavo. Toda po Nietzscheju je življenje, ki je vredno svojega imena, življenje v polnosti, pomeni živeti na mnoge načine, ne samo ustaljeno, ampak s polno novostmi, z novimi izzivi in z novimi izkušnjami. Zato bi mu bilo življenje brez ženskosti neko logično in dolgočasno bivanje, nekaj, kar sam ne bi nikoli imenoval prava eksistenca. Ženskost je tisto, kar je resničnost življenja, in ženska mu predstavlja resnico samo. To je Nietzschejevo najgloblje prepričanje.

In kaj, če je resnica ženska?

Nietzsche s tem spraševanjem razkrije temelj svoje filozofije: k resnici ni mogoče pristopiti zgolj na intelektualen način ali z umom, prav tako pa ne z miselnim razčlenjevanjem, pa naj so še tako pretanjena. Tudi zelo subtilne analize nas ne peljejo k resnici, kajti resnica se filozofu razkriva in daje samo takrat, ko uspe z njo vzpostaviti oseben odnos. Zanimivo je, da bo tudi mati, ki ima že pregovorno ljubeč oseben odnos do otroka, prej odkrila njegovo bolezen, stanje in potrebo, kot pa še tako znanstveno izkustveni in potrjeni zdravstveni priročnik. Ljubezen je nositeljica spoznanja in k takšnemu vedenju vodi Nietzschejev pojem ženskosti.

Prav tako Nietzsche zatrjuje, da je resnica kot boginja Maya, ki ohranja na sebi svoj pajčolan. Gre za prispodobo iz mitologije, kjer je boginja Maya zakrita s kopreno, zato je ne moremo ne videti in ne spoznati, njeno lepoto lahko le slutimo ali ugibamo skozi rahlo prosojni pajčolan. Kmalu ugotovimo, da je ta prispodoba osebnosti boginje Maye za Nietzscheja zelo pomembna. Neposredno ga namreč vodi h grškemu pojmu resnice, kar izraža grška beseda »alétheia«. V grščini »alétheia« pomeni raz-kritje, od-krivanje, raz-odetje. Resnica je potemtakem tista stvarnost, ki nima več kritja, kamor bi se skrila, nima več odeje, s katero bi se pokrila, in tudi ne več krinke, s katero bi se zakrinkala. V tem smislu tudi v slovenščini pravimo, da je nekdo »odkril« resnico. Zato tudi grško besedo brez težav prevajamo z izrazom »resnica«, ki dobesedno pomeni razkritje, kar pomeni, da je resnica razkrita resničnost, ki se nam razodene, se pravi, da se nam sama razkriva. V tem sobesedilu je resnica tudi sramežljiva, zato se izogiba banalnemu jeziku, grobim izrazom in neotesanim stavkom. Od iskalca resnice zahteva sveto spoštljivost. Za Nietzscheja je resnica kot sramežljiva ženska, ki se ne pusti zlah-

ESEJ

ka razkriti. Zato je tudi zanj »gola resnica« zelo nedostopna in je zanjo treba imeti aristokratskega duha, se pravi, izrazito plemenitost duše ter veliko umetniško vztrajnost in ustvarjalnost.

Resnica se ne preda zlahka, tudi filozofu ne. Neki mislec mora biti zelo bister, delaven, potrpežljiv in tudi pretkan, da bo izdelal strategijo in načrt, s katerim bo osvojil resnico.

Nietzsche je pod vplivom pesniškega jezika vnesel etične zahteve v odnosu do resnice, da bi mu postala dosegljiva. Zato zahteva najprej čistost namenov, da je ne bo zlorabil in potem, ko jo bo osvojil, ljubosumno čuval zase ter delil samo s tistimi, ki so višjega duha in so tudi sami veliki ustvarjalci. Potrebna je velika modrost, s katero bo osvajal resnico, podobno kot pesnik, ki osvaja žensko dušo. Ti izrazi izhajajo iz trubadurske lirike, ki v svoji viteški govorici osvajanja ženskega srca ter nedosegljivosti »sestrske duše« pesniku povzroča veliko trpljenje in radost, obup in najsvetlejše upanje.

Rekli smo, da je pri Nietzscheju resnica kot ženska, ki je privlačna in misleca pripelje do tega, da zapusti vse in ji sledi, osvaja in služi. Podoben je trgovcu v Evangeliju, ki zapravi vse svoje imetje, da kupi lep biser. Tudi filozof mora biti pripravljen zapustiti vse druge ambicije, ko gre za resnico kot žensko.

Nietzsche ob drugi priliki pravi, da je ženska kot resnica podoba trdnjave, ki jo hoče mislec osvojiti. Toda za njeno obleganje je potreben čas, ker pred zadnjim naskokom lahko pretečejo leta. Kot veliki strateg se mora odločiti, katera je tista trdnjava, ženska, ki je vredna njegovega truda, vseh njegovih moči. Mora biti tudi pogumen in hkrati inteligenten, da bo ugotovil, katere so »šibke točke« te trdnjave, kateri so pojmi, besede in dejanja, zaradi katerih se bo vdala.

Filozof, ki osvaja resnico, bo moral veliko delati, njegova kultura bo morala biti zelo široka in njegov duh bo moral biti drzen, brez vsakega strahu, da si bo upal lotiti resnice same in da bo tudi sam postal zanimiv za resnico. Tako ga bo resnica kot ženska spustila k sebi, mu razkrila svojo šibko točko. V tem smislu mora filozof »zgodaj vstajati«, kar v francoski prispodobi pomeni veliko delati in garati.

V kontekstu kulture, kjer živimo, ženska predstavlja privlačnost in zanimivost, saj se za lepo žensko ljudje radi ozrejo. Toda ni vedno jasno, kaj nas bolj pritegne pri ženski, ali njena izjemna lepota ali kaj drugega? Videli smo, da je lahko tudi apolinična lepota nekaj dolgočasnega. In obratno, ženska, ki je zanimiva, zagonetna in skrivnostna, v nas prebuja veliko zanimanje. Nietzsche pravi, da se bo resnica kot ženska ob filozofu začela zavedati, kdo neki je ona sama. Zato je pomembno, da filozof resnici daje nove vzdevke, ki jih ona še ne pozna, ter ji z novimi izrazi pomaga priti k sami sebi. Zato Nietzsche tudi pravi, da se bo resnica kot ženska zaradi filozofovih besed in pojmov začela zanj zanimati.

Nietzsche hoče povedati, da tudi dekle, dokler ne sreča pesnika, ne ve, da je lepo. V tem smislu našemu mislecu ne gre le za posedovanje resnice, ampak za njeno soustvarjanje. Resnica res obstaja zunaj njega in on se zanjo bojuje, hoče jo osvojiti, toda ob tem ugotovi, da resnica kot ženska ne bo njegova, če ne bo ob njem obogatena z novimi odlikami, lepoto in skrivnostjo. Podobno kot pesnik,

ki pokaže dekletu, da je lahko ob njem na nov način iskriva in domiselna ter da ima še veliko več darov ljubezni in nežnosti, kot si je zamišljalo, ter da lahko ob njem postane še čisto nekaj drugega. Sicer je res že nemški filozof Ludwig Feuerbach dejal, da so doslej filozofi svet razlagali, odslej pa ga bodo spreminjali. Toda Nietzsche je šel veliko dlje od Feuerbacha. Ne gre samo za spreminjanje resnice o svetu, gre za njeno stvaritev. Filozof podobno kot umetnik resnico tudi ustvarja.

Pot, po kateri bo filozofu uspelo ustvariti novo resničnost, je njegova ustvarjalna moč, umetniško in intelektualno miselno ustvarjanje. Filozofu, ki prakticira grško »poîesis«, kar pomeni ustvarjalnost, bo resnica kot ženska zaradi njegove ustvarjalnosti razkrila svoje šibke točke, se pravi, da ga bo odslej ona sama vodila k sebi, ga navdihovala, kako lahko pride k njej in ob njej ostane.

Samo tisti filozof, ki je ustvarjalen, bo ugotovil, kaj še resnici kot ženski manjka, kaj ji mora še prinesti in dodati, kjer je ona sama šibka. In resnica kot ženska mu bo v svoji darežljivosti, ko bo zaznala njegov trud in soustvarjalnost, razkrila tudi svoje slabosti in česa si kot svojo dopolnitev želi. Resnica kot ženska bo narekovala filozofu slog in način življenja ter mu razkrila, kdo je on sam kot filozof in kakšno je njegovo poslanstvo.

Tako vidimo, da je Nietzsche med resnico kot žensko in seboj kot filozofom vzpostavil vzajemni odnos. Ne gre samo za filozofovo željo, hrepenenje in ustvarjalnost, ki jo podarja resnici. Tudi resnica ga bogati in ob njej se zave, česa je on sam sposoben, koliko ustvarjalne moči je v njem in koliko nove lepote ji je sposoben podariti.

Ženska kot pomen človeškosti

V svoji knjigi *Človeško, preveč človeško* Nietzsche pravi, »da je popolna ženska, odlična ženska, ki odličnemu moškemu predstavlja višjo stopnjo človeškosti in je seveda nekaj redkega, nekaj zelo redkega«. S to ugotovitvijo nam Nietzsche razkrije, kaj je pri kakšnem človeškem bitju najvišje, kaj je njegova redkost in tudi kaj je njegova enkratnost. Dejstvo je, da je za filozofa resnica enkratna, kar velja tudi za pojem ženskosti. Ta pojem bo filozofu omogočil, da tudi on sam postane enkraten. Če je ženska enkratna in izjemna, potem tudi od filozofa zahteva, da pristopa k njej na enkraten in izjemen način ter da on sam iz sebe naredi izjemnega misleca.

Od Sokrata naprej so filozofi poklicani k intelektualni ponižnosti. Resnice ni mogoče doseči ne s prevzetnostjo in ne z domišljavostjo. Vendar nam Nietzsche tudi pravi, da lahko človek zapade v bolestno preziranje samega sebe in da mora za to bolezen iskati zdravilo. Najboljši obliž za nizko samopodobo, ki je preziranje samega sebe v moškosti, je za filozofa, če ga ljubi inteligentna ženska.

Nietzsche ne misli, da bi bila resnica domišljava ali prevzetna in da bi filozofa gledala zviška. Prav tako tudi ne, da bi bila popolnoma nepristopna. Resnica je do filozofa tudi prizanesljiva in ohrabrujoča, daje mu novih moči. Če filozof živi za resnico in če ji posveti vso svojo energijo, ga bo tudi resnica začela ljubiti in ga navdihovala ter ga vodila k spoznanju samega sebe.

Toda resnica je ljubosumna ženska in ne prenaša tekmic. Zato smo rekli, da za Nietzscheja biti filozof pomeni način življenja, pot, po kateri postaja bolj človek in v polnosti živi svojo misel. Filozofsko razmišljanje ne pomeni razvedrila in tudi ne lagodnega preživljanja prostega časa, ampak predstavlja trdo delo in odrekanje drugim mikavnim mislim, ki ne vodijo k resnici.

Ali bo resnica kot ženska postala naša učiteljica in nas poučila, kako lahko človeštvo ostane skupaj? Revolucionarni duh nam govori o slogi in krščanski pridigarji nam govorijo o edinosti vernih. Nietzsche pa nam pravi, da družinska razmerja in družinske vezi z ženskami, kot tudi prijateljska bližina, vodijo k razrahljanju teh vezi in k izgubi prijateljske bližine. Veliki mislec nas opominja, da takrat, ko smo si z nekom preveč blizu, ko izgine zagonetnost in skrivnost človeških razmerij, takrat tudi tesno prijateljstvo ne vzdrži več in prihaja do razhajanj ter ločitev.

Res je, da se resnica kot ženska ne pusti nikoli posedovati in ne more sprejeti, da bi se zgolj milostno predala filozofu. To pomeni, da resnica, čeprav se mu razkrije in četudi mislecu uspe z njo govoriti, kot taka ne bo nikoli ukinila svoje razdalje in nikdar zanikala svoje skrivnosti.

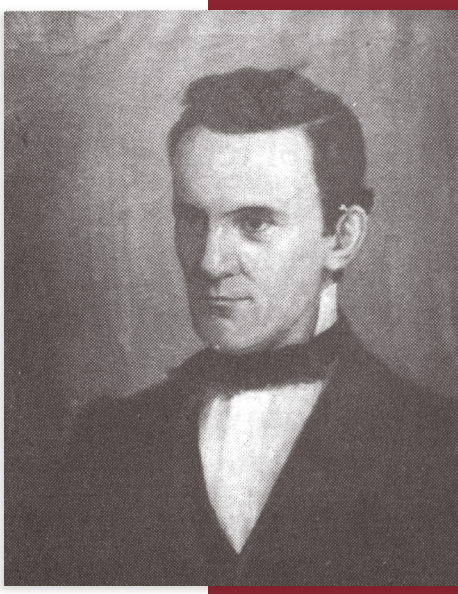
Kadar si prijatelji postanejo tako blizu, da med njimi ni več skrivnosti, izgine tudi veličina drugega, potem je tudi prijateljstva konec. Takrat se zakonci razidejo in lepa prijateljstva usahnejo. V teh razmerjih si ljudje ne znajo več povedati kaj novega. Hrepenenje po neznanem, želja po razkritju zagonetnosti in skrivnosti se pretopi v naveličanost in brezvoljnost. In obratno, ko gre za razmerje do resnice kot ženske, dolgočasje prepodi novo zanimanje in nova želja po vedenju in znanju. Resnica kot ženska nas vedno preseneča s svojo vsebino in slogom. To lahko povemo z besedami sv. Avguština in rečemo, da resnico vedno iščemo, da bi jo našli, in jo najdemo, da bi jo znova iskali. Zdravilo za naveličanost je začudenje in to za-čudenje je mogoče zaradi doživljanja resnice kot čudeža življenja, kot presenečenje nad njenim podarjenim razkritjem.

Nietzsche nam preko pojma ženskosti in ženske razjasni še drug pojem, ki se je v sodobni filozofiji zelo uveljavil, to je pojem razlike ali diference. Ženskost je pojem, ki nikoli ne bo izgubil svoje drugosti ali tujosti. Tudi takrat, ko postane razumljen in ponotranjen, je še vedno drug in tuj. To je hvalnica drugosti ali oddaljene bližine, ki je izmenjava razkrivanja in zakrivanja. To igro razodetja in skrivanja skrivnosti bo Nietzsche še bolj razvijal pri pojmu grškega boga Dioniza ali dionizičnosti. Toda vseeno lahko zatrdimo, da je pojem ženskosti, tisti pojem resnice kot ženske, ki razkriva in pripravlja Nietzscheja za novi pojem skrivnosti in za druge neizrekljive pojme, ki jih bo predstavljal Dioniz.

Videli smo, da Nietzsche uporablja božansko ime Ariadne, da bi poimenoval resnico, vendar ta božanskost ostaja človeška in vendarle za misleca pristopna, njej se je mogoče približati. Žal se Nietzsche nikoli ne odpre resničnemu onstranstvu ali transcendenci, kajti nikoli se ne razpre v onstransko neskončnost, kar pomeni k čisti božanskosti. To bo storil Emmanuel Levinas, ki si bo upal govoriti o sledovih samega neskončnega Boga na obličju drugega človeka. Toda prav ta pojem obličja je tudi pri njem porojen iz pojma ženskosti. ~

Anton Janežič (1828–1869)

Anton Janežič, literarni zgodovinar, slavist, slovničar, slovaropisec in urednik

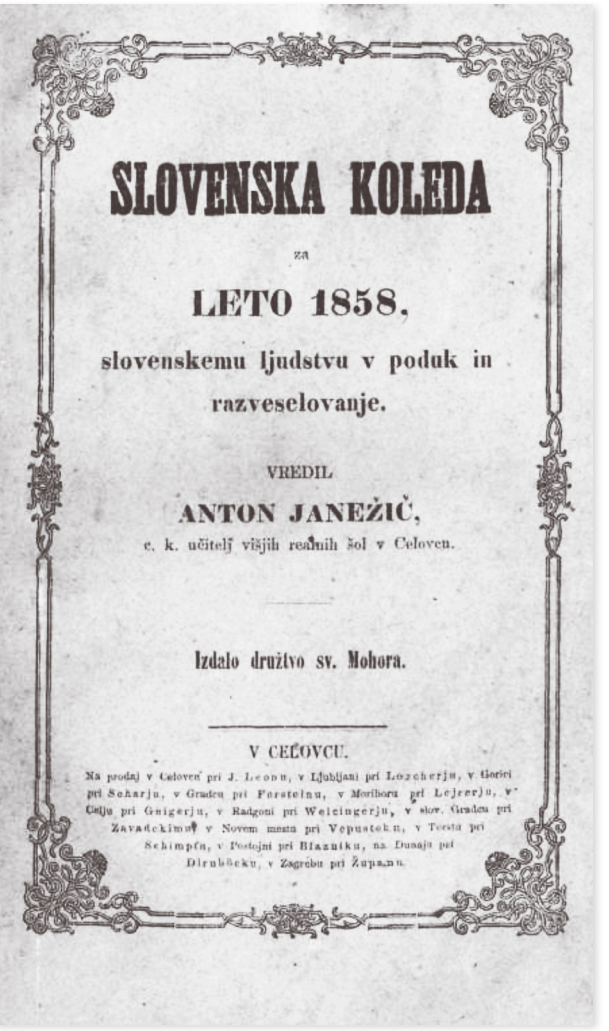

Kot vsestranski kulturni delavec je Anton Janežič s svojo trdno narodno zavestjo, ljubeznijo do slovenske knjige in maternega jezika sredi 19. stoletja z mladostno zagnanostjo vstopil v slovenski kulturni prostor in vidno zaznamoval njegova petdeseta in šestdeseta leta.

Narodno zavedni koroški Slovenec, rojen v Lešah pri Št. Jakobu v Rožu na avstrijskem Koroškem, je iz otroštva privzgojeno ljubezen do slovenstva gradil najprej ob učitelju Wuzelliju v šentjakobski šoli, velikega vzornika pa je že zelo zgodaj prepoznaval tudi v rojaku, profesorju Matiji Ahaclu. Šolanje je nadaljeval na normalki, gimnaziji in liceju v Celovcu in že 1848, še brez ustrezne izobrazbe – in zato zastonj, postal začasni gimnazijski učitelj slovenščine v Celovcu. Denar si je služil s tečaji slovenščine za uradnike in pravnike ter s prevajanjem. Ker brez profesorske izobrazbe ni mogel več poučevati slovenščine na gimnaziji, je šolanje nadaljeval na dunajski univerzi, kjer je kot učenec vstopil v stik s Franom Miklošičem, ki je pomembno vplival na njegovo kasnejše slavistično delo. Po vrnitvi je postal profesor slovenščine, nemščine, zgodovine in zemljepisa na realki v Celovcu, slovenščino pa je poučeval tudi na gimnaziji. Žal pa je njegovo profesorsko pot in široko kulturno delo prehitro zaznamovala bolezen, ki je tudi preprečila uresničitev še katerega slovstvenega načrta, ki ga je gojil za prihodnost. Umrl je v Celovcu za jetiko, pokopan pa je v domačem Št. Jakobu.[1]

Pri poučevanju slovenščine je hitro začutil veliko pomanjkanje učnih knjig oziroma njihovo neustreznost (npr. preobširne Metelkove slovnice), zato se je kot mlad učitelj lotil pisanja slovenskih učbenikov tako za delo s Slovenci kot tudi z začetniki Nemci. S tem je utiral pot pouku slovenskega jezika v srednjih šolah in gimnazijah. Začel je s slovaropisjem, in sicer s *Popolnim ročnim slovarjem slovenskega in nemškega jezika* v dveh zvezkih (nemško-slovenski 1850, slovensko-nemški 1851). Pri tem se je zgledoval predvsem po Murkovem slovarju in po njem tudi po Gutsmanovem. Posledično je vanj prevzel slabo Pohlinovo besedje, glede na sočasno močno iliristično gibanje, s katerim je simpatiziral tudi Janežič, pa

[1] Ivan Grafenauer, *Anton Janežič (1828–1869)*, v: *Slovenska biografija* (SAZU, ZRC SAZU: Ljubljana 2013). http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi248348/#slovenski-biografski-leksikon (5. februar 2016).

SLOVENSKA KOLEDA
za
LETO 1858.
slovenskemu ljudstvu v poduk in razveselovanje.
VREDIL
ANTON JANEŽIČ,
c. k. učitelj višjih realnih šol v Celovcu.
Izdalo družtvo sv. Mohora.
V CELOVCU.
Na prodaj v Celovcu pri J. Leonu, v Ljubljani pri Lozcherju, v Gorici pri Šoharju, v Gradcu pri Forstelnu, v Mariboru pri Lejerju, v Celju pri Gnigerju, v Radgoni pri Weleingerju, v slov. Gradcu pri Zavadekimu, v Novem mestu pri Vepustek.u, v Trstu pri Schimpfu, v Postojni pri Blazuiku, na Dunaju pri Dirnböcku, v Zagrebu pri Župan.u.

Prvi Koledar Mohorjeve družbe

vsebuje slovar veliko hrvaško-srbskih besed, kar je popravil in zavestno opuščal v drugi izdaji nemško-slovenskega dela (1867), ob tem pa dodal besedje sodobnega slovenskega slovstva. Na področju slovničarstva pa je najpomembnejša njegova *Slovenska slovnica s kratkim pregledom slovenskega slovstva ter z malim cirilskim in glagoliškim berilom za Slovence* (1854), v katero je vnesel dosežke dotedanjega razvoja slovenskega jezika in prizadevanj za njegovo poenotenje. Gre za preprostejšo slovensko pisano slovnico za srednje šole, ki temelji predvsem na Kopitarjevi slovnici (1808/1809) in Metelkovi (1825, 1830) ter na Miklošičevih jezikoslovnih delih. Slovnica je bila večkrat izpopolnjena in ponovno izdana, med drugim tudi v *Slovenski slovnici za domačo in šolsko rabo* (1863).

Z vidika jezikoslovja je bil Janežič viden pripadnik jezikovnih načel Matije Majarja Ziljskega, na podlagi katerih je Luka Svetec uvedel t. i. nove oblike – kot kompromisno pot med osrednjeslovenskim knjižnim jezikom in koroško-štajerskimi knjižnimi variantami. Hkrati z Majarjevimi načeli glede novih oblik pa je Janežič prevzemal tudi njegovo ilirščino, vendar jo je opustil, ko so leta 1851 nove oblike postale obvezne za šolske učbenike. Janežič jih je nato uzakonil v svoji slovnici 1854 in s tem naredil odločilen korak pri uveljavljanju enotne knjižne norme za ves slovenski jezikovni prostor.

Ob slovničarskem in slovaropisnem delu pa je za slovenske dijake pripravil še druge učne knjige in berila, v marsičem pa je njegovo delo prelomno tudi na slovstvenem področju, ki se ga je loteval v veliki skrbi za razvijanje slovenskega pripovedništva. Leta 1850 je ustanovil *Slovensko bčelo* (1850–1853), ki velja za prvi leposlovni časopis v slovenskem jeziku, nato pa še *Glasnik slovenskega slovstva* (1854), *Slovenski glasnik* (1858–1868) in *Besednik* (1869), ki je kot poljudnejši slovstveni list izhajal še po njegovi smrti. Vmes je sodeloval tudi pri Einspielerjevem časopisu *Šolski prijatelj* in *Slovenski prijatelj*. Predvsem *Slovenski glasnik* je bil pomemben, saj je v njem povezal najboljše tedanje slovenske pesnike in pisatelje (Jenka, Erjavca, Mandelca, Zarnika, Levstika, Jurčiča, Stritarja), v njem pa so izšle prve slovenske pomembnejše novele in povesti – Levstikovo znamenito *Popotovanje od Litije do Čateža* in *Martin Krpan z Vrha*. Janežič kot urednik in organizator je s tem glasilom slovensko pesništvo in pripovedništvo dvignil na umetniško raven. Zasnoval pa je tudi *Cvetje iz domačih in tujih logov* (1861–1868),

v katerem je objavljal daljša besedila, med drugim je v njem izšel prvi slovenski roman – Jurčičev *Deseti brat* ter prvi slovenski prevodi večjih del iz svetovne književnosti (Platon, Sofokles, Vergil, Schiller, Andersen, Lermontov ...). S *Cvetjem* tako ni le poglabljal in razširjal ljubezni do slovenske besede in književnosti, ampak je slovenski mladi rod hkrati osveščal o vrednosti slovenščine ob drugih evropskih jezikih.

Janežičeva avtoriteta pa je bila nekoliko omajana, kar se je posledično kazalo v neuspešnosti njegove leposlovne publicistike (tako *Slovenske bčele* kot *Glasnika slovenskega slovstva*), predvsem zaradi tega, ker je sledil iliristi̇čnim težnjam Matije Majarja in jih dopuščal tudi v besedilih, izraziteje v *Slovenski bčeli*. Majarju je sledil zlasti v strahu pred narodnostno ogroženostjo svojih rojakov, v ilirizmu je namreč videl možnost ohranitve koroških Slovencev narodni celoti.[2] Šele ko je spoznal zmotno pot in se uspel oddaljiti od zagovornikov ilirske jezikovne smeri (na prigovarjanje dunajskega literarnega kroga nekdanjih vajevcev in Levstika, v katerih je videl pomembne literarne sodelavce) ter si ponovno prizadeval za »čisto slovenščino«, je znova poskusil s *Slovenskim glasnikom* (1858), s katerim je odprl novo poglavje v zgodovini slovenskega slovstva.[3]

Ob leposlovni publicistiki pa je Janežič mislil tudi na napredek slovstva za preproste ljudi. V tej skrbi je namreč na povabilo kaplana Andreja Einspielerja pristopil k oblikovanju Mohorjeve družbe. Tako sta na Slomškovo pobudo in ob njegovi podpori leta 1851 v Celovcu ustanovila Društvo sv. Mohorja. Ob predsedniku Einspielerju je bil Janežič vse do svoje smrti »duša Mohorjeve«. Bil je tajnik, skrbel je za urejanje knjig, zlasti Koledarja in večernic, in neutrudno privabljal k sodelovanju številne dobre sodelavce, tako duhovnike kot laike. Vodilo njegovega urednikovanja je bilo predvsem izdajanje dobrih slovenskih knjig za izobrazbo preprostega ljudstva, hkrati pa razvoj slovstva ter spodbuda domačim piscev k slovstvenemu ustvarjanju. Za Društvo se je vidno zavzel tudi, ko so ga leta 1860 preoblikovali v cerkveno bratovščino – Družbo sv. Mohorja, ki je nadaljevala s poslanstvom razširjanja dobrih katoliških knjig, sam pa je v njej ostajal kot tajnik.[4]

Koroški rodoljub Janežič se s svojo vsestransko in obsežno dejavnostjo ni omejeval le na slovensko etnično obrobje, ampak je njegov kulturni vpliv mnogo širši. Čeprav se je vmes nevarno usmerjal k jugoslovanski jezikovni združitvi, je zmoto še pravočasno spoznal. Njegovo delo se v marsičem kaže kot narodno združevalno, saj je s slovenskim etničnim obrobjem znal uspešno povezati takratne najboljše slovenske literarne ustvarjalce, tako pesnike, pisatelje kot tudi druge znanstvenike z različnih slovenskih pokrajin. Prav tako je deloval jezikovno združevalno, ko je v svoji slovnici uzakonil enotno slovensko knjižno normo. Kot izdajatelj učnih knjig v slovenščini, slavist, slovničar, slovaropisec, urednik literarnih glasil in soustanovitelj Mohorjeve družbe ter urednik njenih knjižnih izdaj je Janežič vidno uresničeval vseslovenski kulturni in narodni preporod. ~

[2] Zgodovina slovenskega slovstva, II, uredil Lino Legiša (Slovenska matica: Ljubljana 1959), 190–191.

[3] Prav tam, 230–234.

[4] Valentin Inzko, Družba sv. Mohorja – Vseslovenska versko-kulturna ustanova, v: Družba sv. Mohorja. Celovška, Celjska in Goriška Mohorjeva v slovenskem kulturnem prostoru (1851–1995) (Mohorjeva družba: Celje – Celovec – Gorica 1996), 13–33.

PORTRET

Dr. Matija Ogrin

Kapelski pasijon

Nosilec koroškega baročnega izročila

Izid: **april 2016**
Založila: **Založba ZRC SAZU in Celjska Mohorjeva družba**
Izdal: **Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU**
Zbirka: **Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev,**
Dela starejšega slovenskega slovstva
Uredila: **dr. Erich Prunč in dr. Matija Ogrin**

I

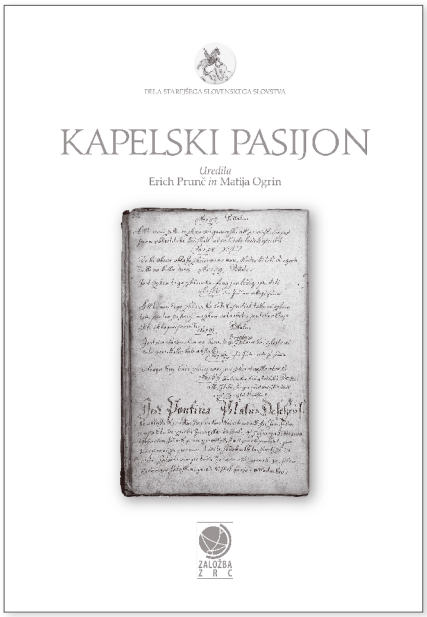
Škofjeloški pasijon je doslej veljal za edino ohranjeno baročno dramsko besedilo v slovenščini. Z odkritjem rokopisa pasijonske igre iz Železne Kaple stopa obenj drugo veliko baročno dramsko delo. Kapelski pasijon nima oblike procesije, ampak je pasijonska igra, ki je potekala na odru. Vidna zunanja razlika v primerjavi s Škofjeloškim je, da je Kapelski pasijon trikrat obsežnejši: obsega 2.700 verzov in številne odlomke v prozi. Sestavljajo ga kar tri predstave: na veliki četrtek dopoldan, na veliki četrtek zvečer in še vstajenjski del na velikonočni ponedeljek. Ta tridelnost ga povezuje s starejšo tradicijo večdnevnih pasijonskih predstav.

Že takoj smemo reči, da je Kapelski pasijon veliko baročno besedilo, ki pomeni za slovensko književnost severno od Karavank prav to, kar Škofjeloški pasijon pomeni za osrednji slovenski prostor južno od Karavank.

Z novejšimi raziskavami Škofjeloškega pasijona se je utrdilo spoznanje, da je v slovenskem jeziku obstajalo več pasijonskih dramskih besedil vsaj v zgodnjem 18. stoletju, morda pa že v 17. Za številne slovenske kraje so nam sporočeni podatki, da so tam v 18. stoletju uprizarjali spokorne pasijonske procesije ali uprizoritve, tako v Ljubljani, Kranju, Novem mestu, Tržiču in Radgoni. Toda nobeno od teh ali drugih pasijonih besedil se nam ni ohranilo; Škofjeloška procesija je bila edino baročno besedilo dramske vrste.

Z odkritjem rokopisa Kapelskega pasijona stopa v slovensko književnost drugo takšno dragoceno besedilo. Prvi ga je v začetku 20. stoletja odkril koroški duhovnik in krajevni zgodovinar Štefan Singer in o rokopisu poročal. Nato ga je raziskoval in deloma prepisal Niko Kotnik kot študent Karla Štreklja v Gradcu. Na osnovi Kotnikovih ali Singerjevih prepisov so Kapelski pasijon med obema vojnama celo dvakrat uprizorili na Koroškem. Za originalnim rokopisom pa se je sled zabrisala in

v novejšem času je Jože Koruza pisal o njem kot izgubljenem besedilu. Rokopis je potem dejansko znova našel jezikoslovec Erich Prunč in o njem napisal prvo temeljno študijo za slovenistični simpozij Obdobja leta 1986. Naključje je hotelo, da sta se Erich Prunč in Matija Ogrin prav na simpoziju Obdobja leta 2009 dogovorila, da bosta Kapelski pasijon objavila v kritični izdaji. Ta knjiga je zdaj pred nami, izide za veliko noč 2016. Po dolgih sedmih letih priprave je pasijon iz Železne Kaple prispel do natisa, koroška baročna dragocenost pa je s tem objavljena in vstopa v celoten slovenski kulturni prostor.

II

Kapelski pasijon je, kakor večina baročnih rokopisnih besedil, obstajal v več verzijah ali prepisih, od katerih se nam je eden k sreči ohranil. Ta rokopis je nastal v zadnjih letih 18. stoletja ali najpozneje leta 1800. Obsega nekaj čez 140 strani velikega formata, popisanih razmeroma na gosto, proti koncu bolj prostorno. V celoti ga je napisala ena glavna roka, vsaj dve roki pa sta dopisali še manjše dodatke. Besedilo je izpisano v odstavkih, na videz torej v prozi. Toda ko besedilo skrbno prepišemo, se pokaže, da je v njem na stotine lepih verzov z rimo – in tako so tudi predstavljeni v naši izdaji.

Glede na baročno pisavo in vsebino nas preseneti razmeroma pozen čas nastanka rokopisa. Vendar je besedilo, ki ga rokopis posreduje, precej starejše. Okvirno lahko rečemo, da je kapelski pisatelj tik pred letom 1800 ali tega leta imel pred seboj vsaj eno, verjetno dve predlogi stare baročne pasijonske igre, ki je bila tudi precej bolj obsežna. To starejše besedilo je tedaj zaradi razumljivih razlogov predelal in skrajšal, kar je moč v rokopisu jasno razbrati. Razlogi za to so jasni: jožefinska cerkvena uprava je že precej prej prepovedala pasijonske igre, cesar Jožef II. je ukinil cerkvene bratovščine, razpustil mnoge samostane, prepovedal ali omejil romanja, v mnogih župnijah so zatirali češčenje svetnikov in Marije … Skratka: razsvetljenstvo je ostro nasprotovalo baročni verski kulturi, zlasti njenim ljudskim izrazom v priljubljenih pobožnostih, kakor so bili tudi – pasijoni. Pisec, ki je v Železni Kapli, tedaj se je imenovala le Kapla, napisal rokopis Kapelskega pasijona, je verjetno želel igro rešiti pred popolno prepovedjo. Zato je staro baročno besedilo nekoliko predelal in okrajšal, spreminjal pa je zlasti tiste dele, kjer se izražajo pomembne verske resnice, še posebej prizor zadnje večerje s postavitvijo Svetega Rešnjega Telesa, ter besedilo tam prevzel iz Svetega pisma. Dramske replike, ki jih govori Jezus, so prevzete večidel neposredno po Evangelijih in listih. Mnoge replike, ki jih govore apostoli, vojaki, farizeji, pa so ostale večidel nedotaknjene – in so precej starejše.

Struktura celotne igre je tridelna, vsak del uvaja prolog in sklepa epilog. Vsebina je v kratkem takšna.

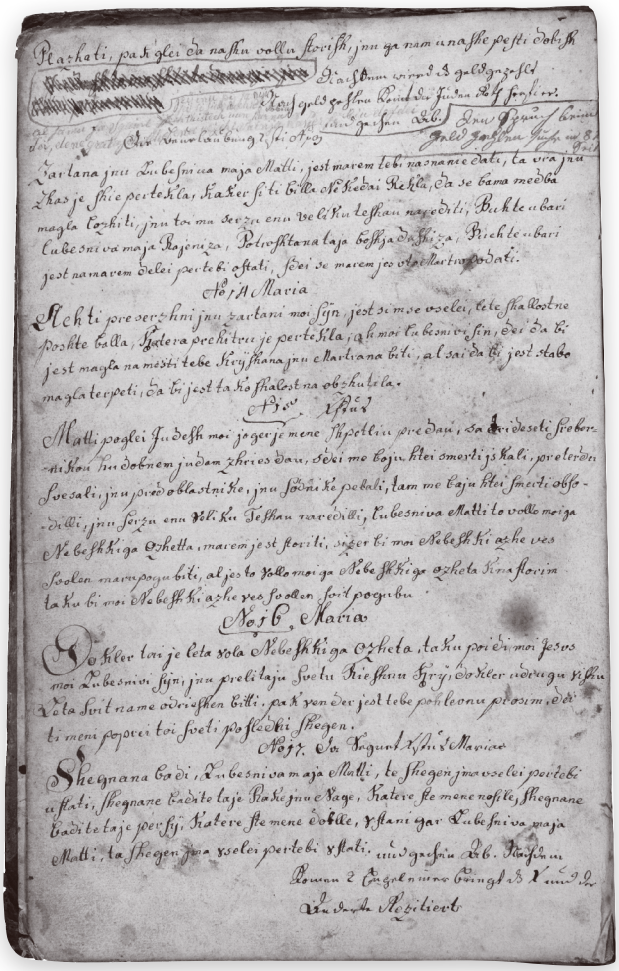
Predstava na veliki četrtek dopoldan obsega prizore Jezusove zadnje večerje, postavitev svete evharistije in umivanje nog apostolom. Ta del igre je najmlajši, prevzet je po evangeljskih besedilih 18. stoletja. Nato nastopi zbor pismoukov, ki sklene naklep zoper Jezusa; obišče jih Judež in se dogovori, da Jezusa izda. Ta del je lahko ostal baročen in se zdi, da ni bil predelan. Sledi prizor Jezusovega slovesa od Marije, ki je eden od nekanoničnih, tradicijskih elementov, zelo razširjen v baročni duhovni literaturi. Pozna se mu, da je okrajšan, a vseeno zavzema samostojen, dragocen prizor. Nato se vrstijo prizori Oljske gore, kjer Jezusa primejo, njegova pot od Poncija do Pilata, bičanje, kronanje s trnjem in naposled – Pilatova obsodba.

Predstava na veliki četrtek zvečer obsega pasijon v ožjem smislu – prikazuje trpljenje na smrt obsojenega Jezusa. Začne se s prizorom Petra in dekle vratarice, prizor Jezusa v ječi je eden od tradicijskih, nato Jezus nosi križ in sreča svojo žalostno mater, Simon je prisiljen, da mu pomaga, nastopi apostol Peter s svojim kesanjem, sledi prizor žalostnih žena, treh Marij – spet tradicijski prizor – vse do križanja, Jezusovih poslednjih sedmerih besed in Longina s sulico. Ko mrtvega Jezusa snamejo s križa in položijo Mariji v naročje, se prične kratka, vložena misterijska igra o spokorjenem grešniku, ki prosi za odpuščanje grehov, Marija pa mu z mrtvim Jezusom v naročju spregovori o milosti, zasluženju njegove žrtve in odpuščanju. To je eden od posebej dragocenih odlomkov, saj vsebuje edinstveno ohranjeno besedilo kratke misterijske baročne igre. Večerna predstava bi se morala skleniti s polaganjem Jezusa v grob – toda besedilo je tu pretrgano, nadaljevanje manjka.

Predstava na velikonočni ponedeljek se, zanimivo, začne s prizorom angelov, ki na oder uvedeta – smrt. Ta nastopi podobno, a z nekaj manj ostrine kakor v Škofjeloškem pasijonu; poudarjeno je, da je smrt božja služabnica, ki vestno opravi svoje delo in se ji vsakdo približuje. Celo Jezus se ni hotel izogniti njeni oblasti, zato, človek, misli nanjo in boš lažje rasel v krščanski kreposti. Nato farizeji prosijo Pilata za stražo, vojaki pa stražijo grob, pri čemer pride do besede tudi nekaj ljudskega, domačega humorja (vojak reče tovarišu: Ti koj piti vselej v tojeh misleh imaš / inu z manu vred vse taberne v Kapli dobru poznaš.). Nato sledijo vzvišeni angelski spevi, ki napovejo vstajenje, vstali Jezus govori z Marijo, svojo materjo, k praznemu grobu pridejo tri Marije in oznanijo novico sv. Petru in Janezu, ki izpovesta vero. Temu velikonočnemu delu pasijona je kot posebna dragocenost dodan še kratek sklepni misterij o tehtanju duš: duša pokojnika pride pred sodbo, sv. nadangel Mihael tehta njena dela, duša prosi za pomoč Marijo in na prošnjo Božje matere, ki se sklicuje na zasluženje Jezusove žrtve na križu in vstajenja, Jezus sprejme dušo v večno življenje.

III

Ta dragocena, zelo obširna vsebina nam je posredovana v rokopisu, kjer ena prek druge segajo razne časovne plasti. Preden je bilo zapisano v ta rokopis, je

Gornji del strani 8 iz rokopisa Kapelskega pasijona. Pod prečrtanimi in vrinjenimi vrsticami se prične Jezusovo slovo od Marije: *Cartana inu lubezniva maja mati …*

Foto: Marko Zaplatil, ZRC SAZU

staro baročno besedilo gotovo bilo večkrat prepisano, na nekaterih mestih tudi spremenjeno ali poškodovano. Vsekakor pa pod ohranjenim besedilom, ki je bilo zapisano konec 18. stoletja, diha starejše izročilo, o katerem med drugim govori srednjeveška tridelnost in ne nazadnje naslov, kjer ima pojem komedija še enak srednjeveški pomen, kakor pri Danteju: Komedija od Kristusoviga trplinja, katiro so nekidej na te veliki četrtȣk inu na te velikonočni pondelȣk v Kapli špilali.

To veliko delo, ki stoji nekako sredi med besedilnim izročilom visokega baroka in njegovo razsvetljensko predelavo, je podrobno prepisal Erich Prunč in mu dodal filološki komentar. Izšlo bo v kritičnem prepisu, ki je zasnovan tako, da ohranja večino historičnih posebnosti, a je tudi zlahka berljiv. Tako bo na novo zaživelo še eno veliko besedilo slovenske baročne dramatike, pomembno kot pričevalec visoke slovstvene kulture na Koroškem, odslej pa dragoceno za vseslovensko kulturno obzorje. ~

PREDBRANJE

Med smislom in nesmislom trpljenja – Dostojevski in Nietzsche

Izid: **februar 2016**
Založila in izdala: **Celjska Mohorjeva družba**
Uredil: **Jože Faganel**

Knjiga dr. Sebastjana Kristoviča Med smislom in nesmislom trpljenja: Dostojevski in Nietzsche se loteva pretresa dela dveh velikih ustvarjalcev in mislecev, ki sta tako na Slovenskem kot na tujem že bila deležna pozornosti glede svojega medsebojnega odnosa. A kolikor mi je znano, se nobena od teh razprav ne osredotoča na temo, ki ji v svoji študiji sledi dr. Kristovič. Gre namreč za tematiko trpljenja kot temeljnega vidika človekovega bistva, ki je neločljivo povezano z drugim takim temeljnim vidikom: ljubeznijo. (Prof. dr. Tomo Virk, iz recenzije)

Dr. Kristovič se v navezavi na Viktorja E. Frankla še enkrat loti razmisleka o problemu trpljenja. Pridružuje se intuiciji obravnavanih genijev, da je trpljenje pozitivna razsežnost človekovega življenja, saj je prav v njem človek »najbolj edinstven, subjektiven, nenadomestljiv in sam«, da pa se je v izognitev tragediji (samomor, »radikalno podpodje«) vendarle treba dvigniti nad trpljenje, najti njegov imanentni smisel, pri čemer nam pomaga, kot temu pravi V. Frankl, »kljubovalnost duha«. /.../ Knjiga ponuja dober tematski uvod v življenje in delo obeh ustvarjalcev. Avtor prepričljivo in nazorno odgovori na vprašanja, zastavljena v uvodu, z nekaterimi mislimi /.../ pa spodbuja k dialogu in razmisleku o tej skrivnosti, ki ji pravimo trpljenje in ki nas vse na poseben način zadeva. (Dr. Urška Zabukovec, iz recenzije)

Odlomki

Uvod – Dostojevski

»Rusija je malo manj kot kontinent, a mnogo več kot država. Preraznolika in preveč posebna je, da bi jo bilo mogoče doumeti samo s pametjo ali le s čustvi.

Njenih prostranstev in globin se ne da tematizirati zgolj v jeziku: neogibno so potrebne tudi barve in glasovi« (Figes 2008, 575). Kot je Grdina slikovito opisal Rusijo in s tem hotel reči, da je vsak poskus uokvirjanja tega razsežnega, raznolikega bogastva Sízifovo delo, bi podobno lahko dejali za popolno razumevanje in dokončno dojemanje Dostojevskega, kar bi ves čas imeli pred očmi. Tudi mi bi potrebovali »barve in glasove«. Prešírok in preglobok je, da bi se ga dalo postaviti v kakršnekoli okvirje. Vedno znova bi jih presegal in vedno kje štrlel ven. Ne samo Sízifovo, ampak tudi intelektualno ter duhovno nepošteno bi bilo vsako delo v tej smeri. Kot je vsaka oseba najprej skrivnost, ki kliče k spoštovanju, bo tudi Dostojevski v tem delu imel najprej vlogo, ki predpostavlja spoštovanje, skrivnost in nezapopadnost. Bolj se bomo zato spraševali, razmišljali in stvari nakazovali ter odkrivali, kot jih razlagali »de facto«.

Ob Dostojevskem skoraj ne moremo mimo drugega ruskega velikana, ki nam ponekod pomaga tudi bolje razumeti njegova dela, Leva Nikolajeviča Tolstoja. Njuni nazori so mnogokrat zelo različni, ponekod celo diametralno nasprotni, predvsem glede vere in vprašanja Boga ter ostalih posledic, ki iz tega sledijo. Obstaja pa pomemben razloček, ki ga je slikovito opisal Henri Troyat: »Prepad je ločil velikana, katerih eden je živel življenje mučenika, drugi pa je skušal doseči mirno modrost prerokov« (1967, 91). Gre za to, da je Dostojevskega v temelju zaznamovalo trpljenje. Lahko bi celo dejali, da je trpljenje konstitutivni element njegovega življenja, ki je neizbrisno zaznamovalo tako njegovo življenje kot njegovo delo. Redkokdo je tako globoko razumel človeško dušo in njeno trpljenje kot prav Dostojevski. Prav zato deluje vedno tako avtentično, sveže in resnično. Zaradi razkrivanja človekove duše, notranjih bojev in večnega iskanja odgovorov na temeljna človekova vprašanja. O tem se je lepo izrazil kardinal Franz König: »Liki Dostojevskega so duhovno in telesno tako resnični, da se pogosto, ne da bi hotel, opiram nanje. Dela Dostojevskega so temeljna. Na tisoč načinov se ponavlja notranji boj človeka, ki ga vse življenje zasleduje problem o obstoju Boga« (König 1985, 195).

L. N. Tolstoj je sam na koncu (po smrti Dostojevskega) v pogovoru z vdovo Ano Grigorjevno izrekel skoraj neverjetne besede: »Vseskozi obžalujem, da se nisem nikoli srečal z vašim možem. /.../ Dostojevski je bil zame drag človek, morda edini, ki sem ga hotel marsikaj vprašati in ki bi mi na marsikaj lahko tudi odgovoril. /.../ Dostojevski je bil zame vedno človek, v katerem je bilo veliko pravega krščanskega občutja« (Dostojevska 2007, 280–281). Potemtakem ga nedvomno tudi mi lahko marsikaj vprašamo in poskusimo prisluhniti njegovemu odgovoru, tako v besedi kot v dejanju. Predvsem zaradi globokega uvida v trpečo dušo, zaradi njegovega izrednega poznavanja človeka in njegovih globin ter razsežnosti bi Dostojevski z latincem Terencijem lahko dejal: »Homo sum: humani nihil a me alienum puto.«

Glavni mejnik življenja Dostojevskega ter njegovega ustvarjanja je kátorga, zato se prvi dve poglavji zvrstita okrog te prelomnice, ki za vedno spremeni življenje ruskega pisatelja. V tretjem poglavju bomo poskusili razumevati Dostojevske-

ga tako, kot ga je videla in doživljala njegova žena Ana Grigorjevna, ki je nedvomno med najbolj avtentičnimi »razlagalci« svojega moža. To poglavje je še posebej pomembno, saj je za pravilno razumevanje njegovega dela skorajda nujno tudi dobro poznavanje Dostojevskega kot osebnosti. Prispevek k razumevanju njegove osebnosti je gotovo tudi čas, ki ga je preživel zunaj Rusije (četrto poglavje). Ta ga je prav tako neizbrisno zaznamoval ter ima v njegovih delih še posebno odslikavo. V petem poglavju bomo skušali spoznavati »notranjost« Dostojevskega skozi njegova osebna pisma, ki imajo v tem okvirju prav tako posebno težo. Osebna pisma so namreč iz vidika avtentičnosti nezamenljiva in dajejo največjo kredibilnost pravilnemu razumevanju Dostojevskega. V zadnjem poglavju bomo obravnavali temeljne junake iz opusa Dostojevskega, skozi katere bomo spoznavali in preko katerih se bomo približevali raznovrstnim »načinom« trpljenja.

Ob obravnavanju zastavljene tematike imamo ves čas pred očmi, da je trpljenje skrivnost, ki se je ne da dokončno razumeti in razložiti. Vendar je prav, da se pri obravnavanju (analiza in sinteza) česar koli že poskušamo le-temu čimbolj avtentično približati, kar v našem primeru pomeni boljše razumevanje in razlago trpljenja, predvsem v samih delih Dostojevskega. Prispevek k temu je nekakšna uvertura v bolj celostno razumevanje avtorjevega ustvarjanja, ki temelji na študiji ruskega filozofa in literarnega teoretika Mihaila M. Bahtina. Najpomembnejše vidike, ki so tudi bistveni za našo obravnavo, bomo predstavili v dodatku k šestim poglavjem: *Polifono ustvarjanje*.

• • •

Uvod – Nietzsche

»In glede bolezni: kaj nas ne obhaja skoraj skušnjava, da bi se vprašali, ali jo lahko sploh pogrešimo? Šele velika bolečina je zadnja osvoboditeljica duha, kot učiteljica velikega *suma*, ki z vsakega U naredi X, pristni pravi X, se pravi predzadnjo črko pred zadnjo … Šele velika bolečina, tista dolga, počasna bolečina, ki se ji nikamor ne mudi, v kateri zgorevamo kakor zeleni les, prisili nas, filozofe, da se poglobimo v svojo zadnjo globino in odvrnemo od sebe vse zaupanje, vse dobrodušno, zastirajoče, blago, povprečno, v kar smo nemara poprej stavili svojo človeškost. Ne verjamem da taka bolečina ´poboljša´ – vendar vem, da nas *poglobi*« (Nietzsche 2005a, 13).

Nietzsche je eden tistih mislecev, ki ga ni mogoče obravnavati ločeno od obravnave njegove osebnosti in življenja. Sicer pa tega niti sam ne bi dovolil.

»Mi filozofi nimamo prostih rok, da bi ločevali med dušo in telesom, kakor ločuje ljudstvo, in še manj nam je na prosto dano ločevati med dušo in duhom. Mi nismo misleče žabe, objektivirne in registrirne naprave s hladno uravnanim drobovjem – venomer moramo misli porajati iz bolečine in jim materinsko dodajati vse, kar imamo v sebi krvi, srca, ognja, slasti, muk, vesti, usode, pogube« (12–13).

Mnogi Nemci imajo Nietzscheja za največjega pisca nemške proze. Nekateri mu dajejo visoka priznanja kot pisatelju, drugi kot filozofu. Eni ga razglašajo za

preroka, drugi za zastrupljevalca človekovega uma in srca. O njem je bilo izraženih veliko različnih mnenj, različnih pogledov in interpretacij njegovega dela. Ob tem seveda tudi mnogo napačnih, enostranskih in popačenih. Mnogi so si ga tudi po krivici jemali »za svojega« in ga potvarjali. Tudi politični voditelji (še posebej totalitarnih sistemov) so se navdihovali ob njegovih spisih in z njim utemeljevali svoje ideje. Znano je, da sta tako Mussolini kot Hitler oba brala Nietzscheja; Hitler je Mussoliniju na njunem zgodovinskem srečanju na brennerskem prelazu leta 1938 celo podaril Nietzschejeva zbrana dela. Znano je tudi, da so nacisti v svoji propagandi pogosto uporabljali Nietzschejeve izraze, kot sta npr. »nadčlovek« in »volja do moči«. Ob tem je jasno, da Nietzsche nikoli ni bil ne nacist, ne fašist in ne antisemit. Verjetno so si vsi razlagalci edini v tem, da je bil velik trpin, ki ni obupal. Njegovo življenje je bilo zaznamovano s samoto, preprostostjo in velikim trpljenjem. V letih ustvarjanja in objavljanja (več kot 16 let) so bili spisi v glavnem neznani. Šele v zadnjem desetletju njegovega življenja so njegova dela mednarodno zaslovela, česar se zaradi hude bolezni tega seveda ni zavedal. Njegov opus bi bil v marsičem drugačen, če ne bi bilo njegove tragičnosti in trpljenja. Kot pravi tudi sam, je svoje misli urejal s krvjo. Prav tako *Zaratustra* daje kredibilnost samo filozofiji, ki izhaja iz trpljenja: »Od vsega pisanega ljubim samo tisto, kar je kdo napisal s svojo krvjo« (44).

• • •

»V neki modri knjigi je rečeno … angel smrti, ki prileti k človeku, da bi mu dušo ločil od telesa, je čez in čez prekrit z očmi … Dogaja se, da angel smrti, ko prileti po dušo, ugotovi, da je prišel prezgodaj in da še ni napočil čas, ko mora človek zapustiti zemljo. Njegove duše se ne dotakne …, a preden se oddalji, neopazno pusti človeku dve izmed svojih neštetih očes. In tedaj človek nenadoma vidi več kakor drugi ali on sam s svojimi starimi očmi, vidi nekaj čisto novega. In to novo vidi na nov način, ne kakor ga vidijo ljudje, temveč bitja iz ´drugih svetov´ … Prejšnje, prirojene oči, kakršne imajo vsi, mu govorijo, da je to ´novo´ ravno nasprotno tistemu, kar vidijo oči, ki jih je pustil angel …« (Šestov 2001, 212). ~

Citirani viri:

Figes, Orlando. 2008. Natašin ples: Kulturna zgodovina Rusije. Ljubljana: Modrijan: Studio humanitatis.

Troyat, Henri. 1967. Tolstojevo življenje. 2. knjiga. Ljubljana: DZS.

König, Franz. 1985. Vera je svoboda. Celje: Mohorjeva družba.

Dostojevska, Ana Grigorjevna. 2007. Življenje z genijem (Spomini). Kranj: Zelolepo.

Nietzsche, Friedrich. 2005a. Vesela znanost. Ljubljana: Slovenska matica.

Šestov, Lev. 2001. Med razumom in razodetjem. Celje: Mohorjeva družba.

Nikogaršnja

Izid: **april 2016**
Izdala in založila: **Celjska Mohorjeva družba**

[Ponedeljek]

Ellie!

Berem tvoje jutranje pismo.

Zaželela si mi dober dan in me spodbujala, naj bom ponosna nase.

V prsih me tišči. Razneslo mi bo srce in glavo. Ne morem misliti. Ne morem jokati. Tulila bi kot žival. Rjovela. Strah me je.

Kmalu po četrti uri zjutraj, ko je mesto še spalo, sta pri vratih pozvonila policista. Preverila sta podatke na osebnem dokumentu dekleta, obravnavanega kot nujen primer.

Bila je moja Naja Ada.

Ponoči se je vračala s koncerta. Na ulici se je onesvestila. Njena nekdanja gimnazijska sošolka je v zmedenosti najprej poklicala policijo, šele ti so poklicali reševalce.

»Dekle so nezavestno odpeljali v bolnišnico. Nima vidnih poškodb, a potrebne bodo preiskave. Prosiva, če greste z nama,« je z uradnim glasom dejal visok, mlad policist. »Počakala bova pred hišo.«

Dvajset minut kasneje sem stala pred operacijsko sobo v urgentnem bloku. Tekle so najtežje minute mojega življenja.

Ko so se vrata odprla, so me povabili, naj vstopim.

Nad Ado so se sklanjali zdravniki. Naprave so oddajale signale in zapise, vsepovsod so bile cevke in žice.

Želela sem si, da bi se zbudila, da bi bilo sanj in filma konec.

»Ste vi Adina mama?« je vprašal eden od zdravnikov. Samo pokimala sem.

»Dekle so pripeljali nezavestno. Prišlo je do zapleta. Morali smo jo oživljati. Odvzeli smo vzorce krvi. Je morda na kaj alergična? Redno jemlje kakšna zdravila? Ima kakšno bolezen? Se je za to že kdaj zdravila?«

Samo odkimavala sem.

Ob zadnjem vprašanju sem se začudila, a nisem bila sposobna ničesar reči, ničesar vprašati. Misli so zmrznile. »Če želite, lahko počakate zunaj,« je še rekel prijazno in znova stopil k mizi, na kateri je ležala Ada.

Kako je tekel čas, ne vem. Kot pes na verigi sem hodila po hodniku do okna in spet nazaj do sobe, v kateri so se borili za Ado.

Dolgo dolgo, potem je iz sobe stopil zdravnik in sedel poleg mene.

»Ste dobro?« me je vprašal. »Če želite, vam bomo dali pomirjevalo. Za zdaj ste lahko mirni. Njeno stanje je stabilno. Umirila se je. Premestili jo bomo na nevrološki oddelek.« Govoril je počasi, razločno, umirjeno.

»Se je zbudila?« sem vprašala.

»Ne še,« je po kratkem premoru odgovoril. »Bodite mirni. Na intenzivnem oddelku bo, pod stalnim zdravniškim nadzorom. Zvečer lahko pokličete. Sestra vam bo dala navodila in telefonsko številko.«

Vstal je, mi ponudil roko in še enkrat vprašal: »Ste prepričani, da ne potrebujete pomirjevala?« Pokimala sem.

Ob osmih zvečer sem poklicala. »Ni sprememb. Stanje je stabilno. Pokličite zjutraj po deveti uri.«

Kmalu bo polnoč.

Ellie, čutim bližino norosti.

Nihče ne ve za balon, v katerem živi Ada. Sem jaz v istem balonu ali je moj še večji?

Adin oče je službeno v Italiji, na telefon ni dosegljiv. Ave ne želim vznemirjati, saj ji nimam kaj povedati. Staršema tudi nisem povedala. Stara sta. Zaradi Ade smo se sporekli že neštetokrat, saj ne moreta razumeti, da je odraslo dekle, ki je ne morem v nič prisiliti, ji ničesar prepovedati. Lahko jo prosim, ji predlagam, ji ponudim, to pa je tudi vse. Le neskončno rada jo imam. Neskončno rada.

Ellie, lahko noč.

Ana

P. S.:

Če še verjameš v Boga, ga prosi, naj pazi na mojo Ado. Naj mi jo pusti. Naj nama da še eno priložnost. Morda jo potrebujeva obe.

• • •

Ljuba moja Ana!

Kako naj bo moja noč lahka po vsem, kar si mi napisala.

Kar naprej premišljujem, kako bi ti lahko pomagala. Imaš družino, hčerki, a ko mi opisuješ trenutke z Ado, vidim, da je tvoje življenje daleč od družinske idile. Moj bog, koliko gorja skrivajo v sebi ta naša življenja.

Prosim te, poskrbi, da se boš spočila. Jutri je nov dan. Morda bo spet težak. A verjemi v dobro. Verjemi v ljubezen.

Objemam te, Ellie

[Trenutek zatem]

Ellie,

vzela sem dve tableti za spanje. V posteljo grem. Zjutraj moram najti izhod. Vedno obstaja rešitev. Le najti jo moram.

Ana

• • •

Ellie,

si mislila name? Si molila?

Nisem mogla čakati do devetih, kot so mi naročili. Ob sedmih sem bila že v bolnišnici. Četudi bi morala stati pred vhodnimi vrati, bi mi bilo lažje kot prenašati dolge in težke minute čakanja, ki so se razlezle povsod po hiši. Bila sem tam, kjer so bile vse moje misli.

Dežurna sestra je bila angel. Gotovo je videla že nešteto zgodb, nešteto svojcev, ki so na tistih hodnikih puščali svoje upanje, molitve, prošnje in vse mogoče izraze strahu in ljubezni. Prst je položila na ustnice, naj bom tiho. Prinesla mi je belo haljo in sterilne copate. Spogledali sva se in stopili po hodniku. Odprla je vrata v zastekljeno sobo. Ena postelja ob steni je bila prazna, na drugi je ležala Ada.

»Lahko sedete,« je rekla in pokazala na stol, ki je bil ob mizi pri oknu. Znova sva se spogledali. »Preden pridejo zdravniki, boste odšli v čakalnico. Saj razumete.« Pokimala sem.

Ko sva ostali sami, me je preplavilo staro, v zadnjih letih tako zatajevano, preizkušano, zavračano čustvo.

»Deklica moja,« sem rekla, se sklonila nadnjo in jo poljubila. Božala sem njen beli obraz, ki je bil kljub telesni šibkosti mladostno poln. Božala sem njene koščene roke, privezane na ograjo postelje, da so iz steklenic nad njo lahko nemoteno kapljale tekočine.

Nič na njej ni bilo živega. Le delček žile na vratu je vsake toliko trznil.

Bila je kot lutka v Muzeju Madame Tussaud v Londonu. Pred tremi leti sva šli na obisk k Neji Avi. Tistih deset dni je v mojem spominu kot oaza, kamor se rada vračam. Ada je bila sproščena, z Avo sta se pogovarjali, smejali, zvečer sta hodili skupaj v mesto z Avinimi novimi prijatelji. Skupaj smo šle tudi na večerjo, v kino, na nočno vožnjo po Temzi. Bilo je lepo. Imela sem upanje, da bo tako ostalo tudi potem, ko prideva domov. Motila sem se. V nekaj dneh je bil zid spet zgrajen, Ada se je znova oblekla v svoj stari, godrnjavi, hladni značaj.

Vstala sem in jo pobožala po laseh. Na strani, kjer sem sedela, so jih s povojem zvezali v čop. Poljubila sem jo na čelo in z roko mehko objela njeno glavo. Naježila sem se. Pod dlanjo sem začutila golo glavo in izboklino v obliki fižolovega stroka.

To je torej tisti zaplet, o katerem so mi povedali prvi dan. Zaplet. In nič več.

Sestra je tiho vstopila v sobo. Po njenem izrazu sem sklepala, da se je prestra-

šila ob pogledu name. Obstali sva za hip in se gledali. Bila je v zadregi. Gotovo je vedela, da ne vem vsega, kar bi morala vedeti. Ona pa ni smela povedati ničesar. To je bila naloga zdravnika.

Stopila je do postelje, preverila stanje tekočin v steklenicah nad Ado in se skrbno sklonila, da je od blizu videla levo stran glave. Nekaj je zapisala na karton, ki ga je prinesla s seboj, potem pa tiho rekla: »Ste utrujeni? Paciente moramo pripraviti za vizito. Morali boste v čakalnico. Še bolje bo, če se vrnete po trinajsti uri. Govorili boste lahko z zdravnikom.«

Ponudila mi je roko, kot bi brala moje misli. Nisem želela stran.

»Stopite z mano, prosim. Saj razumete.«

Prijela me je za nadlaket in me počasi potegnila za seboj.

Moje oči pa so se prisesale na Ado, na pobrito levo polovico njene glave in na fižolasto izboklino na njej.

Na hodniku je bilo živahno. Osebje se je pripravljalo, da razdeli zajtrk, na intenzivnem oddelku pa so se pripravljali na prihod zdravnikov.

Odvlekla sem se ven. Po ulici sem hodila kot v snu. Zavedala sem se, da je tako bolje. Če bi ostala tam, na tistem dolgem hodniku z majhno čakalnico na koncu, bi morda naredila kakšno neumnost. Ob pogledu na ekipo, ki zapušča Adino sobo, bi morda planila v jok, jim stekla naproti in rekla kaj neprimernega. Morda bi jim celo poočitala, da mi ne povedo resnice.

Bilo je bolje, da sem se pretikala med množico, se iskala, da bi se lahko spet izgubila. Počutila sem se noro.

Hiša je bila odklenjena, a prazna. Nihče se ni odzval na moje klicanje. Gotovo sem zjutraj odšla od doma naglo, zmedeno, ne da bi zaklenila.

Ura je bila enajst.

Skuhala sem si močno kavo, preverila klice na telefonski tajnici, potem pa se hitro uredila in se odpravila nazaj v bolnišnico. Nikakor si nisem mogla dovoliti, da zamudim trinajsto uro in pogovor z zdravnikom.

Čakala sem, da me pokličejo.

Nič.

Tudi uro kasneje — nič.

Stopila sem do sredine hodnika, kjer je vedno dežurna sestra. Nikogar ni bilo.

Naglo sem stopala naprej, do zastekljene sobe, kjer sem zjutraj sedela ob Adi. Soba je bila prazna.

Ne vem natanko, kaj me je prešinilo. Zatulila sem, kot bi se pred menoj odprlo brezno, temačen predor. Zameglilo se mi je, da sem se opotekla.

Dali so mi injekcijo in me posedli v sprejemno ordinacijo.

»Ste sami prišli do bolnišnice ali vas je kdo pripeljal?« je vprašala medicinska sestra.

»Sama sem prišla, peš, saj stanujem dobrih dvajset minut hoje od tod.«

»Se počutite bolje?« je še vprašala.

Pokimala sem.

»Dobro sem,« sem zatrdila še z besedo, da bi mi res verjela.

»Kako je z mojo hčerko? Kje je?« sem želela vedeti.

Zdravilo je delovalo, norost in strah sta popustila. Zajokala sem.

»Vi se kar lepo umirite! Počakajte tukaj! Bi legli? Ko se zdravniki vrnejo, pridem po vas. Velja?«

Spet sem samo pokimala.

Čez dobri dve uri je v sobo stopil zdravnik. Še vedno v zelenem kirurškem oblačilu, s sterilno kapo in na brado spuščeno masko.

»Vi ste Adina mama, kajne,« je rekel spodbudno.

»Dva dni smo odlašali in upali, da bo oteklina splahnela, danes je bil potreben operativni poseg. Dobila je visoko vročino. Obstajala je nevarnost sepse. Ada je poseg dobro prestala. Nobenih zapletov ni bilo. Upam, da se bo stanje kmalu obrnilo na bolje.« Prisilil se je v prijazen nasmeh, čeprav je bil videti utrujen. Na njegovem čelu so se še vedno svetlikale znojne kaplje.

Takrat sem ga vprašala.

»Od česa je bila tista oteklina na levi stani glave? Bila je kot strok fižola,« sem rekla tako, kot sem zaznala v jutranji blaznosti.

»Ja, dobro ste opazili. Verjetno je šlo za udarec ob padcu, ki pa takoj ni bil opazen. Šele natančne slike glave so pokazale oteklino in močan pretres možganov. Zato smo tisti del glave pobrili, da je bila pripravljena za morebitni poseg. Danes smo se zanj odločili. Bilo je nujno.«

Govoril je umirjeno, prepričljivo.

Z obema rokama sem objela njegovo roko, s katero je slonel na pultu, in rekla: »Hvala vam za vse. Hvala za Ado.«

Kaj si je mislil, ne vem. Naročil mi je, naj ga pokličem naslednji dan popoldne, ko bo dežuren. Obiske mi je za nekaj časa odsvetoval, saj Ada potrebuje predvsem mir. Po telefonu lahko vprašam zanjo kadarkoli.

Spet sem pokimala. Kot tisti pes, ki so jih ljudje nekoč kupovali na tržnici v Trstu, da so na zadnji polici avtomobila gledali ven in kimali. Se jih spomniš?

Verjetno sem ga tudi gledala tako. Nisem mu dala znamenja, da razumem, kar mi je govoril, predvsem pa ne potrditve, da mu verjamem.

»Stopite z mano,« je rekel.

In spet sem šla kot …

Priprl je vrata v zastekljeno sobo, kamor so ravnokar pripeljali Ado.

Ponudil mi je masko za obraz. »Samo za hip, da jo vidite. Povoji naj vas ne motijo. Čez dan ali dva bo zadostoval že dovolj velik obliž. Sama rana ni velika.« Govoril je po tihem. Na njem so se ustavili pogledi sodelavcev.

Skupaj sva stopila k postelji.

Obraz moje Ade je bil bel kot zjutraj, le v nosu je imela cevke za kisik.

Dvignila sem pogled in se srečala z zdravnikovimi očmi. Nasmehnil se je. »Lahko greva?« je rekel. Pokimala sem in stopila za njim.

Ellie, na smrt sem utrujena.

Lahko noč, Ana

Alenka Hren Medved,
Janja Jedlovčnik:

Stare razglednice Celja

Osrednja knjižnica Celje, Celje,
2015, 87 strani

Dr. Marija Počivavšek

Razglednice, ta izjemno povedna in nekdaj pogosto uporabljana sredstva komunikacije, so danes ena najbolj zaželenih zbirateljskih zvrsti. Zaradi svoje slikovitosti so že na pogled privlačne, njihova tematika je izjemno raznovrstna, zaradi današnjega virtualnega komuniciranja se v njih skriva kanček nostalgije, ne nazadnje pa so izjemen vir za proučevanje (krajevne) zgodovine, arhitekture, načina življenja itd. Štiri celjske kulturne ustanove – Zgodovinski arhiv Celje, Muzej novejše zgodovine Celje, Pokrajinski muzej Celje in Osrednja knjižnica Celje – hranijo zavidljive zbirke razglednic Celja in okoliških krajev. Vsi štirje zavodi so se v letu 2004 lotili projekta KAM (Knjižnice, Arhivi, Muzeji), katerega cilj je bila digitalizacija, ustrezna materialna zaščita in predstavitev razglednic Celja do leta 1918, a je na žalost ostal nedokončan. Največ so na tem področju naredili v Osrednji knjižnici Celje; rezultat tega dela je tudi monografija Stare razglednice Celja.

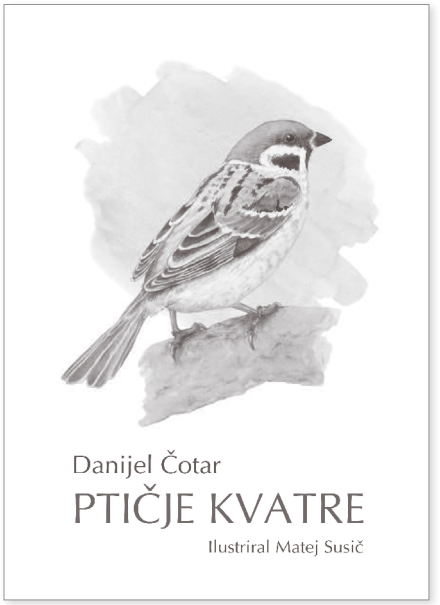
V Osrednji knjižnici Celje, kjer v domoznanskem oddelku trenutno hranijo 9293 razglednic, seveda vedo, da so razglednice neizčrpen vir interpretacij. Bibli-otekarki Alenko Hren Medved in Janjo Jedlovčnik je pri izboru razglednic za monografsko knjižno izdajo vodila želja, predstaviti najlepše in najbolj zanimive primerke iz njihove zbirke. Sama sicer menim, da sta »najlepši« in »najzanimivejši« relativna pojma, a kakorkoli: pred nami je lična monografija, ki bralcu vsekakor ponuja več kot le sprehod po 95 razglednicah Celja in bližnje okolice, razvrščenih po tematiki in umeščenih v širši kontekst.

Razglednice so v monografiji razporejene znotraj posameznih časovnih oziroma tematskih obdobij, kjer so posamezni motivi postavljeni v zgodovinski kontekst. V primerjavi z nekaterimi podobnimi knjižnimi izdajami ima aktualna dodano vrednost: avtorici v uvodu predstavljata ozadje nastajanja razglednic (zgodovinski oris, tiskarske tehnike), v nadaljevanju pa še založnike, tiskarje in izdajatelje celjskih razglednic, bralcem dragocen pripomoček pa so tudi imena celjskih ulic in trgov ter posameznih lokacij oziroma stavb v obravnavanem obdobju in danes.

Po knjigi celjskih razglednic iz zbirke Muzeja novejše zgodovine Celje Biser na Savinji: Celje na starih razglednicah, ki je imela sicer drugačno zasnovo in je že razprodana, so Stare razglednice Celja edina monografija, v kateri lahko občudujemo to zvrst historičnega gradiva, vključno z (doslej znano) najstarejšo celjsko razglednico iz leta 1892. ~

Danijel Čotar:
Ptičje kvatre
Goriška Mohorjeva družba, 2015,
171 strani

Majda Cibic Cergol

Delo je izšlo v letošnji knjižni zbirki Goriške Mohorjeve družbe v sodelovanju s Celjsko Mohorjevo družbo. V prepletanju umetniške in strokovno naravoslovne govorice avtor doživeto pronica v svet narave in svojevrstno oblikuje široko galerijo ptic, ki se jim približa s spoštljivim in obenem radovednim korakom ter vzpostavi enkraten odnos med človekom in naravo.

Danijel Čotar s prefinjenostjo in izrazitim čutom človeške bližine stopa v ptičji svet, se zaustavi ob široki paleti ptic, ki uokvirjajo posamezne letne čase, ob njih pa se sam duhovno sprosti in zaživi v svežini narave, njenega skrivnostnega spreminjanja in sploh živega dogajanja v njej. Vsaka ptica ima v delu svojo zgodbo, kot jo ima tudi vsak človek, nekatere ptice so nekoliko bolj družabne, rade posedajo po drevesih, njihova govorica zazveni v različnih klicih in glasovih, druge ptice pa imajo raje samotarsko bivališče ali kvečjemu zaživijo v svojem »zakonskem paru«. Vso to raznolikost ptičjega habitata, *modusa vivendi*, prehranjevanja, petja in življenja nasploh je Čotar dojel z globokim humanim pristopom in se s spretnostjo približal vsaki ptici ter jo uokviril v razsežnosti okolja, prostora in časa. Tako so ptice postale njegove sopotnice, ob njih obuja spomine iz otroštva, niza raznolike anekdote in osebna doživetja, ki so se mu ponudila ob čustvenem dojemanju skrivnostnih biserov narave tako v Julijskih in Karnijskih Alpah kot v Kanalski dolini ali po kraških gmajnah in dolinah. In v tem dogajalnem prostoru zaživijo raznovrstne ptice, v njihov svet pa avtor vstopa z izjemno domačnostjo, pozorno opazuje vsako njihovo kretnjo, njihovo domovanje, njihov zvok in kramljanje. Tako se npr. hudomušno zaustavi ob potepuškem vrabcu, ob roparskih podvigih vran in neusmiljenih krokarjev, ob vabljivem svetu vodnih ptic, ki se predajajo svojim plavalnim navadam, in ob neizogibnem svetu ptic pevk, ki s svojimi raznolikimi melodijami segajo v različne tonalitete, včasih v bolj subtilne in mehke tone, včasih pa v bolj robate in kričave, take, kakršne jim je pač dodelila narava.

Čotarjevo delo odlikujejo izjemno žive podobe ptic, ki so umetniško zaživele tudi ob barvnih odtenkih akvarelista Mateja Susiča, saj je »akvarel že zaradi svoje lahkotnosti najbližji poetični pripovedi, ki veje iz Čotarjevega dela« – kot je v uvodnih besedah zapisal Jurij Paljk, ki je v prepletanju Čotarjevih pripovedi in Susičevih barvnih nians zaznal enkratno umetniško harmonijo.

Ko se srečujemo s pticami v gozdovih, v gorah ali na vsakdanjih sprehodih, se lahko znajdemo v zadregi zaradi nepoznavanja njihovih tujejezičnih poimenovanj. V takšnih primerih nam bo prav prišel petjezični slovarček ptičjih imen, ki ga je avtor dodal v zaključni del knjige.

~

Božidar Radoš:
V objemu zla
Mohorjeva Celovec, 2014, 419 strani

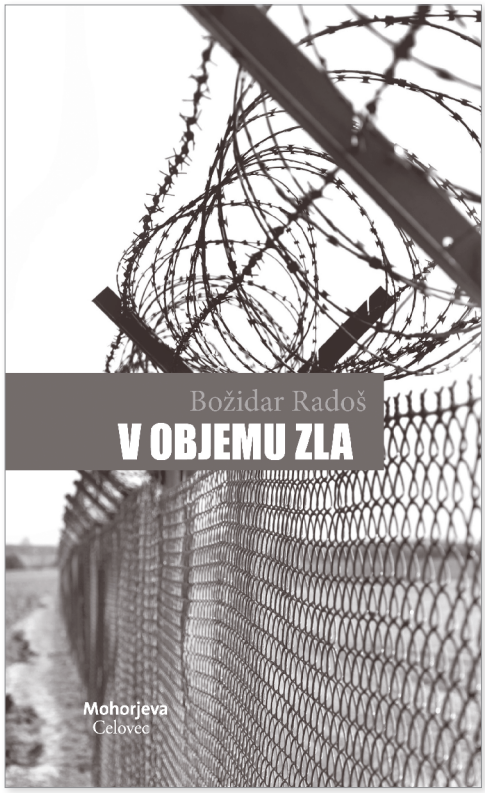
Lev Detela

Slovenske usode sredi tragičnih paradoksov dvajsetega stoletja

Mnogi poglavitni teksti iz zakladnice svetovne literature, ki obravnavajo rezultate prve pa tudi druge svetovne vojne, so povezani s travmatičnimi doživetji protagonistov na kaotičnem pohodu iz včerajšnjega sveta v jutrišnji svet novih katatrof in odtujenosti ljudi od dobrega, lepega in pravičnega. Vsi, ki so preživeli obdobje družbenih, političnih in kulturnih pretresov in v preteklem »temnem« stoletju nasilja in strahu preživeli ideološko, rasno in nacionalistično uničevanje drugačnih narodov in drugačnih posameznikov, so v bistvu brodolomci, ki so se rešili v upanju na boljši svet iz neke vsesplošne politične, družbene in kulturne katastrofe.

Stefan Zweig, avstrijski židovski pisatelj svetovnega slovesa, ni prestal dvoumne zareze iz leta 1918, ki je strla sistem vrednot nekdanje stare Evrope. Zgrožen zaradi vzpona totalitarnih režimov in uničevanja človekove osebne svobode se pomembni židovski pisatelj v znanem spominskem delu nostalgično ozira nazaj v *Včerajšnji svet* stare Evrope izpred obeh svetovnih vojn, v katerem so kljub socialnim in političnim neuravnovešenostim še veljale humanistične vrednote in ustaljena civilizacijska načela.

Slovenski pisatelj Božidar Radoš uporabi za odskočno desko v svojo novo večsmerno pripoved prav ta Zweigov tekst. Melanholični spomin avstrijskega kozmopolita postavi na glavo in prestavi v sistem strahot *Jutrišnjega sveta*, ki je zdaj na začetku novega enaindvajsetega stoletja že postal Radošev *Včerajšnji svet*. Slovenski avtor nam ponuja napeto in večsmerno zgodbo, ki Zweigov normativ humanističnih vrednot sooči s primerom dveh slovenskih dramatičnih usod v času druge svetovne vojne in tej sledečem

totalitarnem nasilju. V širokem loku nas Božidar Radoš vodi skozi vojno dogajanje čez Pohorje vse do Jelovice in legendarne partizanske bolnišnice Franja, kjer mlada bolničarka Marica spozna med ranjenci svojega bodočega življenskega partnerja Matea. Ta brezpogojno veruje v načela komunistične revolucije, ki da bo odpravila vse krivice in vzpostavila enakost med ljudmi.

Po vojni opravlja Mateo v Sloveniji visoke državne funkcije pri Upravi državne varnosti. V nasprotju z njegovo premočrtno vero v boljševiški komunizem pa se v bolj tradicionalnim vrednotam naklonjeni Mari-

ci že oglaša dvom o pravičnosti novega družbenega reda, saj opazi krivice in nasilje, ki ga novi red izvaja širom po državi.

Informbirojevski spor partizanskega maršala Tita s sovjetskim diktatorjem Stalinom ponudi Radošu snov za zgodbo, ki jo je stkal po resničnih pričevanjih in dogodkih. Mateo, ki se je politično in vojaško izobraževal v Moskvi, namreč premočrtno veruje v sovjetsko tolmačenje političnih dogodkov. Ne strinja se z aktualno jugoslovansko politiko in odklanja samopašno »napihnjenost« jugoslovanskega maršala v različnih paradnih uniformah, ob katerem izgleda veliki voditelj svetovnega komunizma Stalin v vedno isti »delavski obleki« kot kak skromen ruski mužik. Z Marico, ki pričakuje otroka, pobegne leta 1948 čez koroške gore v Avstrijo, kjer se oglasi na sovjetski vojaški komandaturi mesta Dunaj. Ti mlademu paru zvijačno omogočijo pot v Moskvo, vendar tu oba nič hudega sluteča aretirajo, ločijo in obsodijo kot sovražna elementa in špijona. Očitno je, da »sanje razuma«, v našem primeru dialektičnega materializma, »ustvarjajo pošasti«, kot bi znal povedati španski slikar Francisco de Goya, mojster grozljivih grotesknih risb, v katerih obtožuje temne strani človeške družbe, mrak inkvizicije in nasilje francoskih zasedbenih oblasti v Španiji v času francoske revolucije.

Slovenski pisatelj nas popelje v svet GULAGA, ki ga je med drugim v svojih delih mojstrsko opisal ruski pisatelj Aleksander Solženicin. V tej obliki še ni bil predstavljen v slovenski literaturi. Oba glavna protagonista srečuje bralec v dveh paralelnih pripovednih odsekih na težki poti skozi sovjetska »prevzgojevalna« kazenska taborišča, kjer garajo in umirajo v rudniških rovih in kramparskih akcijah po azijskih prostranstvih z zastonjskim delom za komunistični »brutosocialni produkt« množice tako imenovanih sovražnikov novega reda. Marica rodi v taborišču deklico Sonjo. Njena usoda je nekoliko lažja kot Mateova, čeprav kronično boleha za tuberkulozo.

Po Stalinovi smrti leta 1953 se razmere v Sovjetski zvezi nekoliko izboljšajo. Oba protagonista se lahko vrneta v Slovenijo, vendar ju tu ne sprejmejo z odprtimi rokami. Politično sumljivega Matea čaka kazen v Titovem GULAGU Goli otok, medtem ko Marici po začetnih šikanah kot manj nevarni pogledajo nekoliko skozi prste.

Med pretresi skozi dolgotrajni čas in globalni prostor sta se Mateo in Marica drug drugemu odtujila. Na koncu Radoševe pripovedi o slovenskem potovanju skozi noč nesvobodne Evrope srečamo nekdanjega španskega borca, partizanskega komandanta, visokega oficirja UDBE in zapornika v komunističnih koncentracijskih taboriščih v Sovjetski zvezi in Jugoslaviji kot novopečenega direktorja gospodarskega podjetja sredi jugoslovanske samoupravljalske tragične komedije, medtem ko si Marica išče novo življensko srečo skupaj s hčerkico na svojem štajerskem rojstnem domu.

~

Milček Komelj:

Sv. Ciril in Metod: Izročilo v slovenski likovni ustvarjalnosti

Celjska Mohorjeva družba, Celje - Ljubljana, 2015, 200 strani

Dr. Edvard Kovač

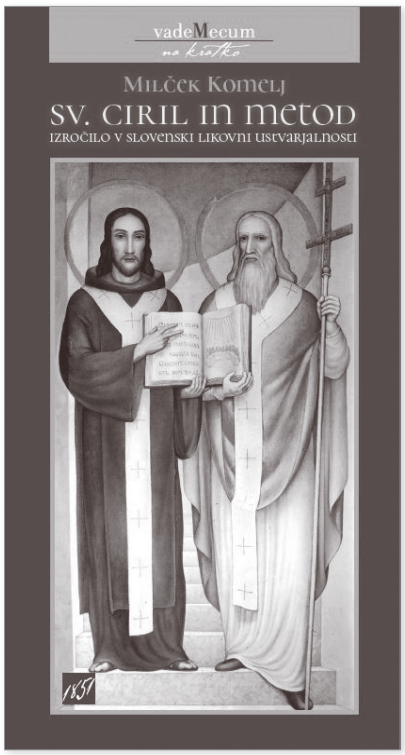
Slovenski akademik in odličen poznavalec slovenske likovne umetnosti nas je obogatil s tehtno knjižico o svetih bratih Cirilu in Metodu. Vrednost njegovega zapisa je v njegovem prikazu tradicije, saj nam ponovno razkrije, da se je slovensko kulturno izročilo napajalo iz krščanskega duhovnega izkustva in se hkrati v povezavi s »slovansko dušo« odpiralo v plodovit dialog z omiko drugih slovanskih narodov. S tem je slovensko izročilo vneslo v evropsko kulturo elemente vzhodnoevropske ustvarjalnosti, se pravi bizantinske poteze likovnih upodobitev.

Odlika Komeljeve knjige, ki ima še drugi pomenljivi podnaslov: »Kulturna pot z Vzhoda na Zahod, bližina in tujost«, je prav v njeni večplastnosti, ki jo zaznamujejo trije deli.

Prvi del, ki razkriva široko avtorjevo razgledanost, poudarja, kolikšen pomen predstavljajo upodobitve svetih solunskih bratov za kulturno prebujanje Slovencev 19. in 20. stoletja. Gre predvsem za dvig slovenskega ponosa, ki pomeni narodovo trdoživost nasproti ponemčevanju in italijanizaciji. Milček Komelj kot zgodovinar tudi podčrta, kako se narodova omika prepleta z duhovnostjo, kar je v svojem kulturnem in pastoralnem delu posebej poudarjal blaženi Anton Martin Slomšek.

V drugem delu slovenski in evropski akademik slovenske upodobitve sv. Cirila in Metoda še bolj učvrsti v krajevne posebnosti Slovencev, ki se povezujejo z južnoslovanskim zgodovinskim in kulturnim prostorom. Od tod estetsko upodabljanje glagolice in cirilice, ki ju sicer slovensko slovstvo ne pozna.

V tretjem delu pa se prof. Komelj loteva tudi teoloških pomenov likovnih upodobitev svetih bratov, ki sta čaščena tako v Zahodni katoliški kot tudi v Vzhodni pravoslavni Cerkvi. Podlaga za njegov prikaz so upodobitve zdaj že mednarodno uveljavljenega teologa in likovnika patra Marka Ivana Rupnika, učenca moravskega kardinala Tomaša Špidlika. Vrednost tega dela knjige je spoznanje, da bogoslovje še bolj kot teološko-filozofske pojme potrebuje za svojo sporočilnost likovne upodobitve. Umetniške upodobitve namreč bolj nazorno in hkrati tudi bolj skrivnostno razodenejo teološke ideje.

Ob koncu naj omenimo, da je prof. Milček Komelj po svoji formaciji tudi slovenist in avtor treh pesniških zbirk. Zato je s svojim peresom sposoben združevati znanstveno doslednost z besedo pesniškega navdiha. K razumevanju njegovih analiz in ocen pa pomaga tudi 33 črno-belih reprodukcij, ki predstavljajo upodobitve svetih bratov Cirila in Metoda slovenskih likovnikov, od Toneta Kralja, ki barvno krasi tudi naslovnico, do p. Marka Rupnika. Prva slovenska založba nas je v svoji zbirki *Vademecum na kratko* znova razveselila s sicer po velikosti majhno knjigo, a z izjemnim kulturno duhovnim pomenom. ~

Darja Rogelj

»Življenje je vendar tako lepo«

Večer, posvečen Miri Zelinka, pravljičarki in učiteljici

Da je življenje vendar tako lepo, da ga moramo ljubiti, občudovati, biti srečni in se veseliti majhnih stvari, nam je Mira Zelinka, rojena Tavčar, polagala na srce še za časa svojega življenja. Da obudimo vse dobro, kar smo občudovali pri njej, smo se njeni bližnji in vsi tisti, ki jih je srečevala v življenju, srečali 7. januarja v polni dvorani Celjske Mohorjeve družbe v Celju. Na platnicah zbornika je napisano: »Odkrivati smisel in svetle plati življenja je dar in naloga ljudi vseh časov. Nekaterim je vedrina prirojena, a ni človeka, ki mu ne bi bilo treba prebresti tudi divjih voda in se prebiti skozi noči brez zvezd.« V življenju Mire Zelinka se je vse to prepletalo z veliko ljubeznijo in preizkušnjami.

Da se je Mira Zelinka s svojo toplino in hudomušnim značajem dotaknila marsikoga, so pokazali tudi obiskovalci. Med njimi ni manjkalo njenih bližnjih, nekdanjih učencev, sodelavcev in tudi sosedov iz Loke pri Zidanem Mostu, kjer je preživela mladost, in iz Celja, kjer je učila na III. osnovni šoli in tu dočakala upokojitev. Za čarobnost večera pa je poskrbel urednik Goriške Mohorjeve družbe Marko Tavčar, ki je predstavil *Kraljestvo morja*, Mirino četrto zbirko pravljic, s pravljičnimi junaki – morskimi bitji.

V sodelovanju s Celjskim literarnim društvom, Domom ob Savinji Celje, Ljubiteljskim gledališčem Teharje Celje, Kulturno-umetniškim društvom »Zarja« Trnovlje Celje, Osrednjo knjižnico Celje in III. osnovno šolo pa je nastalo delo Življenje je vendar tako lepo, Zbornik spominov na učiteljico in pravljičarko Miro Zelinka. Zbornik, predvsem pa spomine na Miro, so na okrogli mizi, ki jo je vodil Ivan Janez Domitrovič, predstavili uredniki zbornika Tanja Rebula, Ljudmila Conradi in Srečko Maček ter oblikovalec Luka Vidic; kako pa se spominjajo Mirinega duha, so povedali njeni bližnji: sin Marko, lektorica zbornika Darja Rogelj in Mirina mlajša soseda iz celjske stolpnice, Kajuhove 9, Irena Primc. Zbornik je oblikoval Luka Vidic, opremil pa ga je tudi z umetniškimi avtorskimi fotografijami narave. Mira Zelinka je namreč zelo rada pisala spodbudne misli, in ravno te je oblikovalec vsebinsko uglašeno obogatil s svojimi fotografijami. Ena izmed Mirinih misli je: »Vedno znova izrekamo iste besede za srečo. Pot do nje pa najde le tisti, ki ima v sebi moč postati drugačen, vedno bolj predan miru in spokojnosti, vedno bolj iskren v srcu in v nasmehu do drugega, vedno bolj hvaležen za čudež življenja.«

Mirin veliki konjiček v mladih letih je bilo igranje, a prevladala je ljubezen do otrok, zato se je odločila za učiteljski poklic. A kot amaterska igralka je spoznala svojega moža Jara, in kot je povedal njen mlajši kolega Ivan Janez Domitrovič, je bila včasih igralka tudi v razredu, zato so bile njene ure zelo zabavne. Še nekaj mu je položila na srce: vsako uro naj se pri pouku nasmeji, saj je smeha v življenju premalo.

Da se je v tretjem življenjskem obdobju posvetila pravljicam, ima veliko zaslugo tudi njena sestra Zora Tavčar, pisateljica in upokojena profesorica z Opčin pri Trstu. Tako je izpod njenega peresa nastalo več kot 300 pravljic, od teh jih je okrog 200 še neobjavljenih. Izdala pa je tudi tri knjige pravljic, leta 1992 pri Mohorjevi družbi Celje Božična drevesca, leta 2001 v samozaložbi zbirko Zmešnjava v gozdu, leta 2008 pa *Pravljice za male in velike* pri Celovški Mohorjevi družbi. Zadnja knjiga, četrta, pa je izšla ob peti obletnici smrti pod naslovom *Kraljestvo morja* pri Goriški Mohorjevi družbi kot del redne zbirke za leto 2015. Zanjo pa so se med drugim odločili tudi zato, ker pravljic o morju ni veliko, te pa se odlikujejo po strokovno dovršenem opisu morskih bitij, ki so obenem vtkana v pravljice. Ta odločitev se je pokazala za pravilno, kar se kaže tudi z zanimanjem najmlajših za knjigo, ki jo krasijo ilustracije Jasne Merkù.

Dogodek, ki je povezal Celjsko in Goriško Mohorjevo družbo, Osrednjo knjižnico Celje, Celjsko literarno društvo in posameznike, ki so Miro Zelinka srečevali v življenju od mladih nog pa do zadnjih let, je s pesmijo ob kitari zaokrožil tudi glasbenik Kristian Koželj. Mira Zelinka nas je gotovo gledala z oblačka in se zadovoljno smejala. Ni veliko ljudi, ki bi imeli toliko dobrosrčnosti in optimizma, položenega že v zibko. Naj sklenemo z Mirino mislijo: »Z vsakim uspehom v življenju dosežeš nov vrh. Višji je – večje je veselje. Toda prava sreča je tista v notranjosti, v globini srca in duše. Poišči jo in jo skrbno čuvaj.« ~

Na predstavitvi zbornika so sodelovali: uredniki Tanja Rebula, Ljudmila Conradi, Ivan Janez Dimitrovič, (voditelj okrogle mize in predsednik Celjskega literarnega društva) in Srečko Maček (Osrednja knjižnica Celje); oblikovalec Luka Vidic, lektorica Darja Rogelj, Mirin sin Marko Zelinka, Mirina soseda s Kajuhove Irena Primc in glasbenik Kristian Koželj

»Habent sua fata libelli«

Zapis ob januarski izvedbi otroške opere *Brundibar* v Cankarjevem domu

Leta 2013 je ob predstavitvi prenovljene izdaje Franklovega izjemnega pričevanjskega dela *Kljub vsemu reči življenju da* beseda nanesla na to, da je avtor v Terezinu (t. i. »zglednem« nacističnem taborišču) prisostvoval koncertu pianistke Alice Herz Sommer. Glasba je izvajalcem pomagala ohranjati osebno identiteto, občinstvo pa je, dokler je trajala prireditev, ponesla onkraj tistega časa in kraja ter mu pričarala občutek, da življenje teče skoraj običajno. (Mimogrede, le kdo bi si v tistem neizprosnem času drznil privoščiti dodatno krutost razglasitve kulturnega molka?)

Leta 2013 je bila Alice Herz Sommer najstarejša živeča oseba, ki je preživela holokavst. Ameriška pianistka Caroline Stoessinger je, navdušena nad njeno življenjsko zgodbo, njenim neukrotljivim optimizmom in vero v dobro, nekaj let poprej njene spomine zapisala. Knjiga *110 let modrosti Alice Herz Sommer* je pri Celjski Mohorjevi izšla leta 2014.

Tako kot Franklovo delo ni zanimivo le za strokovnjake s področja človekove psihe ali le za zgodovinopisce, tudi življenjski nauki Alice Herz Sommer ne navdušujejo le prijateljev glasbe ter zagledancev v preteklost, ampak pritegnejo vse, ki jih zanima življenje in kaj človeka – tudi v najtežjih preizkušnjah – žene naprej in mu ohranja upanje.

Kdo ve, morda je mala Alice Herz Hansa Kráso srečala že v katerem od praških peskovnikov. Navsezadnje je bila v Pragi rojena le štiri leta za njim. Gotovo sta se tam srečevala pozneje, na javnih in zasebnih koncertih. Ona, uveljavljena koncertna pianistka, in on, skladatelj. Zanesljivo pa sta sodelovala v prehodnem taborišču Terezin, kamor ju je usodnost judovskega porekla privedla leta 1942. Hans Krása je štiri leta poprej uglasbil pravljico Adolfa Hoffmeistra *Brundibar*, in v času, ko je bila judovskim otrokom prepovedana sleherna izobrazba, ravnatelja sirotišnice z judovskimi otroki v Pragi prepričal, da je otroke zaposlil z njeno uprizoritvijo. Postavitev prizorišča, izdelava kostumov, učenje vlog, sodelovanje na vajah in predstavah je otrokom, ki se niso smeli igrati zunaj, priskrbelo razvedrilo. Leta 1942 so v praški sirotišnici uprizorili eno samo predstavo. Tik zatem so nacisti otroke skupaj z njihovimi učitelji deportirali v novoustanovljeno koncentracijsko taborišče v Terezinu. Tam so opero ponovili več kot petdesetkrat. Igrali so stari in mladi. Otroke, ki so nastopali v operi, je ta izkušnja posebej okrepila in jim dajala upanje, da bo dobro zmagalo nad zlim.

Alice Herz Sommer je bila zadolžena za klavirski part, njen sin Raphael pa je pel eno od otroških solističnih vlog. Skozi prehodno taborišče Terezin je šlo 15.000 otrok. Preživelo jih je le 93. Tudi Raphi.

Knjige imajo svoja pota. Ta o Alice Herz Sommer in njen spomin o uprizoritvi otroške opere *Brundibar* sta 70 let po koncu vojne spodbudila zanimiv kulturni dogodek v Ljubljani. V sodelovanju Glasbene matice Ljubljana, Cankarjevega doma, Slovenskega komornega glasbenega gledališča in Akademije za glasbo v Ljubljani je nastala pretresljiva predstava, ki – ne samo otrokom – o holokavstu pove več kot vsak učbeniški zapis. Režiserka Nana Milčinski je s preprosto in učinkovito postavitvijo ob domišljenem in skrbno odmerjenem vključevanju prijemov sodobne tehnologije ustvarila umetniško prepričljivo umetnino. Predstava, v kateri so nastopili študenti Akademije za glasbo ter Otroški pevski zbor Glasbene matice Ljubljana – imen solistov na koncertnem listu zagotovo nismo prebirali zadnjič –, je eden pomembnejših kulturnih dogodkov, ki so obeležili tragični jubilej. S pretanjenim umetniškim pristopom so ustvarjalci uspeli v vsej srhljivosti prikazati tragiko zločina nad posameznikom, ki se ga nekateri še vedno tako trdovratno trudijo skriti pod številke statistik. »14.001, 14.002, 14.003, …«

Izjemen umetniški dosežek je bil nenazadnje sad štirih mesecev predanega dela 65-članskega ansambla pod umetniškim vodstvom izkušenih glasbenih in gledaliških mojstrov: zborovodkinje Irme Močnik, profesorjev petja Pije Brodnik, Matjaža Robavsa in Tanje Rupnik, korepetitorja Ermina Tkalca, dirigenta Simon Dvoršaka in režiserke Nane Milčinski.

Predstava, kot je pisalo v koncertnem listu, namenjena otrokom od 5. do 10. leta, je menda, kot je ogorčeno zapisala ena od spletnih komentatork, otroke tretjega razreda tako pretresla, da so nekateri tudi jokali. Morda bi starostno mejo res kazalo pomakniti kako leto navzgor, pa vendar me ob tem odzivu navdaja upanje in zaupanje v mladi rod. Zlasti ob upoštevanju dejstva, da so se ustvarjalci vešče izogibali kakršnim koli senzacionalističnim prijemom, to pomeni, da so z odrsko uprizoritvijo dosegli osnovni očiščevalni namen, ki ga gledališče od nekdaj ima, in v gledalcu uspeli vzbuditi sočutje. V današnjem času vse prej kot lahka naloga. Res, najmlajšim so potrebni najboljši vzgojitelji! ~

KULTURNI BAZAR 2016

KULTURA SE PREDSTAVI

Četrtek, 31. marca 2016, od 9. do 20. ure, Cankarjev dom, Ljubljana

Kulturni bazar, ki ga pripravljajo Ministrstvo za kulturo, Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport, Zavod RS za šolstvo, Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano ter Ministrstvo za zdravje pod častnim pokroviteljstvom Slovenske nacionalne komisije za UNESCO, letos že osmič odpira svoja vrata.

Z enodnevno prireditvijo želijo doseči **boljšo obveščenost o kulturni ponudbi v Sloveniji ter v strokovni in širši javnosti prebuditi zanimanje za kulturno-umetnostno vzgojo.** Izvršni producent Kulturnega bazarja, zdaj že tradicionalne prireditve, je od samega začetka leta 2009 Cankarjev dom v Ljubljani.

Kulturno-umetnostna vzgoja je v zadnjih desetih letih **pomembna tema v svetovnih, evropskih in nacionalnih krogih, povezanih z vzgojo in izobraževanjem ter kulturo.** Različne študije kažejo, da lahko s kulturno-umetnostno vzgojo pomembno prispevamo k motivaciji in ustvarjalnosti otrok in mladine ter tako razvijamo temelje za ustvarjalno in produktivno družbo. Strokovnjaki po svetu in pri nas prepoznavajo, da so izkušnje otrok in mladih s kakovostno kulturno-umetnostno vzgojo ključne za njihov celostni razvoj, zato jim je treba omogočiti spoznavanje različnih področij umetnosti ter s tem različnih načinov izražanja in komuniciranja (z besedami, gibi, slikami, glasbo ...). Pomembno vlogo v tem procesu imajo tudi ustvarjalna partnerstva – med kulturnimi ustanovami in drugimi področji (vzgoja in izobraževanje, znanost, gospodarstvo, kmetijstvo, sociala, zdravje ...), ki omogočajo prenos ustvarjalnih spretnosti iz kulture na druga področja.

V času Kulturnega bazarja Cankarjev dom široko odpre vrata **strokovnim delavcem v vzgoji in izobraževanju ter kulturi,** saj je eden od temeljnih namenov Kulturnega bazarja **strokovno usposabljanje.** Hkrati pa so vrata ves dan odprta tudi širši javnosti – **otrokom in mladim ter vsem, ki jih zanimata kultura in kulturna vzgoja.** V predavalnicah in dvoranah se zvrstijo številna predavanja, delavnice in strokovne razprave z različnih področij, vodeni ogledi predstav (gledaliških, glasbenih, plesnih, filmskih ...) ter nastopi ustvarjalcev in umetniških skupin, na razstavnih prostorih v treh preddverjih pa predstavlja svojo bogato ponudbo skoraj tristo kulturnih ustanov ter številni samostojni kulturni ustvarjalci iz vse Slovenije.

Udeležba na Kulturnem bazarju je za vse obiskovalce **brezplačna**, program in e-prijavnico najdete na spletni strani **www.kulturnibazar.si.** ~